

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ - ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και στη δια βίου μάθηση

Μεταπτυχιακή διατριβή

**ΘΕΜΑ: «Η συμβολή της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση στην
σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Μία έρευνα
δράσης στο Νηπιαγωγείο».**

**Όνοματεπώνυμο φοιτήτριας: Κατσανοπούλου Σοφία
Α.Μ. 5052201701014**

Επιβλέπων Καθηγητής: Αστέριος Τσιάρας

**Μέλη Συμβουλευτικής επιτροπής
Σταυρούλα Καλδή
Μαρία Κλαδάκη**

ΝΑΥΠΛΙΟ 2020

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους καθηγητές της σχολής για τη γνώση που μας παρείχαν. Οι εμπειρίες που αποκομίσαμε στη διάρκεια της φοίτησης μας άνοιξαν τους πνευματικούς μας ορίζοντες και μας οδήγησαν στο να θέλουμε να γίνουμε πιο δημιουργικοί εκπαιδευτικοί και να αγαπήσουμε ακόμα περισσότερο τα παιδιά και το επάγγελμά μας. Θα ήθελα ιδιαίτερος να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας μου κύριο Αστέριο Τσιάρα, αντιπρύτανη και αναπληρωτή καθηγητή του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, για την πολύτιμη συμβολή και βοήθεια του καθώς και για την διαρκή, ακούραστη και άμεση καθοδήγηση του. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής της εργασίας, κυρία Σταυρούλα Καλδή και Μαρία Κλαδάκη. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την συνάδελφο και φίλη Νεκταρία Αναστασίου για την πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξη της στη διενέργεια της έρευνας και τα παιδιά που συμμετείχαν στο πρόγραμμα καθώς χωρίς αυτά δεν θα υπήρχε λόγος έρευνας.

Στη γιαγιά μου που μου έμαθε να αγαπάω τη γνώση,
στον σύζυγο και στα παιδιά μου,
Αγγελική, Γιάννη, Πάρι

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	i
Αφιέρωση.....	ii
Πίνακας Περιεχομένων.....	iii
Κατάλογος Πινάκων.....	v
Περίληψη.....	vi
Abstract.....	viii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ.....	4
1.1. Το παιδί προσχολικής ηλικίας.....	4
1.2. Η σχολική προσαρμογή του παιδιού στο νηπιαγωγείο.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Η ΕΡΕΥΝΑ.....	23
4.1. Η αναγκαιότητα της έρευνας.....	23
4.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα.....	25
4.3. Η επιλογή της ερευνητικής μεθόδου.....	25
4.4. Μέθοδοι συλλογής δεδομένων.....	26
4.5. Πραγματοποίηση της έρευνας.....	28
4.6. Τι περιλάμβανε το πρόγραμμα.....	30
4.7. Διευκρινίσεις και περιορισμοί.....	34
4.8. Μέθοδοι ανάλυσης των δεδομένων.....	35
4.9. Ποιοτική ανάλυση των δεδομένων.....	35
4.10. Ποσοτική ανάλυση των δεδομένων.....	39
ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	64
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	69

Παράρτημα 1.....	69
Παράρτημα 2.....	70
Παράρτημα 3.....	71
Παράρτημα 4.....	73
Παράρτημα 5.....	77
Παράρτημα 6.....	78

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.Ερωτηματολόγιο παιδιών ομάδα ελέγχου (πριν).....	40
Πίνακας 2.Ερωτηματολόγιο παιδιών ομάδα ελέγχου (μετά).....	41
Πίνακας 3.Ερωτηματολόγιο παιδιών πειραματική ομάδα (πριν).....	42
Πίνακας 4.Ερωτηματολόγιο παιδιών πειραματική ομάδα (μετά).....	43
Πίνακας 5.Ερωτηματολόγιο δασκάλας ομάδα ελέγχου (πριν).....	44
Πίνακας 6.Ερωτηματολόγιο δασκάλας ομάδα ελέγχου (μετά).....	47
Πίνακας 7.Ερωτηματολόγιο δασκάλας πειραματική ομάδα (πριν).....	49
Πίνακας 8.Ερωτηματολόγιο δασκάλας πειραματική ομάδα (μετά).....	52
Πίνακας 9.Έλεγχος Wilcoxon για την ομάδα ελέγχου (μαθητές)	55
Πίνακας 10.Έλεγχος Wilcoxon για την πειραματική ομάδα (μαθητές).....	55
Πίνακας 11.Έλεγχος Wilcoxon για την ομάδα ελέγχου (δασκάλα).....	56
Πίνακας 12.Έλεγχος Wilcoxon για την πειραματική ομάδα (δασκάλα).....	57

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1. Ομάδα ελέγχου (Νήπια-Προνήπια).....	39
Γράφημα 2.Πειραματική ομάδα (Νήπια-Προνήπια).....	42

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται το θέμα της σχολικής προσαρμογής των παιδιών στην προσχολική ηλικία και πως η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση της σχολικής φοβίας και στην υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο. Τα τελευταία χρόνια έρευνες έχουν αναδείξει το σπουδαίο ρόλο που παίζει η προσχολική αγωγή στην ανάπτυξη του ατόμου. Η καθιέρωση της δίχρονης προσχολικής αγωγής με υποχρεωτική τη φοίτηση των προνηπίων στο Νηπιαγωγείο το 2018, καθώς και οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές των τελευταίων ετών, καταδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη να βρεθούν καινοτόμες παρεμβάσεις που θα βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό της τάξης στο δύσκολο έργο του. Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση με την πληθώρα τεχνικών που διαθέτει αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για τον εκπαιδευτικό. Πάνω σε αυτά τα δεδομένα στηρίχτηκε και η εν λόγω έρευνα. Διερευνήθηκε η υπόθεση ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αναλύθηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν την σχολική προσαρμογή των παιδιών, οι ιδιαιτερότητες των παιδιών αυτής της ηλικίας, καθώς και σχετικές έρευνες πάνω στο θέμα. Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν δύο τάξεις Νηπιαγωγείου. Η μία τάξη λειτούργησε ως πειραματική ομάδα και η άλλη ως ομάδα ελέγχου. Πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις στην πειραματική ομάδα και η θεματολογία τους ήταν βασισμένη πάνω στους παράγοντες που επηρεάζουν την σχολική προσαρμογή καθώς και στις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης ομάδας παιδιών πάνω στην οποία έγινε η έρευνα. Ως μεθοδολογικό εργαλείο επιλέχθηκε η έρευνα δράσης. Τα αποτελέσματα από την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, έδειξαν ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, μπορεί να συμβάλλει στη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας καθώς και στην υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι στη μάθηση. Τα παιδιά που παρουσίαζαν άρνηση στο να συμμετέχουν στις δραστηριότητες της ομάδας σταδιακά κατάφεραν να ενταχθούν σε αυτήν. Θεαματική βελτίωση παρουσίασαν τα παιδιά που παρουσίαζαν δυσκολίες προσκόλλησης και άρνησης στο να πάνε σχολείο, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τους γονείς των παιδιών. Οι παρεμβάσεις βοήθησαν στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, στην έκφραση και αντιμετώπιση των συναισθημάτων, σημεία στα οποία δυσκολεύονταν τα παιδιά που παρουσίαζαν δυσκολίες προσαρμογής. Θετικά ήταν τα αποτελέσματα και στις σχέσεις των παιδιών με τον εκπαιδευτικό, ενώ σημαντικά ήταν τα οφέλη και για τα παιδιά που

δεν παρουσίαζαν δυσκολίες προσαρμογής καθώς παρατηρήθηκε ότι αυξήθηκε η σχολική τους επίδοση και η υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο. Τέλος το πρόγραμμα βοήθησε στην ενίσχυση του δεσμού ανάμεσα στο σχολείο και στην οικογένεια γεγονός που είναι πολύ σημαντικό για την σχολική προσαρμογή των παιδιών.

Λέξεις κλειδιά: σχολική προσαρμογή, δυσκολίες προσαρμογής, σχολική φοβία, προσχολική ηλικία, δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, έρευνα δράσης

ABSTRACT

The present study addresses the issue of school adaptation of children in pre-school age and how dramatic art in education can contribute to dealing with school phobia and adopting a positive attitude towards school. Recent studies have shown the importance of preschool education in the development of the individual. The introduction of two-year preschool education, with mandatory kindergarten attendance in 2018 as well as increased migration flows in recent years, illustrate the urgent need to find innovative interventions that will help the teacher in this difficult task. Dramatic art education with its many techniques is a valuable tool for the teacher. This research was based on these data. It has been hypothesized that dramatic art in education can contribute to the school adaptation of preschool children. Factors affecting school adaptation of children, the specificities of children of this age, and related research on the subject were analyzed. Two kindergarten classes were used for the research. One class served as the experimental group and the other as the control group. Interventions were performed in the experimental group. Their themes were based on the factors that influence school adjustment as well as on the specificities of the particular group of children under study. Action research was chosen as a methodological tool. Results of the qualitative and quantitative analysis of the research data have shown that dramatic art in education can contribute to school adaptation of preschool children as well as to adopt a positive attitude towards learning. Children who refused to participate in group activities gradually managed to join the group. Children who had difficulty adhering and refusing to go to school had a dramatic improvement, a fact confirmed by their parents. The interventions helped to socialize the children, to express and deal with the emotions, which were difficult for children who had difficulties adjusting. The results also had positive effects on children's relationships with the teacher, while the benefits were also significant for children who did not have difficulty adapting as they observed increased school performance and positive attitude toward school. Finally, the program has helped to strengthen the bond between school and family, which is very important for the adaptation of children.

Keywords: school adaptation, adaptation difficulties, school phobia, preschool age , dramatic art in education, action research.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε χρόνο οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων στην αρχή της σχολικής χρονιάς έρχονται αντιμέτωποι με το θέμα της σχολικής προσαρμογής των παιδιών. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ομαλή προσαρμογή των παιδιών ποικίλλουν και διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία των παιδιών. Τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού, το περιβάλλον του σχολείου καθώς και το οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού είναι παράγοντες που πολλές φορές δημιουργούν δυσκολίες προσαρμογής. Στο Νηπιαγωγείο η προσαρμογή του παιδιού μπορεί να έχει διάρκεια από εβδομάδες μέχρι και μήνες και η δυσκολία του παιδιού μπορεί να εκφράζεται με διαφορετικούς τρόπους, όπως η άρνηση να πάει στο σχολείο, η μη συμμετοχή του παιδιού στις σχολικές δραστηριότητες, η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς, μη συμμόρφωση με τους κανόνες της τάξης, άγχος, αποχή από το φαγητό.

Οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας επιστρατεύουν διάφορες τεχνικές όπως παιχνίδια γνωριμίας, μουσική, θεατρικά παιχνίδια, παιχνίδια για την ανάπτυξη και ενίσχυση των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων προκειμένου να βοηθήσουν το παιδί να προσαρμοστεί στο καινούριο του περιβάλλον. Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση με την πληθώρα τεχνικών που διαθέτει και με τα οφέλη που προσφέρει στο παιδί αποτελεί ένα σημαντικό εκπαιδευτικό εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς. *«Το εκπαιδευτικό δράμα, με την αναπτυξιακή του δυνατότητα, μπορεί να διαδραματίσει έναν ρόλο ζωτικής σημασίας στο σχολικό ωρολόγιο πρόγραμμα, ως μέσο ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού»* (Τσιάρας, 2014: 246).

Πορίσματα ερευνών έχουν δείξει ότι όταν τα παιδιά εμπλέκονται ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία αναπτύσσουν θετικές στάσεις απέναντι στη μάθηση (Οδηγός εκπαιδευτικού για το πρόγραμμα σπουδών στο νηπιαγωγείο, 2011: 19). Ο εκπαιδευτικός διαμέσου του βιωματικού τρόπου εργασίας που παρέχει η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει με διαφορετικό τρόπο τα παιδιά συμμετέχοντας και ο ίδιος σε ένα περιβάλλον αλληλεπιδραστικό και έτσι έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει καλύτερα τα παιδιά, να εκτιμήσει τις ικανότητες τους και να αναπτύξει τις σχέσεις του με τα μέλη της ομάδας (Κοντογιάννη, 2012:103).

Οι περισσότερες έρευνες που έχουν γίνει στο χώρο της σχολικής προσαρμογής στο Νηπιαγωγείο, έχουν εστιάσει στους παράγοντες, στα αίτια, στη συχνότητα και στις μορφές εμφάνισης του φαινομένου τονίζοντας την σπουδαιότητα της αποτελεσματικής προσαρμογής για την κοινωνικό-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και τις μετέπειτα σχολικές επιδόσεις του, επισημαίνοντας την ανάγκη εύρεσης

αποτελεσματικών πρακτικών. Οι απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής οδηγούν στην ανάγκη για εύρεση μεθοδολογικών πρακτικών κατάλληλων να πετύχουν τη μετάδοση της γνώσης εύκολα και αποτελεσματικά έτσι ώστε τα οφέλη που αποκομίζει το παιδί να έχουν μονιμότητα και να μπορούν να αξιοποιηθούν στην καθημερινή ζωή.

Το υπουργείο Παιδείας λαμβάνοντας υπόψη τα πορίσματα των σύγχρονων ερευνών για την σπουδαιότητα των πρώτων χρόνων της σχολικής ζωής, καθιέρωσε τη δίχρονη υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών στο νηπιαγωγείο. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την ανάγκη για εύρεση και εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων και τεχνικών μάθησης που θα βοηθήσουν το προνήπιο που θα εισαχθεί για πρώτη φορά στο σχολείο να προσαρμοστεί επιτυχώς. Τα τελευταία χρόνια εφαρμόζονται σε όλα τα Νηπιαγωγεία και Δημοτικά σχολεία της χώρας προγράμματα για την ομαλή μετάβαση του παιδιού από το Νηπιαγωγείο στο Δημοτικό, ενώ σε κάποια Νηπιαγωγεία εφαρμόζονται προγράμματα μικρής διάρκειας, με στόχο την επιτυχή μετάβαση και προσαρμογή του παιδιού στο Νηπιαγωγείο, τα οποία ξεκινάνε και από την προηγούμενη σχολική χρονιά με στόχο την εξοικείωση του παιδιού. Τα όσα προαναφέρθηκαν οδήγησαν στην αναγκαιότητα για διενέργεια ενός ολοκληρωμένου προγράμματος με στόχο τη σχολική προσαρμογή του παιδιού.

Στην παρούσα έρευνα θα προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε πως η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, μπορεί να αξιοποιηθεί από τον εκπαιδευτικό ως μέσο για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που βιώνουν τα παιδιά που παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής στο Νηπιαγωγείο. Η έρευνα επικεντρώθηκε στην εφαρμογή ενός προγράμματος βασισμένο στις αρχές και στις τεχνικές της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση, ως μέσου για την αποτελεσματική σχολική προσαρμογή των παιδιών στο Νηπιαγωγείο. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε ως έρευνα δράσης σε παιδιά προσχολικής ηλικίας στην αρχή της φοίτησης τους σε μια τάξη Νηπιαγωγείου, ενώ προκειμένου να έχουμε ασφαλή συμπεράσματα για την έρευνά μας χρησιμοποιήθηκε και μια άλλη τάξη Νηπιαγωγείου ως ομάδα ελέγχου, στην οποία δεν πραγματοποιήθηκε καμία παρέμβαση.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν ως αποτέλεσμα μιας διερευνητικής στάσης απέναντι στο θέμα ήταν το κατά πόσο μπορεί η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση να συμβάλει στη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας και πως μπορεί η αξιοποίηση της δραματοποίησης με τις τεχνικές του θεάτρου και του δράματος να βελτιώσει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Λόγω της ηλικίας των παιδιών και προκειμένου να

έχουμε ασφαλή συμπεράσματα για την έρευνα μας χρησιμοποιήθηκαν ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων.

Στο πρώτο κεφάλαιο δίνεται ο ορισμός της σχολικής προσαρμογής και η μορφή εμφάνισης του στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Παρουσιάζονται τα σωματικά και ψυχικά χαρακτηριστικά των παιδιών αυτής της ηλικίας, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν και αναπτύσσονται. Αναλύονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την σχολική προσαρμογή καθώς και οι σύγχρονες έρευνες πάνω στο θέμα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση και τα οφέλη της. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην αξιοποίηση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση από τον δάσκαλο ως εργαλείο για την επιτυχή προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας στο Νηπιαγωγείο. Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην έρευνα δράσης που πραγματοποιήθηκε. Αναλύεται το θέμα, τα ερευνητικά ερωτήματα, η μεθοδολογία της έρευνας, τα εργαλεία συλλογής δεδομένων. Δίνονται οι περιορισμοί της έρευνας και τα αποτελέσματα από την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση των δεδομένων. Στον επίλογο, συνοψίζονται τα τελικά συμπεράσματα της έρευνας και δίνονται προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

1.1. Το παιδί προσχολικής ηλικίας

Ο εκπαιδευτικός για να μπορέσει να εφαρμόσει με επιτυχία τις εκπαιδευτικές διαδικασίες, πρέπει να γνωρίζει τις φυσικές, σωματικές και ψυχικές ανάγκες του παιδιού. Πέρα από αυτά η γνώση της κοινωνικής φύσης του παιδιού, οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται τόσο ανάμεσα στα παιδιά και στον εκπαιδευτικό, όσο και ανάμεσα στα ίδια τα παιδιά βοηθούν στην κοινωνικοποίηση του παιδιού (Κιτσαράς, 2001: 106).

Στην προσχολική ηλικία η ψυχοπνευματική και σωματική ωρίμανση εξελίσσονται παράλληλα και ενιαία και βρίσκονται σε μια συνεχή αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση. Το στάδιο της προσχολικής ηλικίας είναι αποφασιστικό για την ανάπτυξη και τη διάπλαση της προσωπικότητας του παιδιού. Η προσχολική ηλικία είναι η ηλικία της συνειδητοποίησης του Εγώ και της κινητικής ανάπτυξης στην οποία υπάρχει ευχέρεια στις κινήσεις. Στην ηλικία των τεσσάρων ετών το σώμα του νηπίου είναι το καλύτερο μέσο για έκφραση, επικοινωνία, δράση και γνώση. Όταν το παιδί κατορθώσει να κυριαρχήσει στο σώμα του, κυριαρχεί και στη συμπεριφορά του (Κιτσαράς, 2001: 108).

Ο λόγος του παιδιού στην ηλικία των 4 1/5 ετών αναπτύσσεται πολύπλευρα και το λεξιλόγιο του παιδιού εμπλουτίζεται σημαντικά. Στην πρακτική της ομιλίας του προσπαθεί να αντιληφθεί τη γραμματική βάση της γλώσσας και τις γλωσσικές γενικεύσεις. Η λογική και η γραμματική ακρίβεια της λεκτικής έκφρασης συνοδεύεται από την εκφραστικότητα της ομιλίας ενώ σταθεροποιείται και η νοητική λειτουργία του λόγου (Σμαραγδά-Τσιαντζή, 2002: 43).

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας διαθέτουν ένα θαυμάσιο δυναμικό φαντασίας, δημιουργικότητας, επινοητικότητας, λογικής σκέψης και κατανόησης (Abbadie, 1978: 8). Η φαντασία συνδυασμένη με την έμφυτη τάση του παιδιού για μίμηση, καθοδηγεί το νήπιο στην ενασχόληση με φανταστικά και μιμητικά παιχνίδια. Το παιδί μέσα από παιχνίδια ρόλων ταυτίζεται με τα πρόσωπα που υποδύεται. Το συμβολικό παιχνίδι των παιδιών αναφέρεται σε δραστηριότητες οικείων προσώπων καταδεικνύοντας το επίπεδο

στο οποίο το παιδί κατανοεί το κοινωνικό και φυσικό πλαίσιο που το περιβάλλει. Το κοινωνικοδραματικό παιχνίδι των παιδιών που εμφανίζεται γύρω στα πέντε οδηγεί το παιδί παίζοντας να προσποιείται ότι είναι κάποιος άλλος, έτσι το κοριτσάκι στο παιχνίδι με την κούκλα του μιμείται την συμπεριφορά της μαμάς του (Fontana, 1996:65). Σύμφωνα με τον Vygotsky το παιδί μέσα από το συμβολικό παιχνίδι μαθαίνει πως να τροποποιεί την συμπεριφορά του όχι μόνο σύμφωνα με την άμεση αντίληψη του αντικειμένου, αλλά σύμφωνα και με τις ιδέες που έχει για το αντικείμενο, έτσι το παιδί μπορεί να πάρει ένα ξύλο και να προσποιηθεί ότι είναι άλογο (Παναγιωτίδου, 2001: 21). *«Η φαντασία κατά την νηπιακή ηλικία έχει χαρακτήρα ψυχοκρατικό. Ο ανιμισμός, που πηγάζει άμεσα από τον εγωκεντρισμό, αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της φαντασίας του νηπίου. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της ψυχής που δίνει ζωή στα άψυχα, ομιλία στα άλαλα, χαρές λύπες, φόβους, πόνους, ενθουσιασμούς και άλλα συναισθήματα σε πράγματα. Το νήπιο αποδίδει σε πράγματα ιδιότητες όμοιες με αυτές που το ίδιο προοδευτικά κατακτά»* (Κιτσαράς, 2001:111).

Η αξιοποίηση του παιχνιδιού ως κυρίαρχου διδακτικού μέσου, αποτελεί σημαντική αρχή των σύγχρονων προγραμμάτων. Στο Νηπιαγωγείο αξιοποιείται ως μέσο για τη διδασκαλία εννοιών, ως αυθόρμητο και ως οργανωμένο παιχνίδι (Χατζηνά, 2006: 30). Το παιχνίδι αποτελεί αναγκαιότητα για το παιδί, το πιο φυσικό τρόπο μάθησης και αυθόρμητης έκφρασης γι' αυτό και κάθε δραστηριότητα της τάξης μπορεί να ενταχθεί σε αυτό (Κιτσαράς, 1998: 100).

Ο Rousseau συγκρίνει το παιδί με ένα νεαρό φυτό ιδιαίτερα ευαίσθητο. Για να μπορέσει να γίνει όμορφο και δυνατό δεν θα πρέπει τίποτε να αντιτίθεται στην ανάπτυξη του. Αν καταδικάσουν ένα φυτό να ζήσει μέσα σε ένα στενάχωρο μέρος, εάν το νερό, ο αέρας και ο ήλιος είναι περιορισμένος τότε δεν θα καταφέρει να μεγαλώσει και να γίνει γερό ώστε να αναδώσει κάποια μέρα καρπούς. Παρόμοια και το παιδί θα πρέπει να μεγαλώνει μέσα σε ένα εμπλουτισμένο με ερεθίσματα περιβάλλον, που θα του παρέχει ευκαιρίες να αναπτυχτεί διευκολύνοντας την ενεργητικότητα του. Έτσι λοιπόν και στην εκπαίδευση αποτελεί επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθεί ένα παιδαγωγικό περιβάλλον που θα προσφέρει πνευματική τροφή και ευχαρίστηση, αλλά συνάμα θα δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να συμβιώσουν αρμονικά με τα υπόλοιπα μέλη της τάξης. (Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, 1963: 172-173 · Foulin, & Mouchon 2002: 1).

Ο Kerschensteiner αναφέρει πως σκοπός του σχολείου είναι να αναπτύξει τον αυθορμητισμό των παιδιών. Αν υπάρξει διαχωρισμός της μόρφωσης από την πράξη τότε αυτή δεν θα μπορέσει να επιτύχει αναφέρει ο Dewey του οποίου οι παιδαγωγικές

απόψεις αποτέλεσαν τις θεμελιακές αρχές για μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα πολλών χωρών (Κάνιστρα, 1991: 11).

Οι έρευνες της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής αναδεικνύουν τη βαθιά επίδραση του περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της εκπαίδευσης, στον ολοένα και αναπτυσσόμενο εγκέφαλο του νηπίου. Έτσι η προσχολική εκπαίδευση αναδεικνύεται σε βασικό συντελεστή ανάπτυξης που επηρεάζει βαθύτατα τη μετέπειτα γνωστική εξέλιξη του παιδιού (Χατζηνά, 2006: 31 · Κάντ, 2004: 7).

1.2 Η Σχολική προσαρμογή του παιδιού στο νηπιαγωγείο

Σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές της βιολογίας ο όρος προσαρμογή χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη διαδικασία που ακολουθούν οι οργανισμοί για να συμμορφωθούν στο φυσικό περιβάλλον. Στο τομέα της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας ορίζεται ως η ικανότητα ψυχολογικής προσαρμοστικότητας του ατόμου και της δυνατότητας του να προσαρμόζεται αποτελεσματικά σε κάθε αλλαγή του κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (Κακαβούλης, 1991: 63). *«Με τον όρο δυσκολία προσαρμογής εννοούμε την ακατάλληλη, αναποτελεσματική, αποτυχημένη προσπάθεια του παιδιού και του εφήβου να προσαρμοστεί ομαλά στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Η δυσκολία προσαρμογής συνδέεται με αξιοσημείωτη υποκειμενική ενόχληση ή δυσφορία του παιδιού ή και με έκπτωση της λειτουργικότητας του σε έναν ή περισσότερους τομείς της ζωής του (γνωστικό-νοητικό, διαπροσωπικό-κοινωνικό και συναισθηματικό), η οποία συνήθως συνεπάγεται καθυστέρηση στην επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 164).

Η περίοδος εισαγωγής στο Νηπιαγωγείο αποτελεί από μόνη της μια σημαντική περίοδο στη ζωή του παιδιού. Σηματοδοτεί την απομάκρυνσή του από το οικογενειακό περιβάλλον αλλά και τις πρώτες του απόπειρες εξωοικογενειακής κοινωνικοποίησης. Το κάθε παιδί έχει το δικό του προσωπικό ρυθμό ανάπτυξης. Η πορεία που θα ακολουθήσει το κάθε παιδί και η ταχύτητα εξέλιξής του επηρεάζεται σε ένα μεγάλο βαθμό από την ιδιοσυγκρασία του. Το νηπιαγωγείο βοηθάει το νήπιο να προσαρμοστεί, λαμβάνοντας υπόψη σε κάθε παιδί τα ατομικά χαρακτηριστικά του στοχεύοντας στην ολόπλευρη ανάπτυξη του (Βρυνιώτη κ.α., 2008: 10).

Υπάρχουν δύο μοντέλα μετάβασης, το μοντέλο των δεξιοτήτων/ικανοτήτων και το οικοσυστηματικό/αναπτυξιακό μοντέλο. Το πρώτο δίνει έμφαση στα προσωπικά χαρακτηριστικά του μαθητή και η προσαρμογή συνδέεται με την σχολική ετοιμότητα του παιδιού να φοιτήσει στην επόμενη βαθμίδα. Το αναπτυξιακό μοντέλο ορίζει τη

μετάβαση ως μια χρονοβόρα διαδικασία στην οποία η επιτυχία της δεν εξαρτάται μονάχα από το παιδί αλλά και από το περίγυρο που το περικλείει (οικογένεια, σχολείο, κ.α.) καθώς και από το είδος των σχέσεων που δημιουργούνται μέσα και γύρω από αυτό. Το μοντέλο αυτό σέβεται τους ατομικούς ρυθμούς ανάπτυξης του κάθε παιδιού βοηθώντας το να ανταπεξέλθει στο νέο του ρόλο αναπτύσσοντας μια σειρά δεξιοτήτων και ικανοτήτων (Κλειδαρά κ.ά., 2014: 780-781).

Η μετάβαση του παιδιού στο Νηπιαγωγείο και η επαφή του παιδιού με το νέο περιβάλλον, με καινούρια πρόσωπα, νέα αντικείμενα και νέοι χώροι δημιουργούν στο παιδί το φόβο του αποχωρισμού, ο οποίος επιδρά στη συμπεριφορά και την ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού προσχολικής ηλικίας. Ο φόβος του αποχωρισμού δημιουργεί στο παιδί το «άγχος του αποχωρισμού» το οποίο είναι στενά συνδεδεμένο με την προσκόλληση που εμφανίζεται στη βρεφική ηλικία και εμπεδώνεται στη νηπιακή. Στα πρώτα έτη της ζωής του παιδιού δημιουργείται ισχυρός συναισθηματικός δεσμός μεταξύ του μωρού και της μητέρας ο οποίος εκφράζεται με τον όρο «προσκόλληση». Η προσκόλληση υποχωρεί βαθμιαία καθώς μεγαλώνει το παιδί αλλά δεν αποκλείονται και οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες η προσκόλληση είναι υπαρκτή και κατά τον χρόνο που το νήπιο μεταβαίνει από το περιβάλλον της οικογένειας στο Νηπιαγωγείο. Αν και ο φόβος του αποχωρισμού είναι διαφορετικός από τη σχολική φοβία, αν δεν υπάρξει σωστή προσαρμογή είναι δυνατόν να οδηγήσει σε αυτήν (Κιτσαράς, 2001: 318).

Το σχολικό άγχος είναι μία αντίδραση φοβίας απέναντι σε σχολικές καταστάσεις και εκδηλώνεται συχνά με αποφυγή της σχολικής φοίτησης. Υπάρχουν διάφορες αιτίες που συνδέονται με τη γέννηση του φαινομένου οι οποίες κυρίως συνδέονται με το άγχος του χωρισμού και με την αλληλεπίδραση οικογενειακών και σχολικών καταστάσεων. Η συχνότητα των μαθητών που εμφανίζουν σχολικό άγχος κυμαίνεται στο 5-8% (Herder, 1982: 358).

Το Νηπιαγωγείο είναι το πρώτο περιβάλλον εκτός της οικογένειας στο οποίο καλείται να προσαρμοστεί το παιδί και ο ρόλος του είναι καθοριστικός για την ψυχολογική και κοινωνική προσαρμογή του παιδιού. Ένα παιδί για να μπορέσει να γίνει μαθητής και μάλιστα καλός θα πρέπει να είναι σε θέση να αγαπήσει αυτό το ρόλο (Καλύβα, 1990: 166). Το παιδί στο Νηπιαγωγείο γίνεται μέλος της ομάδας των συνομήλικων του και μέρος ενός νέου υποσυστήματος μέσα στο οποίο έρχεται για να παιδαγωγηθεί και να κοινωνικοποιηθεί. Θεωρείται ότι έχει προσαρμοστεί επαρκώς όταν αντιμετωπίζει τα προβλήματα που προκύπτουν στο καινούριο περιβάλλον με επιτυχία,

εντάσσεται στην ομάδα των παιδιών και συνεργάζεται με υπευθυνότητα, ισότιμα και δημιουργικά, ικανοποιεί τις ανάγκες του, είναι ευτυχισμένο και αναπτύσσει φιλίες με τα άλλα μέλη της ομάδας (Μπάμπαλης, 2005: 98).

Η προσαρμογή δεν είναι μια σταθερή κατάσταση, αλλά μία λεπτή ισορροπία ανάμεσα στον άνθρωπο και στο περιβάλλον που μεταβάλλεται συνεχώς. Για τον Piaget όταν το άτομο έχει μάθει να τα πηγαίνει καλά με το περιβάλλον του και να συναναστρέφεται ενεργητικά με αυτό, τότε μπορούμε να πούμε ότι είναι προσαρμοσμένο (Ζαχαρής, 2002: 11). Για τη σχολική τάξη αυτό σημαίνει πως αν θέλουμε να διορθώσουμε κάτι στη συμπεριφορά ενός παιδιού, δεν πρέπει να εξετάζουμε μόνο το παιδί ή μόνο το περιβάλλον. Πρέπει να εξετάζουμε τη στενή διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο παιδί και στο περιβάλλον για να δούμε αν τελείται η όχι η προσαρμογή και πως (Καψάλη, 1984:440 · Χαραλαμπίδης, 1987: 123). Ιδανική προσαρμογή θεωρείται εκείνη στην οποία τα άτομα αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που τους προκύπτουν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπτύξουν μια αρμονική σχέση με τους άλλους και με το περιβάλλον τους ενώ παράλληλα μπορούν να ικανοποιούν τις ανάγκες τους και να διατηρούν την ακεραιότητά τους (Βοσνιάδου, 2000: 156). Η ομαλή προσαρμογή των παιδιών στο σχολείο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εκδήλωση της πρότερης συμπεριφοράς την κατάλληλη στιγμή, η οποία με τη σειρά της εξαρτάται από την κοινωνική τους δεξιότητα. Οι θετικές κοινωνικές συμπεριφορές που συμβάλλουν στην ομαλή προσαρμογή των παιδιών στο σχολείο ονομάζονται κοινωνικές δεξιότητες (Κανδαράκης, 2007: 123).

Πολλές φορές το πρόβλημα της μετάβασης υποτιμάται λόγω του ότι σε ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών οι δυσκολίες προσαρμογής δεν εμφανίζονται αμέσως με την είσοδο τους στο σχολείο και όταν αργότερα γίνονται εμφανής παρερμηνεύονται ως μαθησιακές δυσκολίες (Οδηγός ολοήμερου νηπιαγωγείου, 2007: 100).

Οι δυσκολίες προσαρμογής του παιδιού περιλαμβάνουν ορισμένες ιδιαιτερότητες που είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη τόσο κατά τον εντοπισμό τους όσο και κατά την παρέμβαση. Σύμφωνα με την Ζαφειροπούλου και την Καλαντζή-Αζίζι (2011) οι ιδιαιτερότητες είναι οι εξής: «Οι δυσκολίες προσαρμογής διακρίνονται από προσωρινότητα και από ρευστότητα» (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 165), έτσι συμπεριφορές που αποτελούν πρόβλημα σε μια ηλικία μπορεί να μην αποτελούν πρόβλημα σε μια άλλη ηλικία για παράδειγμα για ένα παιδί τεσσάρων ετών είναι φυσιολογικό να εκφράζει ιδέες παντοδυναμίας και να μην μπορεί ορισμένες φορές να ξεχωρίζει την φαντασία από την πραγματικότητα, οι ίδιες συμπεριφορές από την

σχολική ηλικία και μετά δηλώνουν ύπαρξη σοβαρής διαταραχής της σκέψης. *«Τα παιδιά και οι έφηβοι δείχνουν ανθεκτικότητα απέναντι στους κινδύνους»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 167). Υπάρχουν πολλοί κίνδυνοι που απειλούν την ομαλή προσαρμογή των παιδιών όπως το διαζύγιο των γονέων, η αλλαγή τύπου κοινωνίας, ο ερχομός καινούριου μέλους στην οικογένεια. Πολλά παιδιά κατορθώνουν να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους που αποτελούν απειλή για την προσαρμογή τους χάρη σε στοιχεία της προσωπικότητας τους όπως η ιδιοσυγκρασία, η υψηλή νοημοσύνη, στις υποστηρικτικές σχέσεις με την οικογένεια τους, οι δεσμοί ανάμεσα στην οικογένεια και στο σχολείο. *«Τα παιδιά δυσκολεύονται να περιγράψουν ακριβώς πως νιώθουν»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 168). Η δυσκολία αυτή είναι αντιστρόφως ανάλογη με την ηλικία του παιδιού. *«Τα παιδιά και οι έφηβοι εκφράζονται μέσω της συμπεριφοράς»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 168). Έτσι ένα παιδί που νιώθει θλίψη μπορεί να το εκφράζει με επιθετική συμπεριφορά. *«Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί είναι οι κύριες πηγές άντλησης πληροφοριών για την συμπεριφορά των παιδιών και των εφήβων»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 169). Η άποψη τους είναι σημαντική στην αναγνώριση των δυσκολιών και στην επιλογή του τρόπου παρέμβασης. *«Η συμπεριφορά των παιδιών και των εφήβων είναι ανάλογη με την στάση των γονέων και των εκπαιδευτικών»* (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 169).

Η σχολική προσαρμογή του παιδιού στο Νηπιαγωγείο εξαρτάται από δύο παράγοντες, από τη σχέση που αναπτύσσει το νήπιο με τους συμμαθητές του και από τη σχέση που αναπτύσσει το νήπιο με τον εκπαιδευτικό. Η σχέση του παιδιού με τους συνομήλικους του επηρεάζει την ανάπτυξη και τη σχολική προσαρμογή του. Οι φίλιες που αναπτύσσει το παιδί στο χώρο του Νηπιαγωγείου αποτελούν συναισθηματικές και γνωστικές πηγές, προσφέρουν συντροφικότητα και ασφάλεια επηρεάζοντας την προσαρμογή στο κοινωνικό περιβάλλον του Νηπιαγωγείου. Σε έρευνα που διεξήγαγαν οι Ladd και Price το 1987, ανακάλυψαν πως τα παιδιά που εισήχθησαν στο Νηπιαγωγείο με γνώριμους συμμαθητές είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να αναπτύξουν θετική συμπεριφορά, ενώ σε έρευνα των Ladd, Kochenderfer, & Coleman, (1996), ανακαλύφθηκε ότι στα παιδιά των οποίων οι φίλιες χαρακτηρίζονταν με υψηλά επίπεδα βοήθειας είχαν θετικότερη άποψη για το σχολείο. Τα αγόρια που είχαν αναπτύξει σχέσεις με περισσότερες συγκρούσεις είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να εμφανίσουν μη σωστή σχολική προσαρμογή σε αντίθεση με τα αγόρια των οποίων οι φίλιες ήταν περισσότερο υποστηρικτικές (Παναγιωτίδου, 2001: 30).

Η σχέση που αναπτύσσει το παιδί με τον εκπαιδευτικό θεωρείται εξίσου σημαντική για την σχολική προσαρμογή του παιδιού. Η πρώτη επαφή του παιδιού με τον δάσκαλο έχει εξαιρετική σημασία. Ο εκπαιδευτικός για τη δημιουργία μιας θετικής σχέσης, θα πρέπει να επιδειξεί ένα άμεσο προσωπικό ενδιαφέρον προς το παιδί. Η πρώτη δουλειά του εκπαιδευτικού είναι να δημιουργήσει ένα αίσθημα ασφάλειας ανάμεσα στους συμμετέχοντες της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ώστε ο καθένας να μπορεί να στηριχτεί στο βλέμμα του άλλου χωρίς να φοβάται (Quentin, 1999: 29 · Pezin, 2002: 16). Η πρώτη μέρα στο σχολείο μπορεί να προκαλέσει άγχος και στον ίδιο τον εκπαιδευτικό, καθώς χρειάζεται να είναι επαρκώς προετοιμασμένος, ώστε να βοηθήσει τα παιδιά να προσαρμοστούν προς τη νέα τάξη και να σχηματίσουν θετική εντύπωση σχετικά με το σχολείο. Έχει ιδιαίτερη σημασία ο εκπαιδευτικός να γνωρίζει τα ονόματα των παιδιών καθώς αυτό παρέχει στο παιδί ένα αίσθημα ασφάλειας (Ντράικωρς, 1979: 108).

«Η διάκριση των δυσκολιών προσαρμογής γίνεται με βάση δύο κριτήρια τα λειτουργικά και τα στατιστικά» (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 171). Μια συμπεριφορά χαρακτηρίζεται ως αποκλίνουσα όταν αποκλίνει από τον μέσο όρο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Όσο μεγαλύτερη είναι η απόκλιση τόσο πιο προβληματική θεωρείται αυτή η συμπεριφορά. Στα στατιστικά κριτήρια δίνεται μεγάλη έμφαση στη συχνότητα καθώς και στη διάρκεια μιας συμπεριφοράς. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τα στατιστικά κριτήρια θα πρέπει να μελετηθεί αν η συμπεριφορά του παιδιού διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό πρόβλημα συνιστά όταν οι δυσκολίες προσαρμογής διαρκούν μήνες ή ακόμα και χρόνια. Πρέπει να μελετηθεί αν συνάδει η συμπεριφορά με την ηλικία του παιδιού καθώς και η έκταση αλλά και η μορφή και η σοβαρότητα των δυσκολιών προσαρμογής. Επίσης, σύμφωνα με τα στατιστικά κριτήρια θα πρέπει να δοθεί έμφαση σε μια ξαφνική αλλαγή στην συμπεριφορά του παιδιού, όπως για παράδειγμα ένας άριστος μαθητής να παραμελεί ξαφνικά τα μαθήματα του, στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να διερευνηθούν τα αίτια της αλλαγής. Τέλος, θα πρέπει να μελετηθεί αν η ανεπιθύμητη συμπεριφορά του παιδιού εμφανίζεται μόνο σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, για παράδειγμα η προβληματική συμπεριφορά μπορεί να οφείλεται στην αλληλεπίδραση του παιδιού με τον εκπαιδευτικό (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 171-174).

«Όταν μια συμπεριφορά έχει δυσάρεστες επιπτώσεις στη ζωή του παιδιού ή του εφήβου, όταν παρεμποδίζει τη λειτουργικότητα του, δηλαδή την ενδοπροσωπική και τη διαπροσωπική προσαρμογή του, τότε θεωρείται ότι συνιστά δυσκολία προσαρμογής»

(Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2001: 175). Σύμφωνα με τα λειτουργικά κριτήρια οι δυσκολίες προσαρμογής μπορεί να προκαλέσουν δυσκολίες και σε άλλους τομείς της ζωής του παιδιού όπως στη νοημοσύνη θέτοντας εμπόδια στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού, στις διαπροσωπικές σχέσεις του παιδιού με πρόσωπα του περιβάλλοντος του, στη συναισθηματική νοημοσύνη του παιδιού εκφράζοντας με ένταση τα συναισθήματα, όπως ο έντονος θυμός. Επίσης προβλήματα μπορεί να δημιουργηθούν στην αυτοαντίληψη του παιδιού στο τρόπο δηλαδή που το παιδί βλέπει τον εαυτό του καθώς και στον αυτοέλεγχο (Ζαφειροπούλου, & Καλαντζή-Αζίζι, 2011: 175-178).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η τέχνη υπήρξε βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας στην εξελικτική πορεία του ανθρώπου, το θέατρο ως κοινωνική τέχνη υπήρξε σπουδαίο πολιτισμικό αγαθό, συνυφασμένο με τη ζωή και τις υπαρξιακές ανάγκες του ανθρώπου ενώ οι ρίζες του εντοπίζονται στα τελετουργικά δρώμενα (Παπαδόπουλος, 2007: 22· Άλκηστις, 2012: 11).

Το θέατρο στη εκπαίδευση κάνει την εμφάνιση του στα μέσα του 20^{ου} αιώνα όταν άρχισε να εφαρμόζεται στην Αγγλία και στη Γαλλία. Αργότερα και άλλες χώρες όπως η Γερμανία, η Αμερική και η Αυστραλία ενσωμάτωσαν το θέατρο στο αναλυτικό τους πρόγραμμα. Στην Ελλάδα το θέατρο εισήχθη στο εκπαιδευτικό σύστημα αρχές της δεκαετίας του '90 αρχικά εντεταγμένο στο μάθημα της θεατρικής αγωγής (Τσιάρας, 2004: 9). Το θέατρο σήμερα είναι ενταγμένο στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ως κοινωνική δράση με σκοπό να επιφέρει κάποια αλλαγή (Τσελφές, & Παρούση, 2015: 29). Οι παιδαγωγικές θεωρίες για την αξία της ενεργητικής συμμετοχής του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία, η εισαγωγή της βιοματικής μάθησης στην εκπαίδευση καθώς και οι έρευνες πάνω στην παιδαγωγική αξία του δράματος συνέβαλαν στην αξιοποίηση του ως εκπαιδευτικό εργαλείο για τη διδασκαλία διαφόρων μαθημάτων του αναλυτικού προγράμματος.

Στο Νηπιαγωγείο η θεατρική αγωγή μπήκε στο ημερήσιο και αναλυτικό πρόγραμμα το 1989 ως πρόταση για θεατρικό παιχνίδι και δραματοποίηση σε συνδυασμό με άλλες δραστηριότητες όπως το θέατρο σκιών, το κουκλοθέατρο και ο χορός στο τομέα της αισθητικής αγωγής (Σέξτου, 1998: 11). Ο νηπιαγωγός έχει τη μεγάλη ευθύνη να εισάγει τα παιδιά στον κόσμο της τέχνης, να τα μυήσει στη μαγεία του θεάτρου, του χορού, της μουσικής και της ζωγραφικής (Γκανά, Ζησοπούλου, Θεοδωρίδης κ.α., 1994: 12).

«Η Δραματική Τέχνη στο Νηπιαγωγείο είναι εκπαιδευτική διαδικασία κατά την οποία αναδεικνύονται ικανότητες και κλίσεις των παιδιών. Το παιδί με τη Δραματική Τέχνη εκφράζεται, δημιουργεί, επικοινωνεί, μαθαίνει για τον εαυτό του και τον κόσμο, εκτονώνεται, απελευθερώνεται. Μέσα σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης, συντροφικότητας και ασφάλειας προσπαθεί να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά, να κατανοήσει τον κόσμο, να σχηματίσει τη δική του αντίληψη για τα όσα συμβαίνουν γύρω του, να

μεταμορφώσει την καθημερινότητα. Με την κίνηση, τη φωνή, το λόγο και τα υλικά που επιλέγει, εκφράζει, μόνο του ή σε συνεργασία με άλλους, εμπειρίες, συναισθήματα και ιδέες. Διηγείται ή πλάθει ιστορίες. Χειρίζεται αντικείμενα και τους αποδίδει νέες σημασίες. Σημειώνεται ότι η πολυχρωμία και η πολυμορφία των υλικών ερεθίζουν τη φαντασία και την εφευρετικότητα των παιδιών και τα οδηγούν σε νέους δρόμους. Η κοινή δράση με τα άλλα παιδιά οδηγεί στην ανάγκη της οργάνωσης και της αποδοχής κανόνων. Το παιδί μαθαίνει να δημιουργεί μέσα από το διάλογο, να ανακαλύπτει τις δυνατότητές του, να μοιράζεται φόβους και ανησυχίες και να συνεργάζεται. Ο εκπαιδευτικός συμμετέχει στη διαδικασία, παίζει ρόλους, εμψυχώνει τα παιδιά, προκαλεί τη φαντασία τους με ερωτήσεις και ενισχύει την πρωτοβουλία τους. Εξασφαλίζει το κατάλληλο περιβάλλον και τα απαραίτητα υλικοτεχνικά μέσα» (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ νηπιαγωγείου, 2011: 589).

Το δράμα με μικρά παιδιά διαφέρει από το δράμα που πραγματοποιείται με μεγάλα παιδιά ως προς το περιεχόμενο του και όχι ως προς τις βασικές προσεγγίσεις του. Τα παιδιά του Νηπιαγωγείου έχουν ανάγκη από δραστηριότητες που θα τους κεντρίσουν το ενδιαφέρον, από δυνατές εικόνες και αφηγήσεις. Η δουλειά του εκπαιδευτικού θα πρέπει να είναι πιο δομημένη και επικεντρωμένη (Woolland, 2009: 211).

Η θεατρική παιδεία των παιδιών ξεκινά από την αίθουσα του Νηπιαγωγείου με το πρώτο ποίημα με το οποίο θα έρθουν σε επαφή τα παιδιά, με τη δραματοποίηση κειμένων και παραμυθιών, με την κουκλοθεατρική παράσταση και με τη θεατρική παράσταση μπροστά σε κοινό. Ο μικρός ηθοποιός συνάμα και ο μικρός θεατής συγκινείται, εκφράζεται, δημιουργεί, συμμετέχοντας με όλο του το είναι στα δρώμενα. Η χαρά και ο ενθουσιασμός στα πρόσωπα των παιδιών που συμμετέχουν, είναι και η κινητήρια δύναμη του εκπαιδευτικού που τον ωθεί να συνεχίζει να δημιουργεί προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς το παιδικό θέατρο συνδυάζει την ψυχαγωγία με τη μάθηση, συμβάλλοντας αβίαστα μέσω της βιωματικής εμπειρίας στην καλλιέργεια της ψυχής του παιδιού, οδηγώντας το στη γνώση του κόσμου (Σέρρη, χ.χ.: 7).

Από τους πρωτοπόρους του δράματος στην εκπαίδευση θεωρείται η Winifred Ward, σύμφωνα με τη θεωρία της, η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών και η ανάπτυξη της δημιουργικότητας μέσα από τις δραματικές δραστηριότητες, έχει μεγαλύτερη αξία από την παραδοσιακή μορφή της θεατρικής παράστασης. Οι συμμετέχοντες σύμφωνα με την Ward (1957), αποκτούν δεξιότητες, όπως η αυτοσυγκέντρωση, ενώ δίνεται έμφαση στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη. Οι

μαθητές εξασκούν την υποκριτική τους ικανότητα χωρίς να είναι όμως αυτός ο πρωταρχικός σκοπός του δράματος (Τσιάρας, 2005: 32).

Τη δεκαετία του '50 ο Peter Slade, επινόησε το «Παιδικό δράμα» δίνοντας στο θέατρο ένα καθαρά παιδαγωγικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Slade, το δράμα έχει την αφετηρία του στο αυθόρμητο παιχνίδι των παιδιών και στηρίζεται στον αυτοσχεδιασμό. Στη διδακτική του Slade ο δάσκαλος στο δράμα θα πρέπει να ενθαρρύνει την ελεύθερη έκφραση του παιδιού. Ο Brian Way, μαθητής του Slade υποστήριξε πως η δραματική τέχνη θα πρέπει να έχει ως στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου και την ενθάρρυνση της αυτογνωσίας. Ο Way ενώ διατηρεί τον αυτοσχεδιασμό στη διδακτική του, εισάγει στο δράμα ένα μέρος ασκήσεων του Στανισλάφσκι, βασισμένες στην ενεργοποίηση των αισθήσεων. Τη δεκαετία του '70 το δράμα λαμβάνοντας υπόψη τις παιδαγωγικές θεωρίες του Vygotsky και του Bruner για την σημασία του κοινωνικού πλαισίου στη μάθηση και το ρόλο του δασκάλου στην εκπαιδευτική διαδικασία, διαμόρφωσε μια μεθοδολογία που προωθεί τη βιωματική και ενεργητική μάθηση (Αυδή, & Χατζηγεωργίου, 2007: 22-26).

Στη δεκαετία του 1970, η Dorothy Heathcote έδωσε έμφαση στη μάθηση με την έννοια της κατασκευής του νοήματος, οι συμμετέχοντες στο δράμα μπαίνουν στην θέση του άλλου ενώ το δράμα αποτελεί από μόνο του μάθηση δίνοντας έμφαση στον ρόλο του δασκάλου και στην εμπλοκή του στη δραματική διαδικασία υιοθετώντας ένα ρόλο. Ο Gavin Bolton (1979), βασισμένος στις απόψεις της Heathcote, προσέγγισε το δράμα ως μέσο μάθησης στο οποίο τα παιδιά καλούνται μέσα από δραματικές διαδικασίες να επιλύσουν ένα πρόβλημα ενώ ο δάσκαλος συμμετέχει υιοθετώντας έναν ρόλο δίνοντας έμφαση στη δομή του δράματος και στην αντανάκλαση της δραματικής εμπειρίας (Τσιάρας, 2005: 36-39).

«Το θέατρο στην εκπαίδευση είναι ένα είδος θεάτρου που βασίζεται στις δυνάμεις της καλλιτεχνικής φόρμας και συμβουλευέται την παιδαγωγική για να προσφέρει σε ειδικό κοινό (μαθητές) και σε ειδικές συνθήκες, όπως στο σχολείο, ευκαιρίες για αποτελεσματική μάθηση» (Αλκηστις, 2008: 77). Σύμφωνα με την Baldwin (2009), το δράμα στην εκπαίδευση πρέπει να περιλαμβάνει ευκαιρίες για αυθόρμητο αλλά και οργανωμένο παιχνίδι, μαθήματα της δραματικής τέχνης, αξιοποίηση της δραματικής μεθοδολογίας για τη διδασκαλία και άλλων μαθημάτων πέραν του δράματος, καθώς και για τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, ευκαιρίες για δημιουργική δραματική έκφραση, θεατρικές επισκέψεις καθώς και συμμετοχή των παιδιών σε δραστηριότητες με ηθοποιούς και συγγραφείς του θεάτρου.

Το εκπαιδευτικό δράμα ορίζεται ως μια θεατρική δραστηριότητα, με παιδαγωγικά στοιχεία, όπου δίνονται ευκαιρίες στο παιδί να καλλιεργήσει τον αυθορμητισμό του και τη φυσική του ανάγκη για παιχνίδι μέσα από τη θεατρική πράξη (Λαμπρονίκου, 2017: 6). *«Δίνει τη δυνατότητα στο παιδί μέσα από την ομάδα, να εκφραστεί και να εξελίξει την προσωπικότητα του, να ανακαλύψει το σώμα, τη φωνή, τη θεατρική γλώσσα, την κίνηση, τον χώρο, τα αντικείμενα, στοιχεία απαραίτητα στο θεατρικό αλφάβητο»* (Λαμπρονίκου, 2017: 7).

Η διαδικασία ανάπτυξης του δράματος ακολουθεί τρεις φάσεις, τη φάση της προθέρμανσης όπου μέσα από κατάλληλες ασκήσεις επιδιώκεται η προετοιμασία των συμμετεχόντων, τη φάση της δραματικής αναπαράστασης κυρίως μέσα από την δραματοποίηση και τα παιχνίδια ρόλων και τη φάση της αξιολόγησης μέσα από την συζήτηση της ομαδικής εμπειρίας (Τσιάρας, 2005: 101).

Η παιδαγωγική, το θέατρο και η ψυχολογία έχουν συνεισφέρει ώστε να δημιουργηθούν οι διάφορες τεχνικές και ασκήσεις που διαθέτει στο δυναμικό της η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση (Άλκηστις, 2008: 259). Ο θεατρικός αυτοσχεδιασμός και η παντομίμα είναι μία από τις τεχνικές που μπορούν να λειτουργήσουν και αυτόνομα σε μικρότερες τάξεις, βοηθώντας τους μικρούς μαθητές να εξοικειωθούν με το σώμα τους. Ο αυτοσχεδιασμός μπορεί να είναι σύντομος ή με μεγαλύτερη διάρκεια, με πλοκή ή χωρίς, ατομικός ή ομαδικός. Τα παιδιά καλούνται να ζωντανέψουν μια ιστορία, ένα γεγονός, ένα συναίσθημα. Η τέχνη της παντομίμας είναι ο ταυτισμός του ανθρώπου με πρόσωπα, γεγονότα, με την φύση που τον περιβάλλει. Είναι μια τέχνη που κάνει το αόρατο ορατό, που μεταφράζει με τον αμεσότερο τρόπο τα συναισθήματα και τις παρορμήσεις. Στην παντομίμα σημαντικό κομμάτι είναι η παρατήρηση, ωθούμε τα παιδιά να παρατηρήσουν τον χώρο γύρω τους, τα πρόσωπα, τις εκφράσεις του προσώπου, τις κινήσεις. Τα παιδιά προτείνουν ιδέες για παντομίμα, παίζουν παντομίμα και οι άλλοι τη μαντεύουν, συνεργάζονται μεταξύ τους και παίζουν ένα διάλογο παντομίμα (Άλκηστις, 1991: 11, 69 · Muller, 1979: 9-10).

Μία ακόμα από τις τεχνικές της δραματικής τέχνης είναι και η δραματοποίηση. Όταν μιλάμε για δραματοποίηση στο σχολείο αναφερόμαστε στη μετατροπή και επεξεργασία ενός κειμένου μέσω δραματικού κώδικα και την απόδοσή του από τα παιδιά (Σέξτου, 1998: 31). Στη δραματοποίηση δίνουμε ευκαιρίες στα παιδιά να εκφραστούν δημιουργικά, να διατυπώσουν τις ιδέες τους, να δημιουργήσουν με την ομάδα τη δικιά τους ιστορία, να αποφασίσουν για την εξέλιξη της, να δώσουν λύσεις στα προβλήματα των ηρώων, να αποφασίσουν τον ρόλο που θα παίξει ο καθένας, να

αναπτύξουν με αυθόρμητο τρόπο μέσα από τον αυτοσχεδιασμό τους διαλόγους, να δημιουργήσουν απλά κουστούμια και σκηνικά (Αλκηστις, 1991: 17). Μέσω της δραματοποίησης το παιδί αλληλεπιδρά με τα άλλα μέλη της ομάδας, συνεργάζεται, υποχωρεί, μπαίνει στην θέση του άλλου, μεταλλάσσει τη σχέση του με τον εαυτό του, ξεπερνά τις ανασφάλειες του, αναπτύσσει την φαντασία και τη δημιουργικότητά του, αποκτά βιωματική γνώση, ευαισθητοποιείται προς τις τέχνες, διευρύνει τη γλωσσική του ανάπτυξη (Κοντογιάννη, 2012: 28).

Το θεατρικό παιχνίδι στην προσχολική ηλικία έχει ως στόχο την εξοικείωση των παιδιών με το περιβάλλον, με τον εαυτό τους και το σώμα τους και βοηθά στην κοινωνικοποίηση τους (Γραμματάς, 2004: 46). Για να ονομαστεί ένα παιχνίδι θεατρικό θα πρέπει να υπάρχει μια ιστορία που η ομάδα εξελίσσει στην τάξη με τον αυτοσχεδιασμό (Μουδατσάκις, 1994: 50). *«Μέσα από το θεατρικό παιχνίδι, οι μαθητές, οδηγούνται στην αποφόρτιση συναισθηματικών εντάσεων, διαπραγματεύονται, συνεργάζονται, συναινούν και πειθαρχούν σε κοινά συμφωνημένους κανόνες. Έτσι συντελείται μια αυθεντική κοινωνικοποίηση, χρήσιμη για τον αυριανό ρόλο των παιδιών ως ενήλικες»* (Τσιάρας, 2004: 9). Το θεατρικό παιχνίδι περιλαμβάνει δραματικά παιχνίδια που διακρίνονται σε παιχνίδια σώματος και φωνής, παιχνίδια με τις αισθήσεις, παιχνίδια εμπιστοσύνης και επικοινωνίας, παιχνίδια παρατηρητικότητας και φαντασίας και ασκήσεις αναπνοής (Σέξτου, 1998: 20). Το θεατρικό παιχνίδι είναι παιχνίδι, που σημαίνει ότι υπάρχουν κανόνες και κώδικες επικοινωνίας μεταξύ των συμμετεχόντων, οι κανόνες μπορεί να οριστούν από τους ίδιους τους συμμετέχοντες και πρέπει να είναι ανάλογοι με την ηλικία των παιδιών. Πρέπει να είναι από την αρχή προκαθορισμένος ο χώρος και η διάρκεια του. Το θεατρικό παιχνίδι στο Νηπιαγωγείο αξιοποιείται για την προσέγγιση των δραστηριοτήτων που ασκούν την ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού. Πρέπει να ξεκινάει με ασκήσεις προθέρμανσης της φωνής και του σώματος ώστε να προετοιμαστεί με αυτό το τρόπο το σώμα για τη δράση. Ένα θεατρικό παιχνίδι δεν θα πρέπει να αποτελεί μια απομονωμένη δράση αλλά θα πρέπει να αποτελεί την αφορμή και για μάθηση (Faure, & Lascar, 1998: 8-12). *«Μπορεί να αναπτυχθεί σε τέσσερις φάσεις που είναι η απελευθέρωση και η δημιουργία ομάδας, η αναδημιουργία ρόλων και καταστάσεων, η σκηνική αυτοσχέδια δράση και τέλος η αποτίμηση του εργαστηρίου»* (Παπαδόπουλος, 2010: 95). Μέσα από τη θεατρική αποστασιοποίηση το παιδί ασκείται στο να κυριαρχεί στις συγκινήσεις και να τιθασει τους φόβους του για να τους υποδυθεί (Καραμήτρου, 2010: 14). Μέσα από το θεατρικό παιχνίδι το παιδί ενδιαφέρεται για το μάθημα ενώ ταυτόχρονα ψυχαγωγείται,

ανακαλύπτει τον εαυτό του και τις δυνατότητες του, αποκτά αυτοπεποίθηση, γίνεται ενεργό μέλος της ομάδας (Δαφιώτη, 2010: 20). Στο θεατρικό παιχνίδι το παιδί έχει τον έλεγχο της εξελισσόμενης δράσης και δεν ενδιαφέρεται για την ολοκλήρωση μιας θεατρικής παράστασης μπροστά σε κοινό. Το θεατρικό παιχνίδι ενεργοποιεί την μεταγνωστική ικανότητα του παιδιού συμβάλλοντας σημαντικά στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του (Τσιάρας, 2008: 386).

Το κουκλοθέατρο ανήκει στον τομέα της τέχνης ενώ τα έργα που παίζονται σε αυτό, ανήκουν στο χώρο της λογοτεχνίας. Δίνει ερεθίσματα στα παιδιά για συναισθηματική κινητοποίηση ενώ η αγωγή και η ψυχαγωγία συνυπάρχουν και δρουν ταυτόχρονα. Το παιδί ταυτίζεται με την κούκλα, παραδειγματίζεται από αυτήν με τα ηθικά διδάγματα που αβίαστα βγαίνουν, διασκεδάζει μαζί της ενώ πολλές φορές συμβουλευεί τη δράση της. Η κούκλα γοητεύει τα παιδιά, συμβάλει στην κοινωνική και αισθητική ανάπτυξη του παιδιού, καλλιεργεί τον λόγο ενώ ταυτόχρονα διασκεδάζει και ψυχαγωγεί. Ο κουκλοπαίχτης έχει την ικανότητα να επενεργεί στην ψυχοπνευματική διάπλαση του παιδιού (Δαράκη, 1986: 15-16, 23-25 · Τσιλιμένη, 1999: 11).

Σημαντικός είναι και ο ρόλος του δασκάλου στη διεξαγωγή του δράματος. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι παρέμβασης του, μπορεί να συμμετέχει σκηνοθετώντας χωρίς να αλληλεπιδρά με τα παιδιά ή μπορεί να συμμετέχει διευκολύνοντας την εξέλιξη της δραματικής διαδικασίας. Ο εμπυχωτής θα πρέπει να προδιαθέτει την ομάδα για παιχνίδι, θα πρέπει να είναι σε θέση να ενθαρρύνει την πρωτοβουλία των παιδιών, ο ίδιος θα πρέπει με τη φαντασία του, το ταλέντο του να συμπλάθει με την ομάδα τις ιδέες της, να παίζει, να προτείνει εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης, να εξαλείφει τις δυσκολίες (Μουδατσάκης, 1994: 56). Ο εκπαιδευτικός – εμπυχωτής είναι αυτός που θα σχεδιάσει και θα οργανώσει τη δραματική διαδικασία. Ένα σημαντικό στοιχείο είναι ο προσανατολισμός της δράσης σε έναν στόχο που θα έχει καθοριστεί από την αρχή καθώς και η επιλογή των κατάλληλων τεχνικών που θα χρησιμοποιηθούν. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει πάντα να σχεδιάζει το πρόγραμμα κάθε συνάντησης και να έχει περισσότερο υλικό από ότι υπολογίζει να χρησιμοποιήσει για να έχει την ευχέρεια να αλλάξει μια δράση αν κρίνει ότι είναι απαραίτητο για την καλύτερη ανταπόκριση της ομάδας. Ο εμπυχωτής θα πρέπει να εφευρίσκει τρόπους ώστε να διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον των παιχτών και να είναι σε κατάσταση διαρκής αναζήτησης ώστε να αποδεχτεί το αναμενόμενο αλλά και το απροσδόκητο (Παπαθανασίου, & Μπασκλαβάνη, 2001: 7-15). Ο εμπυχωτής θα πρέπει να αποπνέει εμπιστοσύνη και ασφάλεια, να είναι ευχάριστος, δημιουργικός, προσαρμοστικός και να είναι σε θέση να

δημιουργήσει ένα κλίμα ασφάλειας και αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ των μελών της ομάδας (Τσιάρας, 2005: 88-96). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμμετέχει υιοθετώντας έναν ρόλο τεχνική που επινόησε η Heathcote, με τον τρόπο αυτό η παρέμβαση του έχει μεγαλύτερη απήχηση στα παιδιά. Ο δάσκαλος με τη μέθοδο της σκαλωσιάς που πρότεινε ο Bruner σχεδιάζει το μάθημα και το κατευθύνει. Επιλέγει ένα θέμα που ενδιαφέρει τους μαθητές και σχεδιάζει τη δομή του μαθήματος με τέτοιο τρόπο ώστε μέσα από τις δραστηριότητες να βιώσουν οι μαθητές τη σχετική με το θέμα εμπειρία και να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη κατανόηση (Αυδή, & Χατζηγεωργίου, 2007: 29 · Ξωχέλης, 2006: 41-45). Ο δάσκαλος πρέπει να είναι ταυτόχρονα μέσα και έξω από το δράμα, διορατικός για το άμεσο μέλλον, εμπνευστής, εμπυχωτής και κριτικός (Παπαθανασίου, & Μπασκλαβάνη, 2001: 12).

Η διαμόρφωση του χώρου αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της επιτυχημένης διεξαγωγής του δράματος, θα πρέπει να υπάρχει χώρος για ελευθερία δράσης και κινήσεων, κατάλληλος φωτισμός και μουσική, υφάσματα και υποστηρικτικά αντικείμενα (Τσιάρας, 2005: 92). Ο χώρος μπορεί να είναι ένα οριοθετημένο μέρος της τάξης, της αυλής της βιβλιοθήκης ή και ακόμα του κοντινού πάρκου (Landier, & Barret, 1991: 129). *«Ο κάθε χώρος έχει τα μυστικά, τη μαγεία, τις δυνατότητες του. Πρέπει να ψάξεις μαζί με τους συμμετέχοντες, με στόχο να βρεθεί το παιχνίδι που ταιριάζει στον χώρο και όχι ο χώρος που ταιριάζει στο παιχνίδι»* (Landier, & Barret, 1991: 129).

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ο θλιμμένος μαθητής, ο μαθητής που πλήττει, που παρουσιάζει δυσκολίες προσαρμογής υπάρχει από τότε που υπάρχει το σχολείο. Από την παθητική άρνηση (αδράνεια, παθητικότητα, απουσίες), μέχρι την ενεργό άρνηση (επιθετικότητα, σκανδαλιά, ανταρσία), υπάρχει μία ολόκληρη σειρά από αρνητικές αντιδράσεις που εκδηλώνονται. Το συγκινησιακό φορτίο που συνοδεύει αυτές τις αρνητικές αντιδράσεις επιδρά στον ψυχισμό των παιδιών (Λύρσα, 1970: 92-93).

Το παιδί που μπαίνει στο Νηπιαγωγείο έχει ήδη επιτύχει μια διαμόρφωση της προσωπικότητας του και γι αυτό έχει ήδη επιτύχει μια σειρά προσαρμογών στο περιβάλλον που ζει. Έργο του σχολείου είναι να συνεχίσει αυτή τη διαμόρφωση της προσωπικότητας με την εύρεση τρόπων προσαρμογής που να διευκολύνουν την ολοκλήρωση και την σωστή επέκταση αυτής της προσωπικότητας (Φράγκου, 1984: 254-258).

Το Νηπιαγωγείο είναι το πρώτο εξωοικογενειακό περιβάλλον στο οποίο καλείται να προσαρμοστεί το παιδί. Στα προηγούμενα κεφάλαια αναπτύξαμε τους παράγοντες που συμβάλλουν στη δυσκολία προσαρμογής, καθώς και την αναγκαιότητα έγκαιρης αντιμετώπισης των δυσκολιών αυτών. Η περίοδος προσαρμογής των παιδιών μπορεί να διαρκέσει από μέρες έως και μήνες και διαφέρει από παιδί σε παιδί. Οι πρώτες μέρες του σχολείου είναι ιδιαίτερα αγχωτικές και για τον εκπαιδευτικό, ο οποίος πρέπει να είναι κατάλληλα προετοιμασμένος για να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις δυσκολίες που θα παρουσιαστούν. Η δημιουργία ενός ευχάριστου περιβάλλοντος και ο προγραμματισμός δραστηριοτήτων με στόχο τη γνωριμία των παιδιών με το καινούριο περιβάλλον αλλά και με τα μέλη της ομάδας αποτελεί πρωταρχικό μέλημα του εκπαιδευτικού.

Το παιδί που αντιμετωπίζει δυσκολίες προσαρμογής είναι συνήθως το παιδί που εμφανίζει το άγχος του αποχωρισμού, εμφανίζει συναισθηματικές δυσκολίες και έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων. Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση με την πληθώρα

των τεχνικών που διαθέτει και τα οφέλη που προσφέρει στους συμμετέχοντες αποτελεί ένα σημαντικό εκπαιδευτικό εργαλείο για τον εκπαιδευτικό. *«Ασκήσεις που βοηθούν στην ανάπτυξη της εκφραστικότητας, της δημιουργικότητας και της επικοινωνίας των μελών, καθώς και στη δημιουργία ατμόσφαιρας καλό είναι να εφαρμόζονται ανεξάρτητα ή να εντάσσονται στο πρόγραμμα, σύμφωνα με την κρίση του παιδαγωγού-εμπυχωτή. Μπορεί να είναι ασκήσεις γνωριμίας, χαλάρωσης, συγκέντρωσης, αναπνοής, προσοχής, εμπιστοσύνης, αλλά και κινητικές ασκήσεις, όπως σώματος, χεριών, ποδιών, προσώπου, βλέμματος, συντονισμού σώματος, ρυθμού, ασκήσεις αισθητηριακές, φαντασίας, δημιουργικότητας, συνεργασίας κ.α.»* (Άλκηστις, 2008: 259).

Η ανάπτυξη των κοινωνικοσυναισθηματικών δεξιοτήτων, είναι απαραίτητη προκειμένου να διασφαλιστεί η θετική προσαρμογή του παιδιού στο Νηπιαγωγείο καθώς και η μετέπειτα μαθησιακή του εξέλιξη. Η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης και της διαχείρισης τόσο των θετικών όσο και των αρνητικών συναισθημάτων είναι απαραίτητη, προκειμένου να μπορέσει το παιδί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του νέου γι' αυτό περιβάλλοντος (Σπανάκη, & Διαμαντάκη, 2017: 2074).

Το παιδί μαθαίνει μέσα από την ενεργή αλληλεπίδραση του με το περιβάλλον. Για να μπορέσει να κατανοήσει καλύτερα τον εαυτό του και τον κόσμο που τον περιβάλλει θα πρέπει να τον φανταστεί. Τα παραμύθια και οι ιστορίες μπορούν να συμβάλλουν σε αυτό το έργο μετατρέποντας το ίδιο το παιδί σε πρωταγωνιστή και το βοηθάνε να μεγαλώσει δημιουργικά μέσω του παιχνιδιού και της φαντασίας (Λενακάκης κ.α, 2014: 148).

Σε ένα πρόγραμμα δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση με στόχο τη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αξιοποιήσει τη φαντασία των παιδιών προκειμένου να προσελκύσει το ενδιαφέρον τους. Η άφιξη ενός χάρτη στην τάξη που οδηγεί σε κυνήγι κρυμμένου θησαυρού με σκοπό την ανεύρεση ενός μυστηριώδη μπαούλου γεμάτο με αντικείμενα που θα αξιοποιηθούν στη δραματική διαδικασία και με αποστολές που πρέπει να περάσουν τα παιδιά μέσω θεατρικών παιχνιδιών, θα κινητοποιήσει τη φαντασία των παιδιών και την θέληση τους να συμμετέχουν στις δραστηριότητες. Η άφιξη ενός καινούριου μαθητή στην τάξη μέσω μιας κούκλας κουκλοθέατρου που αντιμετωπίζει δυσκολίες προσαρμογής, θα οδηγήσει τα παιδιά που αντιμετωπίζουν δυσκολίες να ταυτιστούν μαζί της. Η δημιουργία ενός παραμυθιού για ένα ζωάκι του δάσους που φοβάται την πρώτη μέρα του σχολείου από τα ίδια τα παιδιά, μπορεί να οδηγήσει στην εικονογράφηση και στη δημιουργία βιβλίου και αργότερα στη δραματοποίηση της

ιστορίας από τα ίδια τα παιδιά. Τα παιδιά μέσω αυτοσχεδιασμού επιλέγουν τους ρόλους που θα υποδυθούν, ενώ τα παιδιά που δεν θέλουν να δραματοποιήσουν μπορεί να αναλάβουν τον ρόλο του σκηνοθέτη, του σκηνογράφου, του ενδυματολόγου κ.τ.λ. Η παράσταση μπορεί να γίνει με ή χωρίς κοινό και μπορεί να βιντεοσκοπηθεί και να προβληθεί αργότερα στους μαθητές.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμμετέχει υιοθετώντας έναν ρόλο στη δραματική διαδικασία. Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, η ομιλία, η στάση του σώματος θα πρέπει να συνδέονται με τον ρόλο, για παράδειγμα μπορεί να είναι η νεράιδα του δάσους που ζητάει τη βοήθεια των παιδιών. Στην αρχή η δράση του εμπυχωτή θα πρέπει να είναι κατευθυντική, και αργότερα συντονιστική και προτρεπτική (Γσιάρας, 2005: 97).

Είναι σημαντικό από την αρχή να καθοριστούν οι κανόνες από το σύνολο της ομάδας. Στο Νηπιαγωγείο το να συμμετέχουν τα παιδιά στη δημιουργία των κανόνων βοηθάει στο να έχουν το αίσθημα της υπευθυνότητας στην τήρηση τους. Είναι σημαντικό οι κανόνες να καταγραφούν και ακόμα να εικονογραφηθούν από τα παιδιά. Η εισαγωγή του μαγικού στοιχείου μπορεί να βοηθήσει στην τήρηση των κανόνων καθώς εάν δεν τηρηθούν οι κανόνες, το μαγικό θα αρχίσει να χάνει τις δυνάμεις του (Woolland, 2009: 224). Οι συναντήσεις μπορεί να έχουν σταθερή ώρα και μέρα και να πραγματοποιούνται σε συγκεκριμένο και ειδικά διαμορφωμένο χώρο της τάξης, ώστε να διαφέρει από τις υπόλοιπες δραστηριότητες της ημέρας.

Τα παιδιά που παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής, στην αρχή μπορεί να μη συμμετέχουν στις δραστηριότητες της ομάδας, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δώσει τον απαραίτητο χρόνο στο κάθε παιδί σεβόμενος τους ατομικούς ρυθμούς του. Κανένα παιδί δεν πρέπει να εξαναγκάζεται να συμμετέχει. Η συνειδητοποίηση των συναισθημάτων, η έκφραση τους μέσω των χειρονομιών, της μιμικής, της στάσης του σώματος και των λέξεων αποτελεί μια μαθησιακή διαδικασία. Η χρήση των φωτογραφιών μπορεί να διευκολύνει κάποιον να μιλήσει για τα συναισθήματα του (Friedrich, 2000: 151). Κατά τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ομάδας του καθώς και τα ενδιαφέροντα τους. Ένα παιδί που δεν συμμετέχει στις δραστηριότητες έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να συμμετάσχει αν υπάρχει ένα θέμα που το ενδιαφέρει, για παράδειγμα ένα παιδί με δυσκολίες προσαρμογής που του αρέσει το διάστημα, μια δραστηριότητα προσανατολισμένη σε αυτό το θέμα θα του προσελκύσει το ενδιαφέρον.

Η καλή συνεργασία του εκπαιδευτικού με τους γονείς είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ο εκπαιδευτικός μπορεί να αντλήσει πολύτιμες πληροφορίες για το

παιδί. Επίσης ένα παιδί με δυσκολίες προσαρμογής βιώνει το άγχος της προσκόλλησης και μια καλή συνεργασία του παιδιού με την οικογένεια θα του δώσει ένα αίσθημα ασφάλειας.

Η τάξη του Νηπιαγωγείου είναι διαμορφωμένη με γωνιές δραστηριοτήτων στις οποίες πραγματοποιείται το αυθόρμητο και το οργανωμένο παιχνίδι των παιδιών. Η δημιουργία μιας γωνιάς θεατρικού παιχνιδιού εξοπλισμένη με υφάσματα, αξεσουάρ, καθρέφτη κ.α. είναι απαραίτητη σε μια τάξη Νηπιαγωγείου. Τα παιδιά μπορεί να συμμετέχουν στη διαμόρφωση της γωνιάς, στη διατύπωση των κανόνων όπως τον ορισμό των παιδιών που θα παίζουν, την τακτοποίηση κ.α. Η γωνιά κατά τη διάρκεια της χρονιάς μπορεί να προσαρμόζεται στις ανάγκες της ομάδας.

Τέλος, ένα από τα πιο σημαντικά μέρη μιας δραστηριότητας είναι αυτό της αξιολόγησης. Η αξιολόγηση βοηθάει τον εκπαιδευτικό να κατανοήσει τα προβλήματα και τις ανάγκες της ομάδας και τον οδηγεί στην αυτοκριτική. Η αξιολόγηση μπορεί να γίνει από την ομάδα μέσα από πολλούς τρόπους. Μέσα από τη συζήτηση, μέσα από τη ζωγραφική, μέσα από τη δημιουργία ενός κολάζ, μέσα από μια παράσταση κουκλοθεάτρου από τα ίδια τα παιδιά, μέσα από τη δημιουργία ενός παραμυθιού, μέσα από τη δημιουργία μιας εφημερίδας που τα παιδιά παίρνουν το ρόλο του δημοσιογράφου, δημιουργούν σκίτσα, τίτλους, διαφημίσεις για την παράσταση κ.α. Ο εκπαιδευτικός μετά το τέλος την δραματοποίησης μπορεί να υποβάλλει τα παιδιά σε ασκήσεις συγκέντρωσης και χαλάρωσης και μετά να περάσει στην αξιολόγηση. Ο εκπαιδευτικός για την αυτοαξιολόγηση του μπορεί να κρατάει σημειώσεις και πρακτικά, ημερολόγιο, φάκελο του κάθε παιδιού, ερωτηματολόγια (Κοντογιάννη, 2012: 50-55).

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΡΕΥΝΑ

4.1 Η Αναγκαιότητα της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια έρευνες έχουν δείξει τον σημαντικό ρόλο που παίζει η προσχολική αγωγή στην ανάπτυξη του ατόμου. Αρκετές μελέτες όπως και το πόρισμα του Διεθνούς προγράμματος αξιολόγησης της επίδοσης των μαθητών γνωστό και ως έρευνα PISA ανέδειξε το σπουδαίο ρόλο που παίζει το είδος και η ποιότητα της προσχολικής και πρωτοσχολικής εκπαίδευσης στις μελλοντικές επιδόσεις των μαθητών (Κλειδαρά κ.α., 2014: 779).

Οι πρώτες κοινωνικές, διανοητικές και συναισθηματικές εμπειρίες που αποκομίζει το παιδί στο Νηπιαγωγείο έχουν μεγάλη σημασία για τη μετέπειτα πορεία του. Σε αυτά τα χρόνια το παιδί μαθαίνει να προσαρμόζεται σε πολλές από τις μόνιμες καταστάσεις ζωής που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο (Χέφφερναν, & Τοντ, 1960: 240). Το παιδί που εμφανίζει δυσκολίες προσαρμογής, εάν δεν καταφέρει να τις επιλύσει μπορεί να οδηγηθεί σε σχολική φοβία, χαμηλές σχολικές επιδόσεις, προβλήματα στις συναναστροφές με τους συνομήλικους του. Οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, έχουν εστιάσει στη μετάβαση του παιδιού από το Νηπιαγωγείο στο Δημοτικό σχολείο, ενώ οι έρευνες που έχουν γίνει στον χώρο του Νηπιαγωγείου, επικεντρώνονται κυρίως στα αίτια που οδηγούν το παιδί στο να εμφανίσει δυσκολίες προσαρμογής. Σύμφωνα με τις μελέτες της Dorothy May (1963) πάνω στη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας, τα νήπια στην αρχή της φοίτησης τους στο Νηπιαγωγείο, εκδηλώνουν φόβο και ανησυχία, αναζητώντας υποστήριξη από οικείο ως προς αυτά πρόσωπο αντιμετωπίζοντας με παθητικότητα τα όσα συμβαίνουν γύρω τους, ενώ πολλές φορές εκδηλώνουν συμπεριφορές αυτοάμυνας και επιθετικότητας. Η συμπεριφορά της παθητικής παρατήρησης είναι ανεπτυγμένη κατά τη διάρκεια του πρώτου μήνα της φοίτησης και αργότερα ακολουθεί μια φθίνουσα πορεία (Blatchford, Battle, & Mays, 1982). Στη μελέτη του Hatts (1989), μελετήθηκε η συμπεριφορά των παιδιών από την αρχή της φοίτησής τους μέχρι και την πάροδο 6 μηνών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως το ατομικό παιχνίδι των παιδιών διατηρήθηκε τους 6 μήνες, το μη κοινωνικό παιχνίδι παρουσίασε μείωση, ενώ το συνεργατικό παιχνίδι παρουσίασε άνοδο κατά την ίδια περίοδο. Η μελέτη του McGrew

(1972) ανέδειξε τις μεταβολές που συντελούνται στη συμπεριφορά των παιδιών κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών της φοίτησης τους στο Νηπιαγωγείο. Στην Ελλάδα η έρευνα του Κακαβούλη (1991) πάνω στην ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών ανέδειξε πως η φοίτηση του παιδιού στο Νηπιαγωγείο είναι μια κρίσιμη φάση της αγωγής του. Σύμφωνα με την έρευνα η ψυχολογική προσαρμογή του παιδιού κατά τη διάρκεια των πρώτων τριών μηνών της φοίτησης στο Νηπιαγωγείο παρουσιάζεται διαφοροποιημένη σε κάθε παιδί, ενώ τα παιδιά που φοιτούν για πρώτη φορά στο Νηπιαγωγείο παρουσιάζουν μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής από εκείνα που φοιτούν για δεύτερη χρονιά. Από τα 100 παιδιά που μελετήθηκαν μόνο τα 66 παρουσίαζαν γενική προσαρμογή. *«Χρειάζεται περισσότερη έρευνα να φωτιστούν και άλλες πλευρές του προβλήματος και ιδιαιτέρως να διαπιστωθούν αποτελεσματικές διαδικασίες που υποβοηθούν τα νήπια, τους γονείς και τις νηπιαγωγούς στην κρίσιμη φάση της ένταξης και της προσαρμογής του παιδιού στο νηπιαγωγείο»* (Κακαβούλης, 1991: 74).

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται ως η εποχή της γνώσης και της πληροφορίας. Μπροστά στα νέα δεδομένα η επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα επιχειρούν τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση της εκπαίδευσης που επιχειρείται μέσα από νέες διδακτικές μαθησιακές προσεγγίσεις. Πρωταρχικό μέλημα δεν αποτελεί μόνο η απόκτηση της γνώσης αλλά εξίσου σημαντική θεωρείται η σωστή προσέγγιση και αξιοποίηση της. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί και την ανάγκη για εύρεση μεθοδολογικών πρακτικών κατάλληλων να πετύχουν τη μετάδοση της γνώσης εύκολα και αποτελεσματικά, έτσι ώστε τα οφέλη της να χαρακτηρίζονται από μονιμότητα, διάρκεια και με δυνατότητα αξιοποίησης τους στη καθημερινή ζωή (Βοζίκη, Δαλαμούδη, Μούδια, κ.α., χ.χ.: 7).

Σύμφωνα με το άρθρο 33 του νόμου 4521/2018¹ όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβερνήσεως, με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων *«η φοίτηση των νηπίων, που συμπληρώνουν την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής την ηλικία των 4 ετών, γίνεται υποχρεωτική σταδιακά και σε κάθε περίπτωση εντός τριετίας»*. Μέχρι πρότινος η φοίτηση των προνηπίων ήταν προαιρετική με αποτέλεσμα τα περισσότερα προνήπια είτε να μην φοιτούν καθόλου σε σχολείο είτε να φοιτούν σε παιδικούς σταθμούς. Η καθιέρωση της υποχρεωτικότητας της προσχολικής αγωγής και η υποχρεωτική φοίτηση των προνηπίων στο Νηπιαγωγείο

---

¹ Διαθέσιμο στο: https://drive.google.com/file/d/1Jc9kNw4NW43IpitBjtuI4_6r8Cr-kQjc/view

αναδεικνύουν την ανάγκη για την πραγματοποίηση μια έρευνας δράσης στο χώρο του Νηπιαγωγείου. Επίσης, οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές των τελευταίων ετών και η ένταξη των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα καταδεικνύει την ανάγκη εύρεσης αποτελεσματικών τεχνικών για την προσαρμογή των παιδιών. Στην ελληνική εκπαίδευση, η δραματοποίηση ως μέθοδος και διαδικασία για τη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας, δεν είχε μέχρι τώρα δοκιμαστεί και εφαρμοστεί ερευνητικά, σε επίπεδο διδακτορικής διατριβής, σύμφωνα με τη διαθέσιμη βιβλιογραφία, αυτό λοιπόν το κενό σκοπεύει να καλύψει η έρευνα μας.

4.2 Τα ερευνητικά ερωτήματα

Ένα από τα σημαντικότερα σημεία της διερευνητικής διαδικασίας που πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερα είναι η διαμόρφωση της υπόθεσης ή των υποθέσεων. Χωρίς κατευθυντήρια υπόθεση υπάρχει ο κίνδυνος η έρευνα να γίνεται άδικα. Η ορθή διατύπωση του προβλήματος βοηθάει επίσης στο να αναζητήσουμε ειδικές μελέτες και έρευνες που έχουν γραφτεί για το θέμα που θα εξετάσουμε (Φράγκου, 1985: 197-198).

Στη συγκεκριμένη έρευνα διερευνήθηκε η υπόθεση ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει τη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Μελετήθηκαν δύο μεταβλητές, η Δραματική τέχνη στην Εκπαίδευση (ανεξάρτητη) και η σχολική προσαρμογή των παιδιών (εξαρτημένη).

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν ως αποτέλεσμα μιας διερευνητικής στάσης απέναντι στο θέμα είναι τα εξής:

- 1) Μπορεί να η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση να συμβάλει στην σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας;
- 2) Η αξιοποίηση της δραματοποίησης με τις τεχνικές του θεάτρου και του δράματος βελτιώνει τους παράγοντες που επηρεάζουν την σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας;

4.3 Η επιλογή της ερευνητικής μεθόδου

Ως μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάπτυξη της έρευνας επιλέχθηκε η έρευνα δράσης. *«Η έρευνα δράσης είναι η μελέτη μιας κοινωνικής κατάστασης, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας της δράσης στα πλαίσια αυτής της κατάστασης»* (Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 22). Η έρευνα δράσης στοχεύει στην υποστήριξη των εκπαιδευτικών, είτε μεμονωμένα είτε ομαδικά, ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της εκπαιδευτικής καθημερινότητας και να

υλοποιήσουν καινοτόμες δράσεις έπειτα από προβληματισμό και συζήτηση. Τα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης είναι τα εξής: Η διεξαγωγή της υλοποιείται από ανθρώπους που βρίσκονται σε άμεση σχέση με την κοινωνική κατάσταση που ερευνάται. Ξεκινά από πρακτικά ζητήματα που μπορεί να προκύψουν από την καθημερινή εκπαιδευτική εργασία. Έχει ως στόχο τη βελτίωση της πρακτικής κατάστασης και την ανάπτυξη της γνώσης αναφορικά με τις πρακτικές των συμμετεχόντων. Η έρευνα δράσης πρέπει να συμβαδίζει με τις εκπαιδευτικές αξίες του σχολικού περιβάλλοντος και με τις συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών. Παρέχει ένα ευρύ φάσμα από απλές μεθόδους και στρατηγικές, οι οποίες προσφέρουν αποτελέσματα με σχετικά μικρό κόστος. Κάθε πρόγραμμα έρευνας δράσης έχει τα δικά του χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όμως σε όλα υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά στάδια όπως ο εντοπισμός μιας αφετηρίας, την αποσαφήνιση της δεδομένης κατάστασης, την ανάπτυξη και πρακτική εφαρμογή στρατηγικών δράσης και τη δημοσιοποίηση των γνώσεων και των αποτελεσμάτων της έρευνας (Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 24).

4. 4 Μέθοδοι συλλογής δεδομένων

Η έρευνα μας απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία των παιδιών προκειμένου να έχουμε ασφαλή συμπεράσματα στην έρευνα μας είναι χρήσιμο να συνδυάζουμε διαφορετικές μεθόδους συλλογής δεδομένων. Ένας χαρακτηριστικός συνδυασμός μεθόδων είναι η λεγόμενη «τριγωνοποίηση». Στις περισσότερες περιπτώσεις, η τριγωνοποίηση, συνιστά έναν συνδυασμό παρατήρησης και συνέντευξης, όπου τα δεδομένα μιας συγκεκριμένης κατάστασης συσπειρώνονται σε τρεις οπτικές γωνίες, του εκπαιδευτικού, των μεμονωμένων μαθητών και ενός ουδέτερου τρίτου προσώπου διαμέσου της παρατήρησης (Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 173-174). Ως μεθόδους συλλογής των δεδομένων λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία των παιδιών στην οποία απευθυνόμαστε επιλέξαμε την παρατήρηση, την ηχογράφηση και σε ορισμένα σημεία τη μαγνητοσκόπηση, το ημερολόγιο του διδάσκοντα και τα ερωτηματολόγια.

Η παρατήρηση έχει ως στόχο τη διακρίβωση και την καταγραφή της παιδαγωγικής πραγματικότητας. Αποτελεί τη βασική μέθοδο της εμπειρικής έρευνας και εφαρμόζεται με διάφορους τρόπους, ως τυχαία ή συστηματική, συμμετοχή ή αμέτοχη, ατομική ή ομαδική. Ιδιαίτερη σημασία έχει η συστηματική παρατήρηση, που γίνεται με καθορισμένους στόχους, προγραμματισμό και μεθόδευση (Ξωχέλλη, 1983:

18). Υπάρχουν δύο είδη παρατήρησης η συμμετοχική και η μη συμμετοχική. Στη συμμετοχική ο παρατηρητής εμπλέκεται στις ίδιες τις δραστηριότητες που επιχειρεί να παρατηρήσει ενώ στη μη συμμετοχική ο παρατηρητής δεν αναμειγνύεται στις δραστηριότητες της ομάδας που ερευνά και αποφεύγει την ιδιότητα του μέλλους της (Cohen, & Manion, 1994: 152-153 · Φίλιας, 1991: 101).

Στην έρευνα μας η παρατήρηση καθώς και η καταγραφή γεγονότων-συμβάντων στο ημερολόγιο του διδάσκοντα γινόταν καθ' όλη τη διάρκεια των παρεμβάσεων καθώς και στις καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών, εστιάζοντας κυρίως στα παιδιά που παρουσίαζαν προβλήματα προσαρμογής και αφορούσαν όλο το χρονικό διάστημα που διήρκεσαν οι παρεμβάσεις. Οι καταγραφές αφορούσαν στη συμπεριφορά των παιδιών τόσο κατά την καθημερινή αυθόρμητη ενασχόληση τους στις γωνιές της τάξης, όσο και τη δράση τους στις οργανωμένες καθημερινές δραστηριότητες αλλά και τη συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια του διαλλείματος.

Οι μαγνητοφωνήσεις βοήθησαν στην αξιολόγηση τόσο των παρεμβάσεων όσο και στην αυτοαξιολόγηση του διδάσκοντα. Πολύτιμη ήταν και η συμβολή της κριτικής φίλης² που ως εξωτερικός παρατηρητής μπορούσε να εκφέρει αντικειμενική άποψη για τα πεπραγμένα. Η κριτική φίλη ήταν εκπαιδευτικός στο εν λόγω σχολείο, γεγονός που βοήθησε στο ότι ήταν μια γνώριμη παρουσία για τα παιδιά.

Είχαμε δύο ειδών ερωτηματολόγια, ένα για τους εκπαιδευτικούς³ και ένα για παιδιά⁴ ειδικά διαμορφωμένο για την ηλικία τους. Είναι σημαντικό στο ερωτηματολόγιο οι ερωτήσεις να είναι διατυπωμένες με σαφήνεια, καθώς όταν οι ερωτήσεις έχουν διατυπωθεί με σωστό τρόπο, ο ερευνητής μπορεί να συγκεντρώσει πληροφορίες ικανοποιητικές για κάθε θέμα (Javeau, 2000: 99). Το ερωτηματολόγιο των παιδιών είναι βασισμένο στην κλίμακα επιθυμίας και αποφυγής του σχολείου (school Liking and Avoidance Scale Ladd and Price, 1987). Αναφέρεται στα συναισθήματα που αναπτύσσουν τα παιδιά προς το Νηπιαγωγείο εκτιμώντας το βαθμό στον οποίο τα νήπια επιθυμούν ή αντιπαθούν το περιβάλλον του σχολείου. Οι ερωτήσεις ομαδοποιούνται σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος αποτελείται από ερωτήσεις που δείχνουν θετικά συναισθήματα για το σχολείο (π.χ. «είσαι χαρούμενος στο σχολείο»). Ο δεύτερος αποτελείται από ερωτήσεις που φανερώνουν αρνητικά συναισθήματα για το σχολείο (π.χ. «βαριέσαι στο σχολείο»). Το ερωτηματολόγιο δόθηκε στα παιδιά με τη μορφή της

---

²ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

³ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

⁴ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ατομικής συνέντευξης και με τη χρήση εικονογραφημένων καρτών που αντιπροσώπευαν την κάθε ερώτηση.

Το επίπεδο της σχολικής προσαρμογής των παιδιών αξιολογήθηκε και από την νηπιαγωγό της τάξης. Το ερωτηματολόγιο αναφέρεται στον τομέα της συμπεριφοράς του παιδιού, των θετικών και αρνητικών στάσεων προς το σχολείο, των κινήτρων και των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσει το παιδί με τον δάσκαλο και με τους συμμαθητές του. Από το ερωτηματολόγιο προκύπτουν πέντε παράγοντες. Της συνεργατικής συμμετοχής, όπου δείχνει τον βαθμό στον οποίο οι μαθητές συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις απαιτήσεις και τους κανόνες μιας σχολικής εργασίας, όπως το να είναι σε θέση να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους κανόνες της τάξης, να ακολουθούν οδηγίες και να μπορούν να πραγματοποιούν τις ακαδημαϊκές υποχρεώσεις (π.χ. «χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση»). Τον παράγοντα της αυτόβουλης συμμετοχής του παιδιού στις δραστηριότητες της τάξης, όπου δείχνει τον βαθμό στον οποίο το παιδί λειτουργεί αυτοβούλως παρακινούμενος από εσωτερικά κίνητρα (π.χ. «συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης»). Ο παράγοντας των θετικών συναισθημάτων προς το σχολείο («φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο»). Ο παράγοντας των αρνητικών συναισθημάτων προς το σχολείο (π.χ. «φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο») και τέλος ο παράγοντας των διαπροσωπικών σχέσεων του παιδιού με τους συμμαθητές του (π.χ. «τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του») (Σωτηρίου, 2002: 103-105). Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από την νηπιαγωγό της τάξης για κάθε παιδί ξεχωριστά.

4.5 Πραγματοποίηση της έρευνας

Κατά τον σχεδιασμό των παρεμβάσεων καθώς και κατά την υλοποίηση τους λάβαμε υπόψη το οικοσυστηματικό/αναπτυξιακό μοντέλο μετάβασης του παιδιού στο Νηπιαγωγείο. Το εν λόγω μοντέλο όπως προείπαμε δίνει έμφαση στους ρυθμούς ανάπτυξης του παιδιού, βοηθώντας το να ανταπεξέλθει στο νέο περιβάλλον αναπτύσσοντας μια σειρά δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Η επιτυχία της μετάβασης δεν εξαρτάται μόνο από το παιδί αλλά και από το περίγυρο που το περικλείει και από το είδος των σχέσεων που αναπτύσσονται με αυτό (Κλειδαρά κ.ά., 2014: 780-781).

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν δύο τάξεις δημόσιου Νηπιαγωγείου. Η μια τάξη λειτούργησε ως πειραματική ομάδα και η άλλη ως ομάδα ελέγχου. Η πειραματική ομάδα αποτελούνταν από είκοσι δύο παιδιά, δώδεκα αγόρια και δέκα κορίτσια, δεκατρία προνήπια και εννέα νήπια και η ομάδα ελέγχου από είκοσι

παιδιά εκ των οποίων τα δεκατρία ήταν αγόρια και τα επτά κορίτσια, τα δώδεκα προνήπια και τα οκτώ νήπια. Πραγματοποιήθηκαν δώδεκα παρεμβάσεις⁵ στην πειραματική ομάδα, μία την εβδομάδα διάρκειας μιας ώρας. Λόγω του ότι το θέμα μας αφορά στη σχολική προσαρμογή των παιδιών, οι παρεμβάσεις ξεκίνησαν στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Τόσο η πειραματική ομάδα όσο και η ομάδα ελέγχου αποτελούνταν από παιδιά που παρακολουθούσαν το κλασικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και δεν συμμετείχαν στο ολοήμερο πρόγραμμα γεγονός που μπορεί να επηρέαζε τη σχολική προσαρμογή τους καθώς η επιπλέον παραμονή των παιδιών στο ολοήμερο τμήμα μπορούσε να επηρεάσει είτε θετικά είτε αρνητικά την προσαρμογή των παιδιών.

Η πραγματοποίηση των παρεμβάσεων έγινε από την εκπαιδευτικό της τάξης που ήταν και μεταπτυχιακή φοιτήτρια του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών: «Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και στη δια Βίου Μάθηση», επομένως ήταν και γνώστρια των μεθόδων και των τεχνικών που χρησιμοποιήθηκαν στις παρεμβάσεις. Οι παρεμβάσεις ήταν πλήρως προσαρμοσμένες στο ωρολόγιο πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου. Τόσο κατά τον σχεδιασμό όσο και κατά την υλοποίηση των παρεμβάσεων τηρήθηκαν οι βασικές αρχές της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση, αξιοποιήθηκαν οι τεχνικές της, προσαρμοσμένες πάντα στην ηλικιακή ομάδα των παιδιών του Νηπιαγωγείου.

Η θεματολογία των παρεμβάσεων στηρίχτηκε στα ενδιαφέροντα των παιδιών της τάξης, στις ιδιαιτερότητες της ομάδας, ενώ λόγω της ηλικίας των παιδιών υπήρξε μεγάλη ευελιξία και προσαρμοστικότητα στην εφαρμογή τους. Οι ιδέες που αναδύονταν μέσα από τις παρεμβάσεις συνδέονταν άμεσα με τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχολική προσαρμογή των παιδιών. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη διαχείριση του συναισθηματικού τομέα, στην ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων των παιδιών, των κοινωνικών δεξιοτήτων και στην αποδοχή της διαφορετικότητας. Υπήρξε συνοχή μεταξύ των παρεμβάσεων καθώς και κατάλληλη προετοιμασία του χώρου προκειμένου να υπάρξει ελευθερία δράσης των παιδιών. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν και στις δύο ομάδες πριν τις παρεμβάσεις και μετά τις παρεμβάσεις. Οι γονείς των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα ενημερώθηκαν από την αρχή της σχολικής χρονιάς.

---

⁵ ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

4.6. Τι περιλάμβανε το πρόγραμμα

Το πρόγραμμα για τη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας περιλάμβανε 12 παρεμβάσεις, που πραγματοποιήθηκαν σε τρεις κύκλους. Ο κάθε κύκλος αποτελούνταν από τέσσερις παρεμβάσεις. Στο τέλος κάθε κύκλου γινόταν αναστοχασμός και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων καθώς και αυτοαξιολόγηση του διδάσκοντα. Η συστηματική παρατήρηση και ο αναστοχασμός οδηγούσε στην τροποποίηση και στον επανακαθορισμό των δράσεων. Ο ένας κύκλος οδηγούσε στον άλλον. Οι παρεμβάσεις ξεκίνησαν στην αρχή της σχολικής χρονιάς τον μήνα Σεπτέμβριο και ολοκληρώθηκαν τον μήνα Δεκέμβριο. Πριν από την έναρξη των παρεμβάσεων η ερευνήτρια επισκέφτηκε το Νηπιαγωγείο της πειραματικής ομάδας προκειμένου να ενημερωθεί για τη σύνθεση της ομάδας, τις ιδιαιτερότητες της, τα ενδιαφέροντα των μελών της. Κάθε παρέμβαση είχε τη δική της θεματολογία που αντικατόπτριζε τον σκοπό που είχε θέσει η ερευνήτρια.

Πρώτος κύκλος

Ο πρώτος κύκλος περιλάμβανε τις τέσσερις πρώτες παρεμβάσεις του προγράμματος. Κύριος στόχος αυτού του κύκλου ήταν η εισαγωγή των παιδιών στο θέμα, η γνωριμία των μελών της ομάδας ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη συναισθηματική αγωγή, στην αναγνώριση και έκφραση των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων καθώς και στους τρόπους διαχείρισής τους.

1^η παρέμβαση με θέμα «Η μάγισσα που μισούσε τα γράμματα». Η παρέμβαση ξεκίνησε με την ανάγνωση μιας αυτοσχέδιας ιστορίας προκειμένου να γίνει η εισαγωγή των παιδιών στο θέμα. Η ιστορία οδηγούσε στην «τυχαία» εύρεση ενός μπαούλου που αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο όλων των παρεμβάσεων καθώς και σε ένα ηχογραφημένο μήνυμα που έστειλε η ηρωίδα του παραμυθιού προκειμένου να ζητήσει τη βοήθεια των παιδιών. Ακολούθησαν δραστηριότητες προθέρμανσης και χαλάρωσης των παιδιών καθώς και η τεχνική της ανακριτικής καρέκλας. Η παρέμβαση έκλεισε με μια ομαδική ζωγραφική των παιδιών σε χαρτί του μέτρου.

2^η Παρέμβαση με θέμα: «Ένας καινούριος μαθητής στην τάξη μας». Η παρέμβαση επικεντρώνεται στην άφιξη ενός καινούριου μαθητή στην τάξη τον Άγγελο, μια personadoll. Τα παιδιά αναλαμβάνουν να βοηθήσουν τον Άγγελο να γνωρίσει τον περιβάλλοντα χώρο της τάξης, τις γωνιές παιχνιδιού και γενικά να τον μνήσουν στο

πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου. Ακολουθούν δραστηριότητες-παιχνίδια γνωριμίας των μελών της ομάδας. Η παρέμβαση κλείνει με ένα παιχνίδι ζωγραφικής καθώς και με τη δημιουργία ενός βιβλίου δώρο στον Άγγελο με τις ζωγραφιές των παιδιών.

3^η Παρέμβαση με θέμα: «Η χώρα του θυμού και η χώρα της ηρεμίας». Η παρέμβαση ξεκινά με την αφήγηση μιας ιστορίας για τη χώρα του θυμού και τη χώρα της ηρεμίας. Τα παιδιά συμμετέχουν στην εξέλιξη της ιστορίας ενώ η ιστορία σε διάφορα σημεία σταματά και τα παιδιά αναπαριστούν σκηνές της ιστορίας, δημιουργούν αυτοσχέδιους διαλόγους, δίνουν λύσεις και προτείνουν τρόπους εκτόνωσης του θυμού. Ακολουθούν δραστηριότητες αναπαράστασης συναισθημάτων με την έκφραση του προσώπου καθώς και κινητικές δραστηριότητες με τη συνοδεία μουσικής στις οποίες τα παιδιά σύμφωνα με τις υποδείξεις της νηπιαγωγού περπατάνε χαρούμενα, θυμωμένα, στεναχωρημένα. Η παρέμβαση κλείνει με τη δημιουργία παγωμένων εικόνων με θέμα τα συναισθήματα.

4^η Παρέμβαση με θέμα: «Οι Πίνακες ζωντανεύουν». Η εισαγωγή των παιδιών στο θέμα της παρέμβασης ξεκινά με τη χρήση εικόνων με παιδιά που παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής και με παιδιά που πηγαίνουν χαρούμενα στο σχολείο. Τα παιδιά καλούνται να περιγράψουν, να αναπαραστήσουν και να «ζωντανέψουν» τις εικόνες. Με τη χρήση πινάκων ζωγραφικής και μέσω ενός μαγικού ραβδιού τα παιδιά καλούνται να «περιπλανηθούν» μέσα στους πίνακες ζωγραφικής αξιοποιώντας όλες τις αισθήσεις τους. Ακολουθεί μουσικοκινητικό παιχνίδι με κάρτες συναισθημάτων και η παρέμβαση κλείνει με τα παιδιά να ζωγραφίζουν κάτι που τα κάνει να αισθάνονται χαρά και κάτι που τα κάνει να αισθάνονται λύπη.

Δεύτερος Κύκλος

Ο δεύτερος κύκλος περιλάμβανε τις επόμενες τέσσερις δραστηριότητες του προγράμματος. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του πρώτου κύκλου και η σύνθεση της ομάδας από παιδιά μεταναστών και Ρομά έδειξαν ότι θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην αποδοχή της διαφορετικότητας. Κύριος στόχος αυτού του κύκλου ήταν η αποδοχή της διαφορετικότητας, η συνεργασία των μελών της ομάδας και η εκμάθηση των κανόνων της τάξης και του σωστού τρόπου συμπεριφοράς.

5^η Παρέμβαση με θέμα: «Μία νύχτα στο μουσείο». Η παρέμβαση ξεκινά με τα παιχνίδια γλύπτης-άγαλμα και επισκέπτες σε μουσείο και αγάλματα με σκοπό την προθέρμανση της ομάδας και την εισαγωγή των παιδιών στο θέμα. Η νηπιαγωγός σε

ρόλο φύλακα επισκέπτεται τα παιδιά και ζητάει τη βοήθεια τους για να λύσει το μυστήριο της εξαφάνισης ενός αγάλματος από το μουσείο. Τα παιδιά με τη χρήση του μαγικού ραβδιού μεταφέρονται στο μουσείο όπου και αναλαμβάνουν τον ρόλο του ντεντέκτιβ. Ακολουθεί η τεχνική της ανακριτικής καρέκλας, του συμβουλίου της ομάδας ενώ η παρέμβαση κλείνει με τη λύση του μυστηρίου και με την επιστροφή των παιδιών στην τάξη.

6^η Παρέμβαση με θέμα: «Ένας κήπος για όλους». Η παρέμβαση ξεκινά με άσκηση προθέρμανσης της ομάδας με τη διάταξη της ομάδας σε κύκλο και με τη χρήση μιας φανταστικής πλαστελίνης που ο καθένας της δίνει ότι σχήμα θέλει. Ακολουθεί η αφήγηση μιας αυτοσχέδιας ιστορίας που έχει ως θέμα έναν κήπο με κόκκινα τριαντάφυλλα στον οποίο φυτρώνει ξαφνικά ένα άσπρο τριανταφυλλάκι. Τα παιδιά συμμετέχουν στην εξέλιξη της ιστορίας, κάνουν υποθέσεις, συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων. Ακολουθεί η τεχνική ρόλος στον τοίχο. Τα παιδιά παίζουν κουκλοθέατρο με αυτοσχέδιους διαλόγους ενώ η παρέμβαση κλείνει με μια δραστηριότητα αναστοχασμού στην οποία κυκλοφορεί μία μπάλα στον κύκλο και ο καθένας που παίρνει την μπάλα στα χέρια του λέει μια λέξη σχετική με το δράμα.

7^η Παρέμβαση με θέμα: «Το κάτι Άλλο». Η παρέμβαση ξεκινά με μία άσκηση προθέρμανσης με τίτλο «να αλλάξουν θέση όσου». Ακολουθεί ανάγνωση του παραμυθιού το κάτι άλλο. Η ανάγνωση διακόπτεται σε διάφορα σημεία με στόχο την αλληλεπίδραση των παιδιών με την ιστορία. Ακολουθούν οι τεχνικές χτίζω το ρόλο, ρόλος στον τοίχο, κυκλικό δράμα. Η παρέμβαση κλείνει με συζήτηση γύρω από το θέμα του τι σημαίνει να είσαι διαφορετικός.

8^η Παρέμβαση με θέμα: «Ένας λύκος στην τάξη μας». Η παρέμβαση ξεκινά με ασκήσεις προθέρμανσης της ομάδας. Ακολουθεί αφήγηση μιας ιστορίας με κεντρικό ήρωα έναν λύκο που επιθυμεί να πάει σχολείο αλλά δεν γνωρίζει σωστούς τρόπους συμπεριφοράς. Με την τεχνική διάδρομος συνείδησης τα παιδιά βοηθούν τον λύκο να πάρει αποφάσεις, δημιουργούν παγωμένη εικόνα της στιγμής που ο λύκος πάει σχολείο και συναντά τη δασκάλα και τα άλλα παιδιά. Η ομάδα σε συζήτηση εκτός ρόλου συζητάει για τη συμπεριφορά του λύκου ενώ πραγματοποιεί συμβούλιο για να αποφασίσει αν θα βοηθήσει τον λύκο να μάθει σωστούς τρόπους συμπεριφοράς. Η παρέμβαση κλείνει με την παρουσίαση του λύκου στα παιδιά με τη μορφή μιας μεγάλης κούκλας κουκλοθεάτρου. Τα παιδιά συστήνονται στον λύκο, συζητάνε μαζί του, τον

ξεναγούν στην τάξη, τον συμβουλεύουν και του δίνουν μία λίστα με τους κανόνες της τάξης τους.

Τρίτος κύκλος

Ο τρίτος κύκλος του προγράμματος περιλάμβανε τις τελευταίες τέσσερις δραστηριότητες του προγράμματος. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του δεύτερου κύκλου έδειξαν ότι η ενίσχυση της συνεργασίας και της ομαδικής εργασίας θα βοηθούσε στην επιτυχή έκβαση των παρεμβάσεων και στην επίτευξη των στόχων του προγράμματος καθώς τα παιδιά παρουσίαζαν δυσκολίες στη συνεργασία με τους συνομηλίκους τους. Κύριος στόχος αυτού του κύκλου ήταν η ενίσχυση των δεσμών της ομάδας. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αξία της συνεργασίας, της συλλογικότητας και στην αποδοχή της διαφορετικότητας.

9^η Παρέμβαση με θέμα «Η μάγισσα που έχασε τις δυνάμεις της». Η παρέμβαση ξεκινά με ασκήσεις προθέρμανσης της ομάδας. Ακολουθεί αφήγηση ιστορίας με πρωταγωνίστρια μία μάγισσα που χάνει ξαφνικά τις δυνάμεις της. Πραγματοποιείται στήσιμο του ρόλου από τα παιδιά. Η δασκάλα σε ρόλο μάγισσας ζητά την βοήθεια των παιδιών προκειμένου να ξαναβρεί τις δυνάμεις της. Ακολουθεί δραματική αναπαράσταση σκηνών της ιστορίας με τη μορφή κυκλικού δράματος. Τα παιδιά περνάνε από διάφορες δοκιμασίες ενώ ανακαλύπτουν ότι μόνο μέσα από τη συνεργασία μπορούν να φτάσουν στη λύση του προβλήματος. Η παρέμβαση κλείνει με συζήτηση της ομάδας γύρω από την αξία της συνεργασίας.

10^η Παρέμβαση με θέμα «Οι ζωγραφιές της Κάμελ». Η παρέμβαση ξεκινά με ασκήσεις προθέρμανσης και εισαγωγής των παιδιών στο θέμα. Ακολουθεί η εισαγωγή του προβληματισμού. Η νηπιαγωγός ενημερώνει τα παιδιά ότι ένα κοριτσάκι που μένει στο διπλανό διαμέρισμα η Κάμελ δεν θέλει να πάει σχολείο, δεν βγαίνει από το σπίτι της ενώ όλη μέρα ζωγραφίζει και μετά σκίζει τις ζωγραφιές της. Πραγματοποιείται συζήτηση εκτός ρόλου από τα παιδιά ενώ μέσω της τεχνικής της ανακριτικής καρέκλας με τη δασκάλα σε ρόλο Κάμελ τα παιδιά προσπαθούν να πάρουν πληροφορίες. Η ομάδα σχηματίζει κύκλο υποστήριξης με σκοπό να συμβουλέψει και να υποστηρίξει την Κάμελ. Η παρέμβαση κλείνει με άσκηση χαλάρωσης και ανατροφοδότησης.

11^η Παρέμβαση με θέμα «Το δικό μας παραμύθι». Η παρέμβαση ξεκινά με παιχνίδια προθέρμανσης της ομάδας. Με αφορμή τα όσα έχουν προηγηθεί στις προηγούμενες

παρεμβάσεις η ομάδα αποφασίζει τη δημιουργία του δικού της παραμυθιού. Η ομάδα συζητά για τα στοιχεία που πρέπει να έχει ένα παραμύθι ενώ με τη βοήθεια εικονογραφημένων καρτών και με τη βοήθεια της νηπιαγωγού δημιουργεί το δικό της εικονογραφημένο παραμύθι με θέμα ένα λαγουδάκι που πηγαίνει πρώτη μέρα στο σχολείο. Η παρέμβαση κλείνει με δραστηριότητα χαλάρωσης και ανατροφοδότησης.

12^η Παρέμβαση με θέμα: «Η χρονοκάψουλα». Η παρέμβαση ξεκινά με ασκήσεις προθέρμανσης της ομάδας. Η νηπιαγωγός αφού ενημερώνει την ομάδα για το τι είναι χρονοκάψουλα, θέτει τον προβληματισμό στην ομάδα του τι θα έβαζε μέσα σε μια χρονοκάψουλα. Ακολουθεί καταγισμός ιδεών και καταγραφή των απαντήσεων των παιδιών. Τα παιδιά κλείνουν τα μάτια και όταν τα ανοίγουν βρίσκονται 100 χρόνια μετά. Περιγράφουν τι βλέπουν γύρω τους, πως είναι τα ρούχα τους, τα σπίτια, τα αυτοκίνητα κ.τ.λ. Η ομάδα αποφασίζει να φτιάξει τη δική της χρονοκάψουλα με σκοπό να τη βρουν τα παιδιά που θα έρθουν του χρόνου πρώτη μέρα στο σχολείο. Μέσω της ιδεοθύελας τα παιδιά δημιουργούν τη δική τους χρονοκάψουλα τοποθετώντας πάνω της ένα σημείωμα που αναγράφει να μην ανοιχτεί μέχρι τις 11 Σεπτεμβρίου 2020. Η παρέμβαση κλείνει με δραστηριότητα χαλάρωσης και ανατροφοδότησης.

4.7 Διευκρινήσεις και περιορισμοί

Στην παρούσα έρευνα εφαρμόστηκε η δειγματοληψία ευκολίας καθώς η εκπαιδευτικός που πραγματοποίησε την έρευνα είχε πρόσβαση στο εν λόγω σχολείο καθώς ήταν εκπαιδευτικός της τάξης. Επίσης ένας λόγος που συντέλεσε στην επιλογή του συγκεκριμένου σχολείου, ήταν ότι ο αριθμός των παιδιών ήταν ο ανώτερος που προβλέπεται σε μία τάξη Νηπιαγωγείου⁶. Στην τάξη που πραγματοποιήθηκε η έρευνα φοιτούσε μεγάλος αριθμός προνηπίων, κάτι που ήταν και ζητούμενο στην έρευνά μας, καθώς μελετάμε την επίδραση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση για τη σχολική προσαρμογή των παιδιών.

Η ισχύς και η γενίκευση των συμπερασμάτων τίθεται σε περιορισμούς οι οποίοι σχετίζονται με τον μικρό αριθμό του δείγματος $N < 30$ καθώς και με το γεγονός ότι η προέλευση του δείγματος ήταν μόνο από ένα γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας.

---

⁶Από την σχολική χρονιά 2019-2020 ο αριθμός των παιδιών ανά τάξη μειώθηκε από 25 σε 22.

4.8 Μέθοδοι ανάλυσης των δεδομένων

Η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων έγινε μέσω του στατιστικού πακέτου SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Το SPSS αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον λογισμικό, με μεγάλο εύρος στατιστικών αναλύσεων. Χρησιμοποιείται προκειμένου να αναλύσει τα δεδομένα μιας έρευνας, στην οποία έχουν συλλεχθεί πληροφορίες ή μεταβλητές, από ένα πλήθος διαφορετικών περιπτώσεων, που ονομάζονται αποκριθέντες ή άτομα ή γενικότερα αντικείμενα (Javeau, 2000: 221).

Στα ποιοτικά δεδομένα έγινε απομαγνητοφώνηση και καταγραφή των δεδομένων. Πραγματοποιήθηκε σε βάθος μελέτη των δεδομένων που συλλέχθηκαν και έπειτα έγινε η κωδικοποίηση τους. «Υπάρχουν δύο ευρύτατα αναγνωρισμένες μέθοδοι κωδικοποίησης των δεδομένων. Σύμφωνα με την παραγωγική μέθοδο, ο ερευνητής επιλέγει κατηγορίες με βάση τη θεωρητική του γνώση και μετά αναζητεί τις αντίστοιχες παραγράφους στα δεδομένα, στην περίπτωση αυτή η ανάπτυξη των κατηγοριών είναι ανεξάρτητη από τα δεδομένα. Σύμφωνα με την επαγωγική μέθοδο, ο ερευνητής επιλέγει τις κατηγορίες ενώ εξετάζει τα δεδομένα, στην περίπτωση αυτή, οι κατηγορίες προκύπτουν από τα δεδομένα» (Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 183). Στην περίπτωση της δικιάς μας έρευνας χρησιμοποιήθηκε η επαγωγική μέθοδος. Προέκυψαν οι εξής κατηγορίες: Παιδιά που παρουσίαζαν προβλήματα προσκόλλησης και δυσκολίας αποχωρισμού, παιδιά που εμφάνιζαν αποστασιοποίηση και μη συμμετοχή στις καθημερινές δραστηριότητες της ομάδας, παιδιά που εμφάνιζαν δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομήλικους τους και παιδιά που εμφάνιζαν δυσκολίες προσαρμογής στους κανόνες της τάξης. Τέλος, πραγματοποιήθηκε σε βάθος ερμηνεία των δεδομένων και προσπάθεια δημιουργίας νοήματος από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν.

4.9 Ποιοτική ανάλυση των δεδομένων

Διερευνήθηκε η υπόθεση ότι η χρήση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει στην σχολική προσαρμογή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας, το οποίο παρουσιάζεται με τη μορφή της γονικής προσκόλλησης και δυσκολίας αποχωρισμού, μη συμμετοχή στις δραστηριότητες της τάξης, δυσκολία συναναστροφής με τους συνομήλικους, δυσκολία στη συμμόρφωση με τους κανόνες της τάξης ακόμα και με εκδηλώσεις επιθετικότητας καθώς και εμφάνισης ψυχοσωματικών προβλημάτων.

Δεν παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα αγόρια-κορίτσια όσον αφορά τις δυσκολίες προσαρμογής. Τα παιδιά που φοιτούσαν για πρώτη

φορά στο Νηπιαγωγείο παρουσίασαν μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής από τα παιδιά που φοιτούσαν για δεύτερη χρονιά. Οι αλλοδαποί μαθητές παρουσίασαν μεγαλύτερη δυσκολία προσαρμογής, η οποία όμως μπορεί να οφειλόταν σε δυσκολίες κατανόησης και επικοινωνίας λόγω της γλώσσας. Παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά που παρουσίαζαν δυσκολίες στη συναναστροφή με τους συνομήλικους τους ήταν και αυτά που παρουσίαζαν εκδηλώσεις επιθετικής συμπεριφοράς και δυσκολίες στην τήρηση και στη συμμόρφωση με τους κανόνες της τάξης. Τα νήπια που εμφάνιζαν χαρακτηριστικά γονικής προσκόλλησης καθώς και δυσκολίας αποχωρισμού, είχαν πιο εύκολη προσαρμογή μετά το πέρας των πρώτων λεπτών της άφιξης τους στο Νηπιαγωγείο.

Οι παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρατήρησης κατάφεραν να κεντρίσουν αλλά και να κρατήσουν αμείωτο το ενδιαφέρον των παιδιών που συμμετείχαν. Αξιοποιήθηκε η φαντασία των παιδιών, τα ενδιαφέροντά τους, ενώ κατά τον σχεδιασμό των παρεμβάσεων λήφθηκαν υπόψη οι ιδιαιτερότητες της ομάδας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη σχολική προσαρμογή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Τα παιδιά που παρουσίαζαν σημαντικές δυσκολίες προσαρμογής, σταδιακά παρουσίασαν μεγαλύτερη συμμετοχή στις δραστηριότητες και επαυξημένες κοινωνικές δεξιότητες στη συναναστροφή με τους συνομήλικους τους, ενώ βελτιώθηκε πολύ η σχέση τους με τον εκπαιδευτικό. Τα όσα προαναφέραμε ενισχύονται και από τις παρατηρήσεις της κριτικής φίλης:

«Οι δραστηριότητες κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών, τους άρεσαν πολύ οι δραστηριότητες, ειδικά το μαγικό ραβδί. Ακόμα και η Μ. που στην αρχή καθόταν στην άκρη είδα ότι χαμογελούσε και παρακολουθούσε με προσοχή τα όσα κάνατε. Τους άρεσε πολύ και η αφήγηση. Όταν βρήκαν τυχαία το μπαούλο πέσανε όλα από πάνω να δουν με περιέργεια τι έχει μέσα. Πιστεύω ότι θα τους βοηθήσει πολύ αυτό το πρόγραμμα, ειδικά τα μικρότερα παιδιά».

Τόσο η εκπαιδευτικός της τάξης, όσο και οι γονείς των παιδιών που παρουσίαζαν δυσκολίες προσαρμογής αναγνώρισαν την αλλαγή στη συμπεριφορά των παιδιών μετά τις παρεμβάσεις. Συγκεκριμένα, γονείς που τα παιδιά τους παρουσίαζαν σημαντικά προβλήματα προσαρμογής με εμφάνιση καθημερινής άρνησης στο να ετοιμαστούν για το σχολείο αναγνώρισαν πως το παιδί τους μετά το πέρας των πρώτων

παρεμβάσεων ερχόταν με καλύτερη διάθεση στο σχολείο και ήταν πιο πρόθυμο να συνεργαστεί μαζί τους, ενώ έφευγαν και πιο χαρούμενα από το σχολείο⁷:

«Βλέπω το τελευταίο καιρό ότι είναι πιο χαρούμενος. Δεν διαμαρτύρεται το πρωί όταν είναι να ετοιμαστούμε».

«Σήμερα ξυπνήσαμε με χαμόγελο και ήρθαμε. Ήπια και το γάλα του και ετοιμάστηκε. Έχει σταματήσει να κλαίει όταν ερχόμαστε».

«Μου αρέσει που τον παίρνω χαρούμενο από το σχολείο. Μου δείχνει με καμάρι το αυτοκόλλητο του».

Υπήρξαν περιστατικά παιδιών που στην αρχή δεν συμμετείχαν καθόλου στις δραστηριότητες της ομάδας. Παρατηρήθηκε ότι στις πρώτες παρεμβάσεις απλά παρακολουθούσαν, δείχνοντας όμως το ενδιαφέρον τους ακόμα και χωρίς να συμμετέχουν. Στις επόμενες παρεμβάσεις δέχτηκαν να συμμετέχουν στην ομάδα.

Δια μέσω των στοχευμένων παρεμβάσεων τα παιδιά κατάφεραν να ταυτιστούν με τις καταστάσεις και τα πρόσωπα που αναφέρονταν στη θεματολογία των παρεμβάσεων, γεγονός που αποτυπώθηκε στις απομαγνητοφωνήσεις. Τα παιδιά που παρουσίαζαν προβλήματα, ταυτίστηκαν με τον Άγγελο την personadoll της δεύτερης παρέμβασης⁸ που ήρθε πρώτη μέρα στο Νηπιαγωγείο και αντιμετώπιζε τις ίδιες φοβίες και τους ίδιους προβληματισμούς με τα παιδιά τη τάξης. Τα παιδιά όχι μόνο ταυτίστηκαν μαζί του αλλά ανέλαβαν και να τον βοηθήσουν να προσαρμοστεί. Η ξενάγηση της personadoll στον περιβάλλοντα χώρο της τάξης, η γνωριμία του με τις δραστηριότητες της ομάδας καθώς και η γνωριμία του με τα υπόλοιπα παιδιά βοήθησε τα παιδιά που παρουσίαζαν προβλήματα προσαρμογής να νιώσουν και τα ίδια πιο οικεία με τον χώρο της τάξης.

Τα παιδιά δια μέσου των φωτογραφιών της τέταρτης παρέμβασης⁹ μπόρεσαν στη θέση των παιδιών που αποτυπώνονταν στις φωτογραφίες δίνοντας τους λόγο και κίνηση προβάλλοντας έτσι και τον δικό τους εαυτό. Έμαθαν να εκδηλώνουν τα συναισθήματα τους, να αντιμετωπίζουν τα αρνητικά τους συναισθήματα, γεγονός που ήταν πολύ ωφέλιμο για τα παιδιά που παρουσίαζαν εκφάνσεις επιθετικότητας. Με παιγνιώδη τρόπο μέσα από τις τεχνικές της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση έμαθαν για τους κανόνες της τάξης γεγονός που ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμο για τα παιδιά που φοιτούσαν για πρώτη χρονιά.

---

⁷ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

⁸ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

⁹ΒΛ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

Από τις απομαγνητοφωνήσεις¹⁰ γίνεται κατανοητή η δέουσα σημασία που δίνει η ομάδα της τάξης στην ύπαρξη και τήρηση των κανόνων, αλλά και στην κατανόηση για τον «μικρό λύκο» της έβδομης παρέμβασης¹¹ που με χαρά ανέλαβαν να τον «συμμορφώσουν» και να τον μνήσουν στους καλούς τρόπους συμπεριφοράς. Τα παιδιά ένιωσαν πιο υπεύθυνα, ενώ παρατηρήθηκε ότι τα μεγαλύτερα παιδιά ανέλαβαν να βοηθήσουν τα μικρότερα και συνάμα καινούρια παιδιά της τάξης.

Τα παιδιά κατανόησαν την αξία της διαφορετικότητας με βιωματικό τρόπο μέσα από τις δραστηριότητες της πέμπτης και έκτης παρέμβασης¹² γεγονός που αποτυπώθηκε και στους αυτοσχέδιους διαλόγους που πραγματοποίησαν στο κουκλοθέατρο που έπαιξαν καθώς και σε όσα αποτυπώθηκαν μέσα από τις τεχνικές «ρόλος στο τοίχο», «συζήτηση εκτός ρόλου» και «συμβούλιο» της έκτης παρέμβασης.

Τα παιδιά έμαθαν να δουλεύουν σαν ομάδα και κατανόησαν την αξία της συλλογικότητας μέσα από την 8^η παρέμβαση¹³ γεγονός που βοήθησε στην σύσφιξη των σχέσεων των παιδιών και στην κοινωνικοποίηση των μικρότερων. Όπως προαναφέραμε οι αρχικοί σχεδιασμοί των παρεμβάσεων προσαρμόστηκαν στα ενδιαφέροντα αλλά και στις ιδιαιτερότητες των παιδιών της τάξης. Έτσι, λόγω του ότι υπήρχαν παιδιά από άλλες χώρες στο Νηπιαγωγείο και αρκετά από αυτά παρουσίαζαν δυσκολίες, δημιουργήσαμε την 10^η παρέμβαση¹⁴ με τίτλο «Οι ζωγραφιές της Κάμελ» με σκοπό τα παιδιά αυτά να ταυτιστούν με την Κάμελ και να προβάλλουν τις δικές τους ανησυχίες. Τα παιδιά ξεδίπλωσαν τη δημιουργικότητα τους και εργάστηκαν όλα μαζί για να δημιουργήσουν το δικό τους παραμύθι στην 11^η παρέμβαση¹⁵ ενώ στην 12^η¹⁶ και τελευταία παρέμβαση έφτιαζαν την δική τους χρονοκάψουλα, κάνοντας μια ανασκόπηση των όσων έμαθαν βοηθώντας έτσι και τα παιδιά που θα έρθουν του χρόνου πρώτη μέρα στη Νηπιαγωγείο. Τα παραπάνω ενισχύονται και από τις παρατηρήσεις της κριτικής φίλης:

«Οι παρεμβάσεις βοήθησαν πολύ τα παιδιά, όχι μόνο στη σχολική προσαρμογή τους αλλά και στις μεταξύ τους σχέσεις. Νομίζω ότι θα τους λείψουν τώρα που τελείωσαν»

---

¹⁰Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

¹¹Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

¹²Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

¹³Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

¹⁴Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

¹⁵Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

¹⁶Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

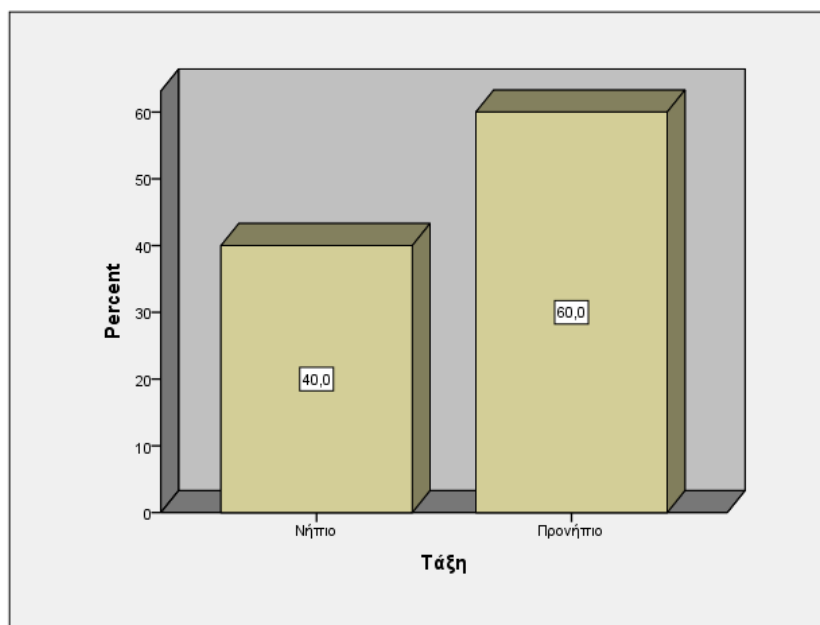
«Δεν είναι μόνο ότι τους βοήθησε αλλά περνούσαν πολύ ωραία και δημιουργικά. Θα μπορούσατε να συνεχίσετε το πρόγραμμα και για τη μετάβαση στο δημοτικό. Είδες πόσο πρόθυμα ήταν στο να βοηθήσουν και να φτιάξουν μια χρονοκάψουλα και για τα παιδιά που θα ερθουν του χρόνου στο σχολείο».

Σημαντικά ήταν όμως και τα οφέλη που είχαν με τις παρεμβάσεις και τα παιδιά που δεν παρουσίαζαν μεγάλες δυσκολίες προσαρμογής. Παρατηρήθηκε ότι αυξήθηκε η σχολική τους επίδοση και η υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο και στη μάθηση. Ευαισθητοποιήθηκαν απέναντι στους μικρότερους μαθητές που φοιτούσαν για πρώτη φορά το σχολείο και γίνανε πιο υποστηρικτικοί απέναντι τους, αναλαμβάνοντας πολλές φορές τον ρόλο του βοηθού. Τέλος το πρόγραμμα συνέβαλε στην ανάπτυξη της συνεργασίας σχολείου και οικογένειας καθώς οι γονείς ενημερώνονταν τακτικά για την εξέλιξη της έρευνας και συμμετείχαν και οι ίδιοι, γεγονός που συνέβαλε στην σχολική προσαρμογή των παιδιών καθώς όπως έχουμε ήδη αναφέρει οι σχέσεις οικογένειας και σχολείου είναι ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή του παιδιού στο Νηπιαγωγείο.

4.10 Ποσοτική ανάλυση των δεδομένων

Στην ομάδα ελέγχου συμμετείχαν 20 παιδιά, εκ των οποίων το 40,0% ($n = 8$) είναι στο Νήπιο και το 60,0% ($n = 12$) είναι στο Προνήπιο.

Γράφημα 1. Ομάδα ελέγχου (Νήπια- Προνήπια)

Ομάδα Ελέγχου (Πριν την παρέμβαση)

Πίνακας 1.Ερωτηματολόγιο παιδιών ομάδας ελέγχου (Πριν).

Περιγραφικά στοιχεία των 8 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	1,75	0,967	1	4
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	2,90	1,021	1	4
Αγαπάς το σχολείο;	3,05	0,945	1	4
Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	2,60	0,883	1	4
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	3,10	0,912	1	4
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	3,10	0,788	2	4
Βαριέσαι στο σχολείο;	1,75	0,851	1	4
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	1,95	0,826	1	3

Παρατηρούμε ότι στις ερωτήσεις «Βαριέσαι να πας στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,75, Τ.Α.=0,851), «Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;» (Μ.Ο.=1,95, Τ.Α.=0,826) και «Στεναχωριέσαι στο σχολείο;» (Μ.Ο.=1,75, Τ.Α. =0,967) οι μαθητές απάντησαν κατά μέσο όρο αρνητικά, δηλαδή φαίνεται να διαφωνούν κατά μέσο όρο. Ενώ στις ερωτήσεις «Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;» (Μ.Ο.=3,10, Τ.Α.=0,912), «Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;» (Μ.Ο.=3,10, Τ.Α.=0,788), «Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,90, Τ.Α.=1,021), «Αγαπάς το σχολείο;» (Μ.Ο.=3,05, Τ.Α.=0,945), «Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,60,

T.A.=0,883) απάντησαν κατά μέσο όρο θετικά, δηλαδή φαίνεται να συμφωνούν κατά μέσο όρο.

Ομάδα Ελέγχου (Μετά την παρέμβαση)

Πίνακας 2.Ερωτηματολόγιο παιδιών ομάδας ελέγχου (μετά)

Περιγραφικά στοιχεία των 8 item του ερωτηματολογίου

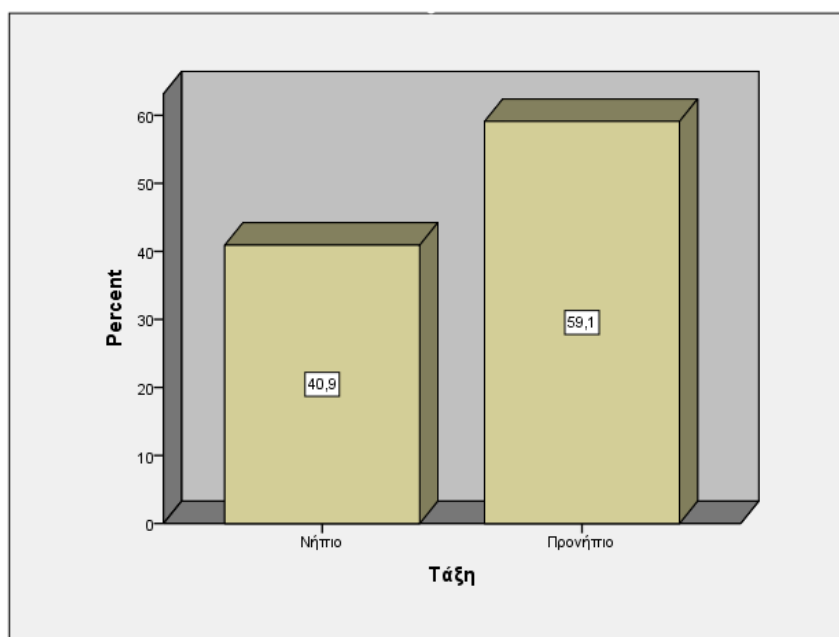
	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	1,45	0,686	1	3
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	3,00	0,795	2	4
Αγαπάς το σχολείο;	3,40	0,681	2	4
Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	2,90	0,788	2	4
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	3,30	0,657	2	4
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	2,95	0,686	2	4
Βαριέσαι στο σχολείο;	1,40	0,598	1	3
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	2,00	0,725	1	3

Παρατηρούμε ότι στις ερωτήσεις «Βαριέσαι να πας στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,40, T.A.=0,598), «Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,00, T.A.=0,725) και «Στεναχωριέσαι στο σχολείο;» (Μ.Ο.=1,45, T.A. =0,686) οι μαθητές απάντησαν κατά μέσο όρο αρνητικά, δηλαδή φαίνεται να διαφωνούν κατά μέσο όρο. Ενώ στις ερωτήσεις «Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;» (Μ.Ο.=3,30, T.A.=0,657), «Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;» (Μ.Ο.=2,95 T.A.=0,686), «Είσαι

χαρούμενος στο σχολείο;» (Μ.Ο.=3,00, Τ.Α.=0,795), «Αγαπάς το σχολείο;» (Μ.Ο.=3,40, Τ.Α.=0,681), «Σου αρέσει να πηγαίνεις σχολείο;» (Μ.Ο.=2,90, Τ.Α.=0,788) απάντησαν κατά μέσο όρο θετικά, δηλαδή φαίνεται να συμφωνούν κατά μέσο όρο.

Στην πειραματική ομάδα συμμετείχαν 22 παιδιά, εκ των οποίων το 40,9% (ν = 9) είναι στο Νήπιο και το 59,1% (ν = 13) είναι στο Προνήπιο.

Γράφημα 2: Πειραματική ομάδα (Νήπια-Προνήπια)

Πειραματική ομάδα (Πριν την παρέμβαση)

Πίνακας 3.Ερωτηματολόγιο παιδιών πειραματική ομάδα (πριν)

Περιγραφικά στοιχεία των 8 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	2,09	1,019	1	4
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	2,27	0,935	1	4
Αγαπάς το σχολείο;	2,50	0,740	1	4
Σου αρέσει να	2,09	0,750	1	3

πηγαίνεις στο σχολείο;				
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	2,64	0,727	1	4
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	3,27	0,703	2	4
Βαριέσαι στο σχολείο;	1,91	0,750	1	4
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	1,73	0,827	1	3

Παρατηρούμε ότι στις ερωτήσεις «Βαριέσαι να πας στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,91, Τ.Α.=0,750), «Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,00, Τ.Α.=0,725), «Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,27, Τ.Α.=0,935), «Σου αρέσει να πηγαίνεις σχολείο;» (Μ.Ο.=2,09, Τ.Α.=0,750) και «Στεναχωριέσαι στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,09, Τ.Α. =1,019) οι μαθητές απάντησαν κατά μέσο όρο αρνητικά, δηλαδή φαίνεται να διαφωνούν κατά μέσο όρο. Ενώ στις ερωτήσεις «Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;» (Μ.Ο.=2,64, Τ.Α.=0,727), «Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;» (Μ.Ο.=3,27, Τ.Α.=0,703), «Σου αρέσει να πηγαίνεις σχολείο;» (Μ.Ο.=2,90, Τ.Α.=0,788), «Αγαπάς το σχολείο;» (Μ.Ο.=2,50, Τ.Α.=0,740) απάντησαν κατά μέσο όρο θετικά, δηλαδή φαίνεται να συμφωνούν κατά μέσο όρο.

Πειραματική ομάδα (Μετά την παρέμβαση)

Πίνακας 4.Ερωτηματολόγιο παιδιών πειραματική ομάδα μετά

Περιγραφικά στοιχεία των 8 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	1,27	0,456	1	2
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	3,14	0,710	2	4

Αγαπάς το σχολείο;	3,41	0,590	2	4
Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	2,91	0,750	2	4
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	3,77	0,429	3	4
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	2,41	0,734	1	4
Βαριέσαι στο σχολείο;	1,18	0,395	1	2
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	2,32	0,568	1	3

Παρατηρούμε ότι στις ερωτήσεις «Βαριέσαι να πας στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,18, Τ.Α.=0,395), «Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,32, Τ.Α.=0,568), «Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;» (Μ.Ο.=2,41, Τ.Α.=0,734) και «Στεναχωριέσαι στο σχολείο;» (Μ.Ο.=1,27, Τ.Α. =0,456) οι μαθητές απάντησαν κατά μέσο όρο αρνητικά, δηλαδή φαίνεται να διαφωνούν κατά μέσο όρο. Ενώ στις ερωτήσεις «Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;» (Μ.Ο.=3,77, Τ.Α.=0,429), «Αγαπάς το σχολείο;» (Μ.Ο.=3,41, Τ.Α.=0,590), «Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;» (Μ.Ο.=3,14, Τ.Α.=0,710), «Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;» (Μ.Ο.=2,91, Τ.Α.=0,750) απάντησαν κατά μέσο όρο θετικά, δηλαδή φαίνεται να συμφωνούν κατά μέσο όρο.

Δασκάλα για Ομάδα Ελέγχου (Πριν την παρέμβαση)

Πίνακας 5.Ερωτηματολόγιο δασκάλας ομάδα ελέγχου (πριν)

Περιγραφικά στοιχεία των 26 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να	1,50	0,827	1	4

φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.				
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	2,50	0,889	1	4
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	2,10	1,119	1	4
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	2,40	0,821	1	4
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	3,00	0,725	2	4
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	2,45	0,887	1	4
Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	2,35	0,875	1	4
Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	1,90	1,071	1	4
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	2,35	0,745	1	4
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	2,30	0,733	1	4
Δείχνει μοναχικό παιδί.	2,15	1,089	1	4
Επιζητεί τις προκλήσεις.	1,90	0,553	1	3
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	2,50	0,946	1	4
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	1,95	1,146	1	4
Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	1,65	0,875	1	4
Αποδέχεται την	2,35	0,933	1	4

υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.				
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	2,70	0,865	1	4
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	1,70	0,923	1	4
Είναι ώριμο παιδί.	2,25	0,851	1	4
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	2,40	1,046	1	4
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	2,70	1,031	1	4
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	2,55	0,999	1	4
Έχει αυτοπεποίθηση.	2,30	1,031	1	4
Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	3,40	0,754	2	4
Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	2,40	0,995	1	4

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του παραπάνω Πίνακα, η δασκάλα θεωρεί ότι κατά μέσο όρο οι απόψεις «Επικαλείται λόγους για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι» (Μ.Ο.=1,50, Τ.Α.=0,827) και «Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,65, Τ.Α.=0,875), «Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,70, Τ.Α.=0,923) είναι χαρακτηρισμοί που δεν ταιριάζουν σχεδόν καθόλου στα παιδιά. Ενώ οι απόψεις που εμφανίζουν μέσους όρους μεγαλύτερους από 1,90 και μικρότερους από 2,40, όπως «Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες», «Έχει αυτοπεποίθηση», «Δείχνει μοναχικό παιδί», «Επιζητεί τις προκλήσεις», «Δεν συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια», «Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται», «Είναι ώριμο παιδί», «Εργάζεται ανεξάρτητα», «Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο», «Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές

δραστηριότητες», «Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες», «Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του», «Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό», «Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη» είναι χαρακτηρισμοί που κατά μέσο όρο ταιριάζουν λίγο στα παιδιά. Τέλος σύμφωνα με τη δασκάλα οι χαρακτηρισμοί «Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του», «Κουμαντάρει τον εαυτό του», «Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του», «Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση», «Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο», «Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών» κατά μέσο όρο (μέσοι όροι>2,50) ταιριάζουν πολύ στα παιδιά.

Δασκάλα για Ομάδα Ελέγχου (Μετά την παρέμβαση)

Πίνακας 6.Ερωτηματολόγιο δασκάλας ομάδα ελέγχου (μετά)

Περιγραφικά στοιχεία των 26 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	1,50	0,802	1	4
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	2,55	0,912	1	4
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	2,05	1,046	1	4
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	2,45	0,739	1	4
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	2,95	0,575	2	4
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	2,64	1,002	1	4
Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της	2,23	0,752	1	3

τάξης.				
Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	1,86	0,889	1	4
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	2,32	0,780	1	4
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	2,41	0,666	1	4
Δείχνει μοναχικό παιδί.	1,86	0,990	1	4
Επιζητεί τις προκλήσεις.	1,95	0,653	1	3
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	2,64	0,902	1	4
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	1,77	0,869	1	4
Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	1,59	0,734	1	3
Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.	2,55	0,800	1	4
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	2,73	0,827	1	4
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	1,73	0,883	1	4
Είναι ώριμο παιδί.	2,36	0,848	1	4
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	2,68	0,839	1	4
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	3,00	0,756	2	4
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	2,32	0,780	1	4
Έχει αυτοπεποίθηση.	2,55	0,800	1	4

Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	3,45	0,671	2	4
Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	2,23	0,813	1	4

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του παραπάνω Πίνακα, η δασκάλα θεωρεί ότι κατά μέσο όρο οι απόψεις «Επικαλείται λόγους για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι» (Μ.Ο.=1,50, Τ.Α.=0,802) και «Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο»(Μ.Ο.=1,59, Τ.Α.=0,734), «Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,73, Τ.Α. =0,883) είναι χαρακτηρισμοί δεν ταιριάζουν σχεδόν καθόλου στα παιδιά. Ενώ οι απόψεις που εμφανίζουν μέσους όρους μεγαλύτερους από 1,77 και μικρότερους από 2,45, όπως «Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες», «Δείχνει μοναχικό παιδί», «Επιζητεί τις προκλήσεις», «Δεν συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια», «Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται», «Είναι ώριμο παιδί», «Εργάζεται ανεξάρτητα», «Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο», «Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες», «Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες», «Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του», «Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό», «Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη» είναι χαρακτηρισμοί που κατά μέσο όρο ταιριάζουν λίγο στα παιδιά. Τέλος σύμφωνα με τη δασκάλα οι χαρακτηρισμοί «Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του», «Κουμαντάρει τον εαυτό του», «Έχει αυτοπεποίθηση», «Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του», «Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση», «Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο», «Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών» κατά μέσο όρο (μέσοι όροι>2,55) ταιριάζουν πολύ στα παιδιά.

Δασκάλα για Πειραματική ομάδα (Πριν την παρέμβαση)

Πίνακας 7.Ερωτηματολόγιο δασκάλας πειραματική ομάδα (πριν)

Περιγραφικά στοιχεία των 26 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
--	------------------	------------------------	----------------------	---------------------

Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	1,59	0,796	1	3
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	2,36	0,902	1	4
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	1,82	0,795	1	3
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	2,23	0,685	1	3
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	2,95	0,575	2	4
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	2,27	0,883	1	4
Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	2,18	0,664	1	4
Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	1,45	0,739	1	3
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	2,14	0,774	1	4
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	2,05	0,844	1	4
Δείχνει μοναχικό παιδί.	1,95	0,999	1	4
Επιζητεί τις προκλήσεις.	1,86	0,710	1	3
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	2,36	0,848	1	4
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	1,68	0,716	1	3
Φαίνεται δυστυχισμένο	1,64	0,790	1	3

στο σχολείο.				
Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.	2,36	0,727	1	4
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	2,55	0,800	1	4
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	1,68	0,995	1	4
Είναι ώριμο παιδί.	2,32	0,995	1	4
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	2,59	0,796	1	4
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	2,86	0,774	1	4
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	2,27	0,703	1	3
Έχει αυτοπεποίθηση.	1,95	0,950	1	4
Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	3,14	0,941	1	4
Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	1,77	0,869	1	4

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του παραπάνω Πίνακα, η δασκάλα θεωρεί ότι κατά μέσο όρο οι απόψεις «Επικαλείται λόγους για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι» (Μ.Ο.=1,59, Τ.Α.=0,796), «Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του» (Μ.Ο.=1,45, Τ.Α.=0,739) και «Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο»(Μ.Ο.=1,64, Τ.Α.=0,790), «Δε συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια» (Μ.Ο.=1,68, Τ.Α. =0,716), «Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,73, Τ.Α. =0,883) είναι χαρακτηρισμοί δεν ταιριάζουν σχεδόν καθόλου στα παιδιά. Ενώ οι απόψεις που εμφανίζουν μέσους όρους μεγαλύτερους από 1,77 και μικρότερους από 2,45, όπως «Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες», «Δείχνει μοναχικό παιδί»,

«Επιζητεί τις προκλήσεις», «Δεν συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια», «Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται», «Είναι ώριμο παιδί», «Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο», «Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες», «Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση», «Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες», «Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο», «Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό», «Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη» είναι χαρακτηρισμοί που κατά μέσο όρο ταιριάζουν λίγο στα παιδιά. Τέλος σύμφωνα με την δασκάλα οι χαρακτηρισμοί «Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του», «Κουμαντάρει τον εαυτό του», «Έχει αυτοπεποίθηση», «Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του», «Εργάζεται ανεξάρτητα», «Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών» κατά μέσο όρο (μέσοι όροι>2,55) ταιριάζουν πολύ στα παιδιά.

Δασκάλα για Πειραματική ομάδα (Μετά την παρέμβαση)

Πίνακας 8.Ερωτηματολόγιο δασκάλας πειραματική ομάδα (μετά)

Περιγραφικά στοιχεία των 26 item του ερωτηματολογίου

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	1,23	0,429	1	2
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	3,00	0,816	1	4
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	1,41	0,796	1	4
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	2,73	0,703	1	4
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	3,05	0,653	2	4
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	3,14	0,774	1	4

Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	3,09	0,684	2	4
Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	1,18	0,395	1	2
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	2,77	0,685	2	4
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	2,68	0,646	2	4
Δείχνει μοναχικό παιδί.	1,32	0,568	1	3
Επιζητεί τις προκλήσεις.	2,32	0,716	1	3
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	3,09	0,610	1	4
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	1,36	0,581	1	3
Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	1,14	0,351	1	2
Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.	2,91	0,526	2	4
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	2,86	0,640	2	4
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	1,14	0,468	1	3
Είναι ώριμο παιδί.	2,59	0,734	1	4
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	2,91	0,811	2	4
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	3,45	0,596	2	4
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και	1,77	0,752	1	4

καθοδήγηση.				
Έχει αυτοπεποίθηση.	2,77	0,685	2	4
Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	3,64	0,492	3	4
Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	1,41	0,503	1	2

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του παραπάνω Πίνακα, η δασκάλα θεωρεί ότι κατά μέσο όρο οι απόψεις «Επικαλείται λόγους για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι» (Μ.Ο.=1,23, Τ.Α.=0,429), «Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του» (Μ.Ο.=1,18, Τ.Α.=0,395), «Δείχνει μοναχικό παιδί» (Μ.Ο.=1,32, Τ.Α.=0,568) και «Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,14, Τ.Α.=0,351), «Δε συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια» (Μ.Ο.=1,36, Τ.Α. =0,581), «Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο» (Μ.Ο.=1,14, Τ.Α. =0,468), «Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες» (Μ.Ο.=1,41, Τ.Α.=0,503), «Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο» (Μ.Ο.=1,41, Τ.Α.=0,796) είναι χαρακτηρισμοί που δεν ταιριάζουν καθόλου στα παιδιά. Ενώ οι απόψεις που εμφανίζουν μέσους όρους μεγαλύτερους από 1,77 και μικρότερους από 2,32, όπως «Επιζητεί τις προκλήσεις», «Δεν συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια», «Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται», «Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες», «Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση», «Επιζητεί τις προκλήσεις», είναι χαρακτηρισμοί που κατά μέσο όρο ταιριάζουν λίγο στα παιδιά. Τέλος σύμφωνα με τη δασκάλα οι χαρακτηρισμοί «Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του», «Κουμαντάρει τον εαυτό του», «Έχει αυτοπεποίθηση», «Είναι ώριμο παιδί» «Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του», «Εργάζεται ανεξάρτητα», «Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών», «Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό», «Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη», «Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο», «Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες», κατά μέσο όρο (μέσοι όροι>2,55) ταιριάζουν πολύ στα παιδιά.

Αρχικά πραγματοποιήσαμε έλεγχο κανονικότητας για το σύνολο των μεταβλητών μας. Επειδή η κανονικότητα δεν ικανοποιείται ($p\text{-value}<0,05$) για όλες τις μεταβλητές, θα εφαρμόσουμε έλεγχο Wilcoxon για να εντοπίσουμε διαφορές πριν και μετά την παρέμβαση.

Πίνακας 9. Έλεγχος Wilcoxon για την ομάδα ελέγχου (μαθητές)

	Z	p-value
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	-2,449	0,014
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	-1,000	0,317
Αγαπάς το σχολείο;	-2,333	0,020
Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	-2,449	0,014
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	-1,633	0,102
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	-1,000	0,317
Βαριέσαι στο σχολείο;	-2,333	0,020
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	-0,447	0,655

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 9 παρατηρούμε ότι εντοπίζονται διαφορές στις μεταβλητές «Στεναχωριέσαι στο σχολείο;» ($p\text{-value}=0,014$) και «Βαριέσαι στο σχολείο;» ($p\text{-value} = 0,014$). Επίσης, παρατηρούμε ότι εντοπίζονται διαφορές στις μεταβλητές «Αγαπάς το σχολείο;» ($p\text{-value}=0,020$) και «Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;» ($p\text{-value} = 0,014$).

Πίνακας 10. Έλεγχος Wilcoxon για την πειραματική ομάδα (μαθητές)

	Z	p-value
Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	-3,145	0,002
Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	-3,578	0,000
Αγαπάς το σχολείο;	-3,704	0,000
Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	-3,626	0,000
Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	-3,729	0,000
Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	-3,175	0,001
Βαριέσαι στο σχολείο;	-3,398	0,001
Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	-3,127	0,002

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 10, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η δραματική τέχνη βοήθησε την πειραματική ομάδα στη σχολική προσαρμογή. Συγκεκριμένα, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις σε όλες τις μεταβλητές ($p\text{-value} < 0,05$). Διαπιστώνουμε ότι μετά την παρέμβαση τα παιδιά χαίρονται περισσότερο να πηγαίνουν σχολείο, δεν χαίρονται όταν δεν έχουν σχολείο ενώ το θεωρούν ευχάριστο να πηγαίνουν σχολείο γιατί το αγαπούν. Επίσης, φαίνεται η παρέμβαση βοήθησε στη μείωση των αισθημάτων βαρεμάρας και στεναχώριας στο σχολείο.

Πίνακας 11. Έλεγχος Wilcoxon για την ομάδα ελέγχου (δασκάλα)

	Z	p-value
Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	-1,000	0,317
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	0,000	1,000
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	-0,577	0,564
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	-1,000	0,317
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	-0,577	0,564
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	-1,000	0,317
Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	-0,351	0,726
Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	-0,378	0,705
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	0,000	1,000
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	-1,000	0,317
Δείχνει μοναχικό παιδί.	-2,000	0,046
Επιζητεί τις προκλήσεις.	-0,577	0,564
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	-1,414	0,157
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	-1,633	0,102
Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	0,000	1,000
Αποδέχεται την	-1,732	0,083

υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.		
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	-1,000	0,317
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	0,000	1,000
Είναι ώριμο παιδί.	-1,732	0,083
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	-1,414	0,157
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	-1,667	0,096
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	-1,134	0,257
Έχει αυτοπεποίθηση.	-2,236	0,025
Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	0,000	1,000
Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	-1,000	0,317

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 11, παρατηρούμε διαφορές στη μεταβλητή «Έχει αυτοπεποίθηση» (p -value = 0,025).

Πίνακας 12. Έλεγχος Wilcoxon για την πειραματική ομάδα (δασκάλα)

	Z	p-value
Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	-2,271	0,023
Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	-3,116	0,002
Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	-1,793	0,073
Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	-2,495	0,013
Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	-,816	0,414
Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	-3,272	0,001
Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	-3,337	0,001
Παραπονιέται σχετικά με	-2,121	0,034

τους συμμαθητές του.		
Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	-2,841	0,005
Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	-3,300	0,001
Δείχνει μοναχικό παιδί.	-2,658	0,008
Επιζητεί τις προκλήσεις.	-2,887	0,004
Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	-3,358	0,001
Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	-1,539	0,124
Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	-2,495	0,013
Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.	-3,207	0,001
Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	-1,941	0,052
Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	-1,981	0,048
Είναι ώριμο παιδί.	-1,476	0,140
Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	-2,111	0,035
Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	-2,195	0,028
Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	-2,480	0,013
Έχει αυτοπεποίθηση.	-3,307	0,001
Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	-2,392	0,017
Βαρνγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	-1,903	0,057

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 12 παρατηρούμε διαφοροποιήσεις στις μεταβλητές, «Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο» (p-value = 0,002), «Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη» (p-value = 0,013), «Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο» (p-value = 0,001), «Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης» (p-value = 0,001), «Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό» (p-value = 0,005), «Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη» (p-value = 0,001), «Επιζητεί τις προκλήσεις» (p-value = 0,004), «Δείχνει ότι

θέλει να έρχεται στο σχολείο» (p-value = 0,001), «Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται» (p-value = 0,001), «Εργάζεται ανεξάρτητα» (p-value = 0,035), «Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του» (p-value = 0,028), «Έχει αυτοπεποίθηση» (p-value = 0,001), «Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του» (p-value = 0,017).

Επίσης, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στις μεταβλητές «Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του» (p-value = 0,034), «Δείχνει μοναχικό παιδί» (p-value = 0,008), «Φαίνεται δυστυχημένο στο σχολείο» (p-value = 0,013), «Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση» (p-value = 0,013), «Επικαλείται λόγους για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.» (p-value = 0,023).

Διαπιστώνουμε ότι η δραματική τέχνη βοήθησε στην προσαρμογή των παιδιών, καθώς μετά την παρέμβαση τα παιδιά λειτουργούν πιο ανεξάρτητα και αποδέχονται με υπευθυνότητα τις εργασίες που τους ανατίθενται χωρίς να χρειάζονται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση, είναι κοινωνικά και ευγενικά με τα υπόλοιπα παιδιά. Μετά την παρέμβαση τα παιδιά φαίνεται να προσεγγίζουν τις νέες δραστηριότητες με περισσότερο ενθουσιασμό, συμμετέχουν πρόθυμα στις δραστηριότητες μέσα στην τάξη και δείχνουν ότι θέλουν να πηγαίνουν στο σχολείο. Δεν επικαλούνται συχνά λόγους για να γυρίσουν σπίτι και φαίνεται να τους αρέσει το σχολείο.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων ενισχύει την υπόθεση ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και οι παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν βοήθησαν την σχολική προσαρμογή των παιδιών της πειραματικής ομάδας. Το μικρό ποσοστό του δείγματος όμως περιορίζει την γενίκευση των αποτελεσμάτων.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η αρχή της σχολικής χρονιάς είναι μια ιδιαίτερα αγχωτική περίοδος τόσο για τα παιδιά που καλούνται να φοιτήσουν για πρώτη χρονιά στην τάξη του Νηπιαγωγείου, όσο και για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό που καλείται να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες που θα παρουσιαστούν. Εάν οι δυσκολίες προσαρμογής δεν αντιμετωπιστούν έγκαιρα αυτό ενδέχεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις στη μετέπειτα σχολική ζωή του παιδιού καθώς και στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομήλικους του. Οι γονείς των παιδιών παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην σχολική προσαρμογή των παιδιών τους καθώς με την στάση τους μπορεί να βοηθήσουν ή να δυσχεραίνουν την προσαρμογή του παιδιού τους, γι' αυτό μια καλή συνεργασία και μια σωστή ενημέρωση των γονέων κρίνεται απαραίτητη.

Οι πρώτες μέρες του σχολείου είναι αφιερωμένες σε παιχνίδια γνωριμίας των παιδιών μεταξύ τους και σε παιχνίδια γνωριμίας των παιδιών με το χώρο. Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση με την πληθώρα τεχνικών και συμβάσεων που διαθέτει μπορεί να παίξει σπουδαίο ρόλο στην σχολική προσαρμογή των παιδιών. Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση συνδέει τη φαντασία και τη δράση με την πραγματική ζωή. Τα παιδιά που έρχονται στο Νηπιαγωγείο έχουν ήδη μεγάλη εμπειρία στο συμβολικό παιχνίδι και στο παιχνίδι ρόλων, ενώ διαθέτουν ανεπτυγμένη φαντασία (Τσιάρας, 2016: 30). *«Μπορούν να προσποιηθούν ότι είναι κάποιος άλλος (να υποδυθούν ένα χαρακτήρα), ότι βρίσκονται κάπου αλλού (σκηνικό) και ότι συμβαίνει κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα (πλοκή). Αυτά τα στοιχεία αποτελούν την ουσία του δραματικού, παιχνιδιού, της πλοκής και του θεάτρου»* (Baldwin, 2009: 99). Ο εκπαιδευτικός αξιοποιώντας τις ικανότητες των παιδιών μπορεί να σχεδιάσει και να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα βασισμένο στη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, αντλώντας θεματολογία από τα ενδιαφέροντα των παιδιών της ομάδας του και να βοηθήσει έτσι την σχολική προσαρμογή των παιδιών.

Η σπουδαιότητα των πρώτων χρόνων της ζωής του παιδιού στη μετέπειτα σχολική ζωή, η έλλειψη μιας έρευνας δράσης για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που εμφανίζουν δυσκολίες προσαρμογής, οδήγησε στην παρούσα έρευνα. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη σχολική προσαρμογή των παιδιών στο Νηπιαγωγείο, στην πρόληψη της σχολικής φοβίας καθώς και στην υιοθέτηση μιας θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο. Μέσα από τις παρεμβάσεις ενισχύθηκε ο δεσμός

της ομάδας, οι σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους αλλά και η σχέση των παιδιών με τον εκπαιδευτικό.

Διερευνήθηκε η υπόθεση ότι η χρήση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει στη σχολική προσαρμογή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας, το οποίο παρουσιάζεται με τη μορφή της γονικής προσκόλλησης και δυσκολίας αποχωρισμού, μη συμμετοχή στις δραστηριότητες της τάξης, δυσκολία συναναστροφής με τους συνομήλικους, δυσκολία στη συμμόρφωση με τους κανόνες της τάξης ακόμα και με εκδηλώσεις επιθετικότητας καθώς και εμφάνιση ψυχοσωματικών προβλημάτων. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα παιδιά που παρουσίαζαν δυσκολίες αποχωρισμού παρουσίασαν θεαματική βελτίωση, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και από τους γονείς των παιδιών. Σύμφωνα με τις αναφορές των γονέων τα παιδιά που δυσκολεύονταν στην καθημερινή ρουτίνα της προετοιμασίας για το σχολείο μετά τις πρώτες παρεμβάσεις ήταν πιο πρόθυμα στο να ετοιμαστούν και πήγαιναν με πιο καλή διάθεση στο σχολείο. Τα περιστατικά των παιδιών που επικαλούνταν λόγους υγείας (ότι πονάει η κοιλιά, το κεφάλι κ.τ.λ.) για να επιστρέψουν στο σπίτι μειώθηκαν και σταδιακά εξαλείφθηκαν. Τα παιδιά που απείχαν από τις δραστηριότητες της ομάδας σταδιακά κατάφεραν να ενταχθούν σε αυτή. Οι δραστηριότητες κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών με αποτέλεσμα ακόμα και τα παιδιά που παρουσίαζαν άρνηση στο να συμμετέχουν, να παρακολουθούν έστω και από μακριά την εξέλιξη των δραστηριοτήτων με ενδιαφέρον και αργότερα να συμμετέχουν σε αυτές. Η χρήση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση βοήθησε τα παιδιά να ταυτιστούν με τις καταστάσεις που παρουσιάζονταν, να εκφραστούν και να αντιμετωπίσουν τα θετικά και αρνητικά συναισθήματα γεγονός που βοήθησε ιδιαίτερα τα παιδιά που η δυσκολία προσαρμογής περιλάμβανε και εκρήξεις θυμού.

Θετικά ήταν και τα οφέλη για τα μεγαλύτερα παιδιά καθώς παρατηρήθηκε ότι αυξήθηκε η αυτοπεποίθησή τους, έγιναν πιο υπεύθυνα και πιο ευαίσθητα απέναντι στα μικρότερα παιδιά, αφού πολλές φορές αναλάμβαναν τον ρόλο του βοηθού. Επίσης ευνοήθηκε η θετική τους στάση απέναντι στη μάθηση. Οι ομαδικές δραστηριότητες με στόχο την επίτευξη ενός κοινού σκοπού έφερε κοντά τα μέλη της ομάδας τόσο μεταξύ τους όσο και με τον εκπαιδευτικό. Το πρόγραμμα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμο και για τον εκπαιδευτικό της τάξης αφού μέσα από τις παρεμβάσεις κατάφερε να γνωρίσει καλύτερα τους μαθητές του, αξιοποιώντας τη γνώση αυτή στον σχεδιασμό πιο αποτελεσματικών παρεμβάσεων, διευκολύνοντας έτσι το έργο της μετάβασης. Η

διαδικασία της μάθησης έγινε πιο ευχάριστη, πιο αποτελεσματική και πιο δημιουργική τόσο για τα παιδιά όσο και για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό.

Η αξιοποίηση της φαντασίας των παιδιών, η δημιουργία παραμυθιών σχετικές με το θέμα των παρεμβάσεων, η χρήση της personadoll με την οποία ταυτίστηκαν τα παιδιά που παρουσίαζαν δυσκολίες προσαρμογής, η χρήση χειροποίητων κούκλων κουκλοθεάτρου, η αξιοποίηση των τεχνικών της δραματικής τέχνης βοήθησαν στην επιτυχία του προγράμματος.

Το μικρό μέγεθος του δείγματος στο οποίο πραγματοποιήθηκε η έρευνα καθώς και το γεγονός ότι το δείγμα προερχόταν από ένα μόνο γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας περιορίζει την γενίκευση των αποτελεσμάτων. Επίσης μία αντικειμενική δυσκολία που παρουσιάστηκε κατά τον σχεδιασμό και κατά τη διενέργεια της έρευνας ήταν το γεγονός ότι στο Νηπιαγωγείο, στο οποίο πραγματοποιήθηκε η έρευνα, δεν ήταν Νηπιαγωγός η ερευνήτρια.

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν την ανάγκη να πραγματοποιηθούν περαιτέρω έρευνες σε μεγαλύτερο δείγμα μαθητών. Με αφορμή την επιτυχημένη έκβαση του προγράμματος για τη σχολική προσαρμογή των παιδιών στο Νηπιαγωγείο, προτείνεται η χρήση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση ως μέσο για την ομαλή ένταξη και μετάβαση των παιδιών του Νηπιαγωγείου στο Δημοτικό σχολείο. Όπως προαναφέραμε κάθε χρόνο εφαρμόζονται στα Νηπιαγωγεία και στα Δημοτικά σχολεία της χώρας προγράμματα με σκοπό την ομαλή μετάβαση των παιδιών με κοινές δράσεις των παιδιών του Νηπιαγωγείου με τα παιδιά του Δημοτικού. Μια έρευνα δράσης με τη χρήση της δραματικής τέχνης προσανατολισμένη στους παράγοντες που επηρεάζουν την ομαλή μετάβαση των παιδιών στο Δημοτικό θα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμη.

Η μετάβαση του παιδιού στο Νηπιαγωγείο και η επαφή του παιδιού με το νέο περιβάλλον, με καινούρια πρόσωπα δημιουργούν στο παιδί τον φόβο του αποχωρισμού, ο οποίος επιδρά στη συμπεριφορά και την ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού προσχολικής ηλικίας. Υπάρχουν περιπτώσεις που ο φόβος αυτός εντείνεται και από τη συμπεριφορά του ίδιου του γονέα που βιώνει και αυτός δυσκολίες και άγχος αποχωρισμού. Συνήθως, πρόκειται για γονείς που φοιτά το πρώτο τους παιδί στο σχολείο και εκδηλώνουν με έντονο βαθμό και με υπερπροστασία την ανησυχία τους, έχοντας αρνητικό αντίκτυπο και στη προσαρμογή του ίδιου του παιδιού. Ένα πρόγραμμα δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση με σκοπό την σχολική προσαρμογή των παιδιών που συνδυάζει παρεμβάσεις για τα παιδιά αλλά και για τους γονείς των παιδιών ενίοτε και με κοινές δράσεις θα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμο.

Τέλος, προτείνεται η εφαρμογή ενός προγράμματος δραματικής τέχνης που θα ξεκινάει από την προηγούμενη σχολική χρονιά και θα συμμετέχουν σε αυτό τα παιδιά της τάξης του Νηπιαγωγείου μαζί με τα παιδιά που είναι να φοιτήσουν την επόμενη χρονιά σε αυτό. Τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να εξοικειωθούν με τον περιβάλλοντα χώρο της τάξης, να γνωριστούν μεταξύ τους, να περάσουν όμορφα και δημιουργικά εξαιλείφοντας το άγχος της μετάβασης σε ένα άγνωστο περιβάλλον. Οι γονείς των παιδιών μπορεί να παρευρίσκονται προσφέροντας συναισθηματική ασφάλεια.

Ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα ενός δασκάλου είναι το να καταφέρει να κάνει το παιδί να αγαπήσει το σχολείο. Το έργο αυτό του δασκάλου είναι ακόμα πιο δύσκολο, όταν μιλάμε και για παιδιά που βρίσκονται στην ευαίσθητη αυτή ηλικία. Οι εμπειρίες που αποκομίζει το παιδί στο Νηπιαγωγείο μπορεί να παίξουν καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα σχολική ζωή. Η δημιουργία ενός ευχάριστου περιβάλλοντος μάθησης και η εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων που θα λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες των παιδιών είναι απαραίτητη. Η δραματική τέχνη πρέπει να υφίσταται σε μια τάξη Νηπιαγωγείου και να ενταχθεί συστηματικά στο ωρολόγιο πρόγραμμα της τάξης, τόσο στο αυθόρμητο παιχνίδι των παιδιών με ερεθίσματα που θα προσφέρει καθημερινά ο δάσκαλος, όσο και στις οργανωμένες δραστηριότητες της ομάδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbadie, M. (1978). *Ta παιδιά από 4 ως 5 χρονών στο Νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Άλκηστις (1991). *Η δραματοποίηση για παιδιά*. Αθήνα: Πεδίο.
- Άλκηστις (2008). *Μαύρη αγελάδα-άσπρη αγελάδα: Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Άλκηστις (2012). *Το βιβλίο της δραματοποίησης*. Αθήνα: Πεδίο.
- Altrichter, H., Posch, P., & Somekh, B. (2001). *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους. Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας δράσης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2007). *Η τέχνη του δράματος στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Baldwin, P. (2009). Το δράμα στην εκπαίδευση—απαντήσεις σε μερικά βασικά ερωτήματα. Στο Ν. Γκόβας (επιμ.), *Θέατρο και εκπαίδευση στο κέντρο της σκηνής*. Πρακτικά 6^{ης} Διεθνούς συνδιάσκεψης (σ.σ. 94-103). Αθήνα: Πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση.
- Blatchford, P., Battle, S., & Mays, J. (1982). *The first Transition: Home to preschool*. Windsor, Berks: N.F.E.R./ Nelson.
- Bolton, G. (1979). *Towards a theory of drama in education*. London: Longman.
- Βοζίκη, Α., Δαλαμούδη, Β., Μούδια, Φ., Σιδέρη, Κ. (χ.χ.). *Η διαθεματικότητα στα εκπαιδευτικά προγράμματα*. Θεσσαλονίκη: Αρίων.
- Βοσνιάδου, Σ. (2000). *Εισαγωγή στην ψυχολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Βруνιώτη, Κ., Κυρίδης, Α., Σιβροπούλου-Θεοδοσιάδου, Ε. & Χρυσαιφίδης, Κ. (2008). *Οδηγός γονέα*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Προγραμμάτων ΚΠΣ.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γραμματάς, Θ. (2004). *Το θέατρο στο σχολείο*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γκανά, Γ., Ζησοπούλου, Ε., Θεοδωρίδης, Ν., Καραχάλιου, Κ., Κοκκίδου, Μ., & Χατζηκαμάρη, Π. (1994). *Το σχολείο εργαστήριο τέχνης και δημιουργίας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Δαράκη, Π. (1986). *Κουκλοθέατρο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαφιώτη, Α. (2010). *Το θέατρο στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Διάπλαση.
- Faure, G. & Lascar, S. (1998). *Το θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Gutenberg.

- Fontana, D. (1996). *Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς* (μτφρ. Μ. Λώμη). Αθήνα: Σαββάλας.
- Foulin, J., & Mouchon, S. (2002). *Εκπαιδευτική ψυχολογία* (μτφρ. Μ. Φανιουδάκη). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Friedrich, H. (2000). *Επικοινωνία στο Νηπιαγωγείο* (μτφρ. Ε. Νούσια). Αθήνα: Γιώργος Δαρδανός.
- Ζαφειροπούλου, Μ., & Καλαντζή-Αζίζι, Α. (2011). *Προσαρμογή στο σχολείο*. Αθήνα: Πεδίο.
- Ζαχαρής, Δ. (2002). *Από την ψυχολογία στην διδακτική μεθοδολογία*. Αθήνα: Ατραπός.
- Herder (1982). *Λεξικό σχολικής παιδαγωγικής* (μτφρ. Ε. Κουτσούκης). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Hutt, S., J., Tyler, S., Hutt, C., & Christopherson, H. (1989). *Play, Exploration and learning. A natural history of the preschool*. London: Routledge.
- Javeau, C. (2000). *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κακαβούλης, Α. (1991). *Ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών στο Νηπιαγωγείο*. Επιστημονική ανακοίνωση στο 3^ο Πανελλήνιο συνέδριο Ψυχολογικής έρευνας.
- Καλύβα, Ε. (1990). *Πως να βοηθήσετε το παιδί να γίνει καλός μαθητής*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κανδαράκης, Α. (2007). *Ιδιοσυγκρασία και σχολική προσαρμογή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κάνιστρα, Μ. (1991). *Η σύγχρονη εικαστική αγωγή στο σχολείο*. Αθήνα: Σμίλη.
- Κάντ, Ε. (2004). *Περί παιδαγωγικής*. Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη.
- Καραμήτρου, Κ. (2010). *Η καλλιέργεια της κιναισθητικής νοημοσύνης μέσα από το θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καψάλη, Α. (1984). *Παιδαγωγική ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κέιβ, Κ., & Ρίντελ, Κ. (2008). *Το κάτι άλλο*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κιτσαράς, Γ. (1998). *Προγράμματα προσχολικής αγωγής*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
- Κιτσαράς, Γ. (2001). *Προσχολική παιδαγωγική* (Β έκδοση). Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
- Κλειδαρά, Γαλανού, Β., Λάγουρη, Μ. & Μαστοροδήμου, Μ. (2014). Από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό. Μία εφαρμογή του αναπτυξιακού-οικολογικού μοντέλου μετάβασης. Στο Μ. Τζεκάκη, & Μ. Κανατζούλη, (επιμ.), *Πρακτικά του Πανελλήνιου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: Ανα-στοχασμοί για την Παιδική Ηλικία*. (σσ. 778-797). Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ.
- Κοντογιάννη, Α. (2012). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο.
- Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, Π. (1963). *Προσχολική αγωγή*. Αθήνα: Δίπτυχο.

- Ladd, G., & Price, J. (1987). Predicting children's social and school adjustment following the transition from preschool to kindergarten. *Child Development*, 58, 1168-1189.
- Ladd, G. (1990). Having friends, keeping friends, making friends and being liked by peers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child Development*, p.1081-1100.
- Ladd, G., Kochndeyger B., & Coleman, C. (1996). Friendship Quality as a Predictor of Young Children's Early School Adjustment, *Child Development* (University of Illinois), p.1103-1117.
- Landier, J. C., & Barret, G. (1991). *Expression dramatique theatre*. Paris: Hatier.
- Λαμπρονίκου, Ε. (2017). *Το εκπαιδευτικό δράμα στο Νηπιαγωγείο*. Θεσσαλονίκη: Πηγή.
- Λενακάκης, Α., Αργυροπούλου, Ι., Λούλα, Μ., Μπάλλη, Β., Παπαδημητρίου- Βογιτζή, Μ., Πενκή, Μ., Σιδηροπούλου, Χ. & Τσολάκη, Ι. (2014). Κούκλες και κουκλοθέατρο στην εκπαίδευση. Στο Μ. Τζεκάκη & Μ. Κανατζούλη (επιμ.), *Πρακτικά του Πανελλήνιου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: Ανα- στοχασμοί για την Παιδική Ηλικία* (σσ. 148-166). Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ.
- Λύρσα, Α. (1976). *Η αποτυχία και η αδιαφορία στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος και ΣΙΑ ΟΕ.
- May, D. (1963). *Children in the nursery school studies in personal adjustment in early childhood*. London: University of London Press.
- McGrew, W., C. (1972). *Aspects of social development in nursery school children with emphasis on introduction to the group*. In N. Bluston-Jones, (ed.), *Ethological studies of child behavior*. London: Cambridge University Press.
- Μουδατσάκης, Τ. (1994). *Η θεωρία του δράματος στη σχολική πράξη*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Μπάμπαλης, Θ. (2005). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Ατραπός.
- Muller, W. (1979). *Παντομίμα* (μτφρ. Γ. Κώνστας). Αθήνα: Κάλβος.
- Ντράικωρς, Ρ. (1979). *Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη*. Αθήνα: Θυμάρι.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ) για το Νηπιαγωγείο. Αθήνα.
- Ξωχέλλης Π. (1983). *Θεμελιώδη προβλήματα της παιδαγωγικής επιστήμης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

- Ξωχέλης, Π. (2006). *Ο εκπαιδευτικός στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Γιώργος Δαρδανός.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Υπουργείο Παιδείας Μάθησης και Θρησκευμάτων, (2011). *Οδηγός εκπαιδευτικού για το πρόγραμμα σπουδών στο Νηπιαγωγείο*. Αθήνα.
- Παναγιωτίδου, Μ. (2001). *Δεσμός παιδιού-μητέρας και ο ρόλος του στην προσαρμογή και τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του παιδιού στο Νηπιαγωγείο*. Πτυχιακή εργασία, Παιδαγωγική Σχολή Προσχολικής Εκπαίδευσης, Τμήμα Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Με τη γλώσσα του θεάτρου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). *Παιδαγωγική του θεάτρου*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
- Παπαθανασίου, Α., & Μπασκλαβάνη, Ο. (2001). *Θεατροπαιχνίδια*. Αθήνα: Κέδρος.
- Rezin, P. (2002). *Le livre des exercices, a l'usage des acteurs* (2eme) editions. Paris: L'Entretiens editions.
- Quentin, G. (1999). *Enseigner avec aisance grace au theatre*. Lyon: Chronique sociale.
- Σέρρη, Γ. (χ.χ.). *40+1 Έργα για θέατρο και κουκλοθέατρο στο Νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Σέξτου, Π. (1998). *Δραματοποίηση το βιβλίο του παιδαγωγού-εμπυχωτή*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σμαραγδά-Τζιαντζή, Μ. (2002). *Εφαρμοσμένη παιδαγωγική στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σπανάκη, Ε., & Διαμαντάκη, Ε. (2017). Πρόγραμμα κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης παιδιών προσχολικής ηλικίας: Αξιοποίηση των συγκρούσεων για εκμάθηση επιθυμητής συμπεριφοράς. Στο Φ. Γούσιας, (επιμ.). *Τα Πρακτικά του 4^{ου} συνεδρίου: «Νέος Παιδαγωγός»* (σσ. 2074-2054). Αθήνα.
- Σωτηρίου, Α. (2003). *Η αυτοαντίληψη του παιδιού της προσχολικής ηλικίας και η μετάβαση του από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό σχολείο*. Διδακτορική διατριβή, Σχολή επιστημών του ανθρώπου, Τμήμα παιδαγωγικό προσχολικής εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Τσελφές, Β., & Παρούση, Α. (2015). Το θέατρο στην εκπαίδευση και τη διδασκαλία [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Β. Τσελφές, & Α. Παρούση, (Επιμ.), *Θέατρο και επιστήμη στην εκπαίδευση*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 2. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4031>
- Τσιάρας, Α. (2004). *Το θεατρικό παιχνίδι ως μέσο ενίσχυσης της αυτοαντίληψης των μαθητών του Δημοτικού σχολείου*. Αθήνα: Παπούλιας.

- Τσιάρας, Α. (2005). *Το δράμα και το θέατρο στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπούλιας.
- Τσιάρας, Α. (2008). Η συμβολή του θεατρικού παιχνιδιού στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού. *Επιστημονική Επιθεώρηση Τεχνών του Θεάματος, 1*. 363-386.
- Τσιάρας, Α. (2014). *Η αναπτυξιακή διάσταση της διδακτικής του δράματος στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσιάρας, Α. (2016). *Η αυτοσχέδια θεατρική έκφραση στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσιλιμένη, Τ. (1999). *Κουκλοθέατρο 2. 62 νέα έργα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2007). *Οδηγός ολοήμερου νηπιαγωγείου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ward, W. (1957). *Playmaking with children*. New York: Appleton – Century Crofts.
- Woolland, B. (2009). *Η διδασκαλία του δράματος στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Φίλιας, Β. (1991). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φράγκου, Χ. (1984). *Ψυχοπαιδαγωγική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φράγκου, Χ. (1985). *Βασικές παιδαγωγικές θέσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χαραλαμπίδης, Β. (1987). *Η ανάπτυξη της προσωπικότητας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χατζηνά, Φ. (2006). *Ψυχοπαιδαγωγικά θέματα, Διδακτική μεθοδολογία, γνωστικό αντικείμενο ειδική διδακτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Χέφφερναν, Ε. & Τόντ, Β. (1960). *Η Νηπιαγωγός*. Αθήνα: Άγκυρα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Κλίμακα αξιολόγησης της προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον από το δάσκαλο.

Βασισμένη στο ερωτηματολόγιο του Σωτηρίου. (Σωτηρίου, Α. 2003)

Όνοματεπώνυμο:.....

Νήπιο Προνήπιο

Σχολείο:.....

Ημερομηνία εξέτασης:.....

Παρακαλώ με τη βοήθεια της κλίμακας που περιγράφεται παρακάτω, αξιολογήστε σε ποιο βαθμό οι προτάσεις που ακολουθούν περιγράφουν τη συμπεριφορά των μαθητών και των μαθητριών της τάξης σας.

1	2	3	4
Δεν του ταιριάζει καθόλου	Του ταιριάζει λίγο	Του ταιριάζει πολύ	Του ταιριάζει απόλυτα

Α/Α	Ερώτηση	1	2	3	4
1	Επικαλείται λόγους (π.χ. ότι πονάει κάπου) για να φύγει από το σχολείο και να γυρίσει σπίτι.	1	2	3	4
2	Φαίνεται ότι του αρέσει να έρχεται στο σχολείο.	1	2	3	4
3	Φαίνεται ότι δεν αγαπάει το σχολείο.	1	2	3	4
4	Ενδιαφέρεται για τις διδακτικές δραστηριότητες στην τάξη.	1	2	3	4
5	Αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	1	2	3	4
6	Δείχνει πολύ χαρούμενο στο σχολείο.	1	2	3	4
7	Συμμετέχει πρόθυμα στις δραστηριότητες της τάξης.	1	2	3	4
8	Παραπονιέται σχετικά με τους συμμαθητές του.	1	2	3	4
9	Προσεγγίζει νέες δραστηριότητες με ενθουσιασμό.	1	2	3	4
10	Εύκολα μεταβαίνει από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.	1	2	3	4
11	Δείχνει μοναχικό παιδί.	1	2	3	4
12	Επιζητεί τις προκλήσεις.	1	2	3	4
13	Δείχνει ότι θέλει να έρχεται στο σχολείο.	1	2	3	4
14	Δεν συμμετέχει στα ομαδικά παιχνίδια.	1	2	3	4
15	Φαίνεται δυστυχισμένο στο σχολείο.	1	2	3	4
16	Αποδέχεται την υπευθυνότητα για τις εργασίες που του αναθέτονται.	1	2	3	4
17	Κουμαντάρει (ελέγχει) τον εαυτό του.	1	2	3	4
18	Φαίνεται ότι βαριέται στο σχολείο.	1	2	3	4
19	Είναι ώριμο παιδί.	1	2	3	4
20	Εργάζεται ανεξάρτητα (όχι απομονωμένα).	1	2	3	4
21	Τα άλλα παιδιά επιζητούν τη συντροφιά του.	1	2	3	4
22	Χρειάζεται πολύ βοήθεια και καθοδήγηση.	1	2	3	4
23	Έχει αυτοπεποίθηση.	1	2	3	4
24	Είναι ευγενικό με τους συμμαθητές του.	1	2	3	4
25	Βαρυγκωμά ή παραπονιέται σχετικά με τις προτεινόμενες δραστηριότητες.	1	2	3	4
26	Ευέλικτο, προσαρμόζεται εύκολα στις αλλαγές του προγράμματος.	1	2	3	4

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Κλίμακα προτίμησης ή αποφυγής του σχολείου

(Βασισμένη στην school Liking and Avoidance Scale (Ladd, & Price 1987 · Ladd, 1990)

Όνοματεπώνυμο:.....

Νήπιο Προνήπιο

Σχολείο:.....

Ημερομηνία εξέτασης:.....

1	2	3	4
Δεν του ταιριάζει καθόλου	Του ταιριάζει λίγο	Του ταιριάζει πολύ	Του ταιριάζει απόλυτα

A/A	Ερώτηση				
1 ^η	Στεναχωριέσαι στο σχολείο;	1	2	3	4
2 ^η	Είσαι χαρούμενος στο σχολείο;	1	2	3	4
3 ^η	Αγαπάς το σχολείο;	1	2	3	4
4 ^η	Σου αρέσει να πηγαίνεις στο σχολείο;	1	2	3	4
5 ^η	Είναι ευχάριστο το σχολείο σου;	1	2	3	4
6 ^η	Όταν δεν έχεις σχολείο χαίρεσαι;	1	2	3	4
7 ^η	Βαριέσαι στο σχολείο;	1	2	3	4
8 ^η	Όταν ξυπνάς το πρωί πόσο χαίρεσαι που πρέπει να πας στο σχολείο;	1	2	3	4

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Απόψεις Κριτικής φίλης

Οι δραστηριότητες κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών, τους άρεσαν πολύ οι δραστηριότητες, ειδικά το μαγικό ραβδί. Ακόμα και η Μ. που στην αρχή καθόταν στην άκρη είδα ότι χαμογελούσε και παρακολουθούσε με προσοχή τα όσα κάνατε. Τους άρεσε πολύ και η αφήγηση. Όταν βρήκαν τυχαία το μπαούλο πέσανε όλα από πάνω να δουν με περιέργεια τι έχει μέσα. Πιστεύω ότι θα τους βοηθήσει πολύ αυτό το πρόγραμμα ειδικά τα μικρότερα παιδιά (Σχόλια κριτικής φίλης για την πρώτη παρέμβαση).

Μου έκανε εντύπωση που όταν είδαν την κούκλα πήγαν από πάνω και την παρατήρησαν με προσοχή χωρίς όμως να την πειράξουν. Δεν την είδαν σαν παιχνίδι. Αργότερα όταν τους την παρουσίασες την αντιμετώπιζαν σαν παιδί της τάξης. Θέλανε να τη γνωρίσουν και να τη βοηθήσουν σα να ήταν αληθινό παιδί, ειδικά τα μεγαλύτερα παιδιά, αλλά και τα μικρά συμμετείχαν, σα να είδαν στοιχεία του εαυτού τους μέσα από την κούκλα. Η κούκλα βοήθησε πολύ τα παιδιά. Ο Κ. παρατήρησε ότι η κούκλα μοιάζει πολύ στον Α. και στον Β. που κλαίνε το πρωί όταν έρχονται στο σχολείο (Σχόλια κριτικής φίλης για την δεύτερη παρέμβαση).

Όσο περνάνε οι παρεμβάσεις βλέπω ότι τα παιδιά μπαίνουν όλο και πιο πολύ στο κλίμα. Νομίζω ότι την περιμένουν κάθε εβδομάδα. Τους αρέσουν πολύ και τα παιχνίδια. Βλέπεις ότι τα μεγάλα προσέχουν και βοηθάνε τα μικρότερα. Η Κ. στις πρώτες παρεμβάσεις δεν μιλούσε όταν ερχόταν η σειρά της ντρεπόταν, σήμερα σήκωσε το χέρι για να μιλήσει και αυτή.

Παρατήρησα μέσα από αυτά που είπαν όταν «ζωντάνεψαν» τις φωτογραφίες ότι ήταν σαν να μιλούσαν για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τα ίδια. Νομίζω ότι μιλούσαν γι' αυτά που ένιωθαν. Όταν «έμπαιναν» μέσα σε κάθε πίνακα το ζούσαν και μου άρεσε ότι ακολουθούσαν και τα μικρότερα παιδιά (Σχόλια κριτικής φίλης για την τρίτη παρέμβαση) .

Βλέπω ότι ο Β. ξεκίνησε να παίζει. Δεν κάθεται μόνος του. Σήμερα πλησίασε την παρέα στα τουβλάκια και έκατσε μαζί τους.

Αυτό που μου έκανε εντύπωση ήταν το πόσο ωραία έπαιζαν το κουκλοθέατρο. Το χάρηκαν πολύ και ειδικά τα κορίτσια. Οι διάλογοι τους ήταν βασισμένοι πάνω στην

ιστορία που τους αφηγήθηκες. Έχουν αρχίσει και συνεργάζονται και γίνονται σιγά σιγά ομάδα.

Η αντίδραση τους όταν είδαν τον λύκο να μπαίνει στην τάξη ήταν απίστευτη! Τους άρεσε πάρα πολύ! Ακόμα και τα μικρότερα παιδιά τον πλησίασαν. Αυτό που παρατήρησα ήταν το πόση σημασία δίνουν τα παιδιά στην ύπαρξη και στην τήρηση των κανόνων. Αυτό πιστεύω ότι βοήθησε πολύ τα παιδιά που δυσκολεύονται στην τήρηση των κανόνων (Σχόλια κριτικής φίλης για την 10^η παρέμβαση).

Οι παρεμβάσεις βοήθησαν πολύ τα παιδιά, όχι μόνο στη σχολική προσαρμογή τους αλλά και στις μεταξύ τους σχέσεις. Νομίζω ότι θα τους λείψουν τώρα που τελείωσαν (Σχόλια κριτικής φίλης για τη 12^η παρέμβαση).

Δεν είναι μόνο ότι τους βοήθησε αλλά περνούσαν πολύ ωραία και δημιουργικά. Θα μπορούσατε να συνεχίσετε το πρόγραμμα και για τη μετάβαση στο δημοτικό. Είδες πόσο πρόθυμα ήταν στο να βοηθήσουν και να φτιάξουν μια χρονοκάψουλα και για τα παιδιά που θα έρθουν του χρόνου στο σχολείο (Σχόλια κριτικής φίλης για τη 12^η Παρέμβαση).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Αποσπάσματα απομαγνητοφωνήσεων

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Ένας καινούριος μαθητής στην τάξη μας»

- Δ. Δεν είναι πολύ χαρούμενος ο Άγγελος. Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;
- Π. Γιατί του λείπει η μαμά του.
- Π. Γιατί δεν ξέρει το σχολείο και μπορεί να θέλει να γυρίσει πίσω.
- Π. Κυρία ο Άγγελος μοιάζει με τον Β. και με τον Κ. που κλαίνε κάθε πρωί όταν έρχονται στο σχολείο. Έκλαιγε και αυτός όταν ήρθε σήμερα; Η μαμά του τον έφερε;
- Δ. Εσείς πως νιώθατε όταν ήρθατε πρώτα πρώτη μέρα στο σχολείο;
- Π. Ήμουν λίγο στεναχωρημένη γιατί μου έλειπε η μαμά μου.
- Π. Δεν ήθελα να έρθω.
- Π. Μου είχαν λείψει οι φίλοι μου.
- Δ. Τι μπορούμε να κάνουμε εμείς για να βοηθήσουμε τον Άγγελο;
- Π. Να του πούμε να μην στεναχωριέται.
- Π. Να του κάνουμε μια αγκαλιά.
- Π. Να γίνουμε φίλοι του.
- Π. Να παίξουμε ένα παιχνίδι για να του δείξουμε πόσο όμορφα περνάμε.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Η χώρα του θυμού και η χώρα της ηρεμίας»

- Δ. Εσάς τι σαν κάνει να νιώθετε θυμό;
- Π. Όταν μου παίρνουν το παιχνίδι.
- Π. Όταν δεν με θέλουν στο παιχνίδι τους.
- Π. Όταν ο αδερφός μου με χτυπάει.
- Π. Όταν η μαμά μου με μαλώνει.
- Δ. Εσάς τι σας κάνει να νιώθετε λύπη;
- Π. Στεναχωριέμαι όταν δεν με παίζουν.
- Π. Στεναχωριέμαι όταν μου λένε ότι δεν με έχουν φίλο.
- Π. Στεναχωριέμαι όταν με μαλώνει η μαμά μου.
- Π. Όταν Με βάζουν τιμωρία.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Οι πίνακες ζωντανεύουν»

Παρακινούμε τα παιδιά στο να παρατηρήσουν τις φωτογραφίες.

- Δ. Τι κοινό έχουν; Τι συμβαίνει; Τι να έγινε πριν; Τι να έγινε μετά;
- Π. Όλες έχουν ένα παιδάκι που στεναχωριέται.
- Π. Είναι πολύ στεναχωρημένα γιατί δεν θέλουν να πάνε στο σχολείο.
- Π. Κλαίνει γιατί θέλουν την μαμά τους.
- Π. Μπορεί να είναι η πρώτη μέρα τους στο σχολείο και εδώ κλαίγανε πολλά παιδιά.
- Π. Είναι στεναχωρημένα, και η μαμά εδώ φαίνεται στεναχωρημένη.
- Π. Πριν δεν θα ήθελαν να ντυθούν για να πάνε στο σχολείο.
- Π. Δεν θα ήθελαν να πιούνε το γάλα τους.
- Π. Θα έκλαιγαν και στο σπίτι.

Η δασκάλα παρουσιάζει φωτογραφίες με παιδιά που πηγαίνουν χαρούμενα στο σχολείο. Ζητάει από τα παιδιά να τις παρατηρήσουν και τις συγκρίνει.

- Π. Εδώ τα παιδιά είναι χαρούμενα.
- Π. Πηγαίνουν σίγουρα στο σχολείο γιατί έχουν την τσάντα μαζί τους.
- Π. Δεν κλαίνε
- Π. Είναι χαρούμενα γιατί θα δούνε τη δασκάλα τους.
- Π. Θα δούνε τους φίλους τους.
- Π. Και η μαμά τους είναι σίγουρα χαρούμενη.

(Οι εικόνες ζωντανεύουν) Το παιδί παίρνει ανάλογη στάση σώματος με τις φωτογραφίες και ανάλογη έκφραση.

- Π. Είμαι πολύ στεναχωρημένος. Δεν θέλω να πάω σχολείο. Θέλω τη μαμά μου. Θέλω να πάω σπίτι. Δεν μου αρέσει το σχολείο.
- Π. Μου αρέσει το σχολείο. Θα μάθω πολλά ωραία πράγματα. Θα κάνω καινούριους φίλους. Θα παίξω πολλά παιχνίδια. Η Κυρία είναι καλή και θα μας διαβάξει πολλά παραμύθια. Είμαι χαρούμενη.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Ένας κήπος για όλους»

Ρόλος στον τοίχο: Σχεδιάζουμε το περίγραμμα ενός λουλουδιού. Μέσα στο περίγραμμα γράφουμε τα συναισθήματα και τις σκέψεις του λουλουδιού (το άσπρο τριανταφυλλάκι). Έξω από το περίγραμμα γράφουμε τα συναισθήματα που έχουν τα κόκκινα λουλούδια για το άσπρο τριανταφυλλάκι τις σκέψεις, τα λόγια τους.

- Π. Είμαι πολύ στεναχωρημένος. Τα άλλα λουλούδια δεν με θέλουν.
- Π. Δεν είμαι όμορφος.
- Π. Είμαι άσπρος. Θα έπρεπε να είμαι κόκκινος.

- Π. Κλαίω.
- Π. Να φύγει από τον κήπο μας
- Π. Δες ένα άσχημο τριαντάφυλλο.
- Π. Να φύγεις
- Π. Είσαι άσπρος.
- Π. Δεν σε θέλουμε.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Ένας λύκος στην τάξη μας»

Τα παιδιά κάνουν συμβούλιο για να αποφασίσουν αν θα βοηθήσουν τον λύκο να μάθει σωστούς τρόπους συμπεριφοράς.

- Δ. Τι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να τον βοηθήσουμε;
- Π. Θα μπορούσαμε να του πούμε τους κανόνες που έχουμε εμείς στην τάξη μας.
- Π. Να γίνουμε φίλοι μαζί του για να του μάθουμε πως να φέρεται σωστά.
- Π. Να τον μαλώνουμε κάθε φορά που χτυπάει.
- Π. Να γίνουμε φίλοι και να μάθει από εμάς τους κανόνες.
- Π. Να του τις μάθεις εσύ κυρία.
- Π. Να του πούμε ότι τα άλλα παιδιά δεν θα τον θέλουν για φίλο τους.
- Π. Πρέπει να τον βοηθήσουμε για να γίνει καλός.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Οι ζωγραφιές της Κάμελ».

Συζήτηση εκτός ρόλου: Η ομάδα κουβεντιάζει για τις ζωγραφιές της Κάμελ.

- Δ. Τι συμβαίνει, γιατί δεν θέλει να πάει σχολείο; Τι σχέση έχει αυτό με τις ζωγραφιές της;
  - Π. Δεν θέλει να πάει σχολείο γιατί τα άλλα παιδιά δεν την θέλουν.
  - Π. Σε όλες τις ζωγραφιές είναι μόνη της.
  - Π. Στις ζωγραφιές κλαίει.
  - Π. Είναι στεναχωρημένη.
  - Π. Τρώει μόνη της.
  - Π. Δεν της αρέσουν οι ζωγραφιές της γι' αυτό και τις σκίζει.
  - Π. Δεν έχει φίλους.
- Κύκλος υποστήριξης: Η δασκάλα σε ρόλο Κάμελ βρίσκεται στη μέση του κύκλου. Η ομάδα γύρω της σε κύκλο υποστηρίζει και συμβουλεύει την Κάμελ.
- Π. Να μην στεναχωριέσαι.
  - Π. Θα κάνεις φίλους,

- Π. Να έρθεις στο δικό μας σχολείο.
Π. Θα γίνουμε εμείς φίλοι σου.
Π. Να το πεις στη δασκάλα σου ότι τα άλλα παιδάκια δεν σε παίζουν
Π. Να το πεις στη μαμά σου.

Αποσπάσματα από την παρέμβαση: «Χρονοκάψουλα».

Δ. Τι θα λέγατε παιδιά να φτιάξουμε την δικιά μας χρονοκάψουλα για να βοηθήσουμε τα παιδιά που θα έρθουνε πρώτη μέρα στο σχολείο μας;

Π. ΝΑΙ!

Δ. Θυμάστε πως νιώθατε εσείς όταν ήρθατε πρώτη μέρα;

Π. Ήμουν λίγο στεναχωρημένος

Π. Δεν ήθελα να φύγει η μαμά μου

Π. Έκλαιγα πολύ.

Π. Δεν ήθελα να έρθω.

Π. Φοβόμουν.

Π. Εγώ χάρηκα γιατί είδα τους φίλους μου.

Π. Κι εγώ.

Δ. Τι θέλετε να βάλουμε μέσα;

Π. Ζωγραφιές δικές μας.

Π. Ένα γράμμα για να τους πούμε πόσο ωραία περνάμε εδώ.

Π. Μια φωτογραφία μας.

Π. Μια μπάλα για να παίζουν.

Π. Ναι και ένα παραμύθι για να τους το διαβάσεις.

Π. Το δικό μας παραμύθι. Θα τους αρέσει.

Π. Να τους βάλουμε γλυκά και καραμελίτσες.

Π. Και αυτοκόλλητα

Π. Και τους κανόνες μας για να τους μάθουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Σχόλια γονέων

Βλέπω τον τελευταίο καιρό ότι είναι πιο χαρούμενος. Δεν διαμαρτύρεται το πρωί όταν είναι να ετοιμαστούμε. Βέβαια εντάξει έχει και τις μέρες που δυσκολεύεται.

Έχει ξεκινήσει να μου λέει για τα πράγματα που κάνετε στο σχολείο. Το πρώτο καιρό όταν τον ρωτούσα δεν μου έλεγε τίποτα.

Σήμερα μου είπε μαμά η κυρία μου είναι μαγική! Έχει ένα ραβδί και μας κάνει μαγικά! Γύρισε ενθουσιασμένος σπίτι!

Ζορίζεται λίγο όταν είναι να φύγουμε από το σπίτι, αλλά όταν ερχόμαστε βλέπω ότι δεν αντιστέκεται όπως παλιά. Θέλει ακόμα νομίζω τον χρόνο του.

Μου είπε πόσο ωραία περάσατε χθες και τα παιχνίδια που κάνατε. Περνάει πολύ όμορφα στο σχολείο και για μένα αυτό είναι σημαντικό.

Σήμερα ξυπνήσαμε με χαμόγελο και ήρθαμε. Ήπие και το γάλα του και ετοιμάστηκε. Έχει σταματήσει να κλαίει όταν ερχόμαστε.

Μου αρέσει που τον παίρνω χαρούμενο από το σχολείο. Μου δείχνει με καμάρι το αυτοκόλλητο του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

Οι Παρεμβάσεις

1^η παρέμβαση

Θέμα «Η μάγισσα που μισούσε τα γράμματα»

Η πρώτη παρέμβαση ξεκίνησε με την ανάγνωση μιας ιστορίας που δημιουργήσαμε προκειμένου να εισάγουμε τα παιδιά στο θέμα και για να εξάψουμε την περιέργεια τους. Πρόκειται για την ιστορία μιας μάγισσας που μισούσε τα γράμματα και σκαρφιζόταν διάφορους τρόπους για να ενοχλήσει τα παιδιά, έσβηνε τις εργασίες από τα τετράδια τους, άλλαζε το τέλος των παραμυθιών, έκοβε σελίδες από τα βιβλία κ.τ.λ. το παραμύθι τελειώνει στο σημείο που η δασκάλα στέλνει ένα μαγικό μπαούλο σε κάποια παιδιά ζητώντας τη βοήθεια τους. Η ανάγνωση της ιστορίας έγινε πριν από το διάλλειμα ώστε τα παιδιά να βρουν το μπαούλο μόνα τους στο διάλλειμα.

- ✚ Τα παιδιά ανακαλύπτουν το μπαούλο και μέσα βρίσκουν ένα ηχογραφημένο μήνυμα που εξηγεί ποιος έστειλε το μπαούλο και γιατί, ένα μαγικό ραβδί, και ένα πανί. Πρέπει να περάσουν από διάφορες δοκιμασίες. Περπατάμε στο χώρο προσπαθώντας να μην ακουμπήσουμε ο ένας τον άλλο, περπατάμε αργά με το χτύπημα του τύμπανου σταματάμε. Ξαναχτυπά-ξαναξεκινάμε. Αυτό επαναλαμβάνεται αρκετές φορές. Περπατάμε εισπνέοντας και εκπνέοντας τον αέρα. Η νηπιαγωγός με το μαγικό ραβδί της μάγισσας μας μεταμορφώνει ή μας μεταφέρει σε διάφορες καταστάσεις: περπατάμε ξυπόλυτοι στην άμμο και η άμμος καίει, μεταμορφωνόμαστε σε γίγαντες και περπατάμε ανάλογα, μεταμορφωνόμαστε σε βτραχάκια, σε πουλιά, σε μυρμηγκάκια.
- ✚ Με την τεχνική της ανακριτικής καρέκλας η νηπιαγωγός (ή ένα παιδί) κάθεται σε μια καρέκλα και παίρνει το ρόλο της μάγισσας φορώντας και το καπέλο της. Τα παιδιά κάνουν ερωτήσεις για να πάρουν πληροφορίες για τη μάγισσα. Π.χ.:
  - Πως σε λένε;
  - Ποιο είναι το αγαπημένο σου χρώμα;
  - Ποιο είναι το αγαπημένο σου φαγητό;
  - Ποιο είναι το αγαπημένο σου παιχνίδι;
  - Γιατί δεν σου αρέσει το σχολείο; (Προσπαθούμε να ερευνήσουμε τους λόγους που οδήγησαν τη μάγισσα στο να μην της αρέσει το σχολείο).

- ✚ Τέλος σε χαρτί του μέτρου ζωγραφίζουμε κάτι που μας έκανε εντύπωση από την σημερινή παρέμβαση (όλα τα παιδιά μαζί).

2^η Παρέμβαση

«Ένας καινούριος μαθητής στην τάξη μας»

Τα παιδιά μπαίνοντας στην τάξη βρίσκουν μια κούκλα (personadoll). Έχει μαζί του μια σχολική τσάντα με το όνομα Άγγελος γραμμένο από έξω καθώς και διάφορα σχολικά. Τα παιδιά κάνουν υποθέσεις για την κούκλα. Η νηπιαγωγός δίνει πληροφορίες στα παιδιά για τον Άγγελο. Είναι ο Άγγελος, προνήπιο και είναι η πρώτη του μέρα στο σχολείο.

- Δεν είναι πολύ χαρούμενος γιατί; (Δεν ξέρει τον χώρο, δεν ξέρει τα άλλα παιδιά, δεν ξέρει τι κάνουμε στο σχολείο, του λείπει η μαμά του).
  - Εσείς πως νιώθατε όταν ήρθατε για πρώτη φορά στο σχολείο;
  - Τι μπορούμε να κάνουμε εμείς για να βοηθήσουμε τον Άγγελο;
- ✚ Καταγράφουμε σε χαρτί τις προτάσεις των παιδιών (καταιγισμός ιδεών).
  - ✚ Τα παιδιά παίρνουν τον ρόλο του ξεναγού και δείχνουν τον χώρο του σχολείου στον Άγγελο, τις γωνιές της τάξης, του εξηγούν τι γίνεται σε κάθε γωνιά.
  - ✚ Παιχνίδι με αινίγματα (πρέπει να βρούμε σε ποια γωνιά οδηγούν).
  - ✚ Για να μας γνωρίσει ο Άγγελος παίζουμε παιχνίδι γνωριμίας, το μουσικό ραβδί. Τα παιδιά βρίσκονται καθισμένα σε κύκλο, κατά τη διάρκεια της μουσικής το ραβδί πηγαίνει από χέρι σε χέρι. Όταν η μουσική σταματήσει, το παιδί που κρατάει το ραβδί καλείται να πει το όνομα του. Τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης το επαναλαμβάνουν σηκώνοντας ψηλά τα χέρια.
  - ✚ Παιχνίδι μαντέματος 1: Η νηπιαγωγός περιγράφει κάποιο παιδί και τα υπόλοιπα παιδιά πρέπει να βρουν ποιο παιδί είναι (τον ρόλο της νηπιαγωγού μπορεί να τον παίξουν αργότερα και τα παιδιά) π.χ. είναι κορίτσι, έχει καφέ μαλλιά, καφέ μάτια, σήμερα φοράει μπλε μπλούζα, ροζ παντελόνι και κόκκινα παπούτσια.
  - ✚ Παιχνίδι μαντέματος 2: Ένα παιδί βγαίνει έξω από την αίθουσα και περιμένει να το φωνάξουν. Η νηπιαγωγός κρύβει ένα παιδί κάτω από το πανί, το παιδί που έχει βγει έξω πρέπει να βρει ποιο παιδί κρύβεται κάτω από το πανί.
  - ✚ Δίνουμε χαρτί σε όλα τα παιδιά. Το κάθε παιδί πρέπει να ζωγραφίσει ένα άλλο παιδί της τάξης χωρίς να μας πει ποιο είναι, τα υπόλοιπα παιδιά πρέπει να

μαντέψουν ποιον έχει ζωγραφίσει. Κλείνουμε την παρέμβαση με ένα βιβλίο δώρο στον Άγγελο με τις ζωγραφιές των παιδιών της τελευταίας δραστηριότητας.

3^η Παρέμβαση

«Η χώρα του θυμού και η χώρα της ηρεμίας»

Ξεκινάμε την αφήγηση μιας ιστορίας για τη χώρα του θυμού και τη χώρα της ηρεμίας. Τα παιδιά συμμετέχουν στη σύνθεση της ιστορίας, περιγράφουν πως φαντάζονται τις δύο πολιτείες. Η ιστορία σε διάφορα σημεία σταματάει και τα παιδιά αναπαριστούν σκηνές της ιστορίας, δημιουργούν διαλόγους, συμμετέχουν στην εξέλιξη της, δίνουν λύσεις και προτείνουν τρόπους εκτόνωσης του θυμού.

- ✚ Τα παιδιά γίνονται μπαλόνια που ξεφουσκώνουν σιγά σιγά. Μαζί με τη νηπιαγωγό περιπλανώνται στη χώρα της ηρεμίας και περιγράφουν τι βλέπουν. Ξαφνικά με το μαγικό ραβδί πηγαίνουν στη χώρα του θυμού και περιγράφουν τα αισθήματα που νιώθουν.
- ✚ Στη συνέχεια, τα παιδιά τραβάνε από το κουτί των συναισθημάτων καρτέλες με διάφορα συναισθήματα και πρέπει να τα αναπαραστήσουν με την έκφραση του προσώπου και με το σώμα τους, ώστε οι άλλοι να καταλάβουν ποιο συναίσθημα είναι.
- ✚ Τα παιδιά με τη συνοδεία μουσικής και με τις υποδείξεις της νηπιαγωγού, περπατάνε χαρούμενα, θυμωμένα, στεναχωρημένα.
- ✚ Τέλος χωρίζονται σε 4 ομάδες και συνθέτουν παγωμένες εικόνες (χαράς-λύπης-θυμού-αγάπης). Με το άγγιγμα της νηπιαγωγού οι εικόνες ζωντανεύουν.

4^η Παρέμβαση

«Οι Πίνακες ζωντανεύουν»

Τοποθετούμε στο καβαλέτο εικόνες παιδιών που παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής (στεναχωρημένα, προσκολλημένα στους γονείς, απομακρυσμένα από την ομάδα κ.τ.λ.). Παρακινούμε τα παιδιά στο να τις παρατηρήσουν, να τις περιγράψουν, να τις αναπαραστήσουν και να τις ζωντανέψουν. Από την άλλη πλευρά του καβαλέτου έχουμε τοποθετήσει εικόνες που το παιδί πηγαίνει χαρούμενο σχολείο. Ακολουθεί η

ίδια διαδικασία με πριν. Παρουσιάζουμε εικόνες από πίνακες ζωγραφικής και κάνουμε αντιστοίχιση «συναισθημάτων» με τις φωτογραφίες.

- ✚ Τοποθετούμε πίνακες ζωγραφικής διάσπαρτους στο χώρο (πραγματικούς πίνακες), τα παιδιά περιπλανούνται μαζί με τη νηπιαγωγό ανάμεσα στους πίνακες. Με τη βοήθεια του μαγικού ραβδιού μπαίνουμε μέσα στον κάθε πίνακα. Περιγράφουμε τι βλέπουμε γύρω μας, τι ακούμε, πως νιώθουμε, τις μυρωδιές, τι ρούχα φοράμε κ.τ.λ.
- ✚ Παιχνίδι με κάρτες συναισθημάτων: με το άκουσμα μουσικής περιφερόμαστε στο χώρο. Με το σταμάτημα μουσικής διαλέγουμε από μια αναποδογυρισμένη κάρτα. Πρέπει να βρούμε τα παιδιά που έχουν την ίδια κάρτα συναισθημάτων με εμάς και να σχηματίσουμε ομάδα. Η ομάδα που θα σχηματιστεί πρώτη κερδίζει.
- ✚ Τα παιδιά ζωγραφίζουν κάτι που τα κάνει να νιώθουν χαρά και κάτι που τα κάνει να νιώθουν λύπη.

5^η Παρέμβαση

«Θέμα: Μια νύχτα στο μουσείο»

- ✚ Παιχνίδι γλύπτης-άγαλμα σε δυάδες. Ένα παιδί είναι ο γλύπτης και ένα το άγαλμα. Ο γλύπτης δίνει το σχήμα που θέλει στο άγαλμα του.
- ✚ Παιχνίδι επισκέπτες-αγάλματα: Η τάξη χωρίζεται σε 2 ομάδες, στην ομάδα των αγαλμάτων και στους επισκέπτες. Το κάθε παιδί της ομάδας των αγαλμάτων παίρνει μια «πόζα» και μένει ακίνητο. Η ομάδα των επισκεπτών πρέπει να κάνει την ομάδα των αγαλμάτων να κουνηθεί, να γελάσει. Οι συμμετέχοντες της ομάδας των επισκεπτών συζητούν και πρέπει να βρουν τρόπους για να κάνουν τα αγάλματα να γελάσουν (εφευρίσκουν γκριμάτσες, κάνουν τους κλόουν κ.τ.λ. δεν επιτρέπεται όμως να ακουμπήσουν τα αγάλματα).
- ✚ Η νηπιαγωγός σε ρόλο φύλακα μουσείου επισκέπτεται τα παιδιά και ζητάει τη βοήθεια τους για να λύσουν ένα μυστήριο: ένα άγαλμα εξαφανίστηκε μέσα στη νύχτα. Τα παιδιά ξαπλώνουν με κλειστά μάτια και η νηπιαγωγός με το μαγικό ραβδί τα μεταφέρει στο μουσείο (την ώρα που τα παιδιά έχουν κλειστά τα μάτια τους, η νηπιαγωγός τοποθετεί τα αγάλματα στην αίθουσα). Τα παιδιά ανοίγουν τα μάτια και παίρνουν τον ρόλο του ντεντέκτιβ. Παρατηρούν τα αγάλματα, χρησιμοποιούν και μεγεθυντικό φακό. Τα παιδιά ανακρίνουν τα αγάλματα

(ορισμένα παιδιά παίρνουν θέση πίσω από το άγαλμα και γίνονται η φωνή τους).

- ✚ Μπορείς να μου περιγράψεις το άγαλμα που χάθηκε;
- ✚ Τι μέγεθος είχε;
- ✚ Τι χρώμα ήταν;
- ✚ Είδες κάτι τη νύχτα;
- ✚ Άκουσες κάτι;
- ✚ Πέρασε καθόλου ο φύλακας;
- ✚ Τα παιδιά χρησιμοποιούν τη φαντασία τους, μπορούν να ανακρίνουν όλα μαζί και τον φύλακα.
- ✚ Τα παιδιά βρίσκουν ένα στοιχείο: Ένα σημείωμα από το άγαλμα που αναφέρει ότι έφυγε γιατί άκουσε από τα άλλα αγάλματα να τον κοροϊδεύουν γιατί είναι το πιο μικρό. Τα αγάλματα ζητάνε συγγνώμη και το άγαλμα επιστρέφει.
- ✚ Μετάβαση από το μουσείο στη τάξη. Τα παιδιά ξαπλώνουν και πάλι με κλειστά μάτια, υπό το άκουσμα μουσικής η νηπιαγωγός ακουμπάει με το ραβδί ένα-ένα τα παιδιά. Όποιο παιδί ακουμπήσει σηκώνεται και κάθεται στη θέση του (όσο τα παιδιά έχουν κλειστά τα μάτια τα αγάλματα απομακρύνονται από το χώρο.

6^η Παρέμβαση

Ένας κήπος για όλους

- ✚ Παιχνίδι: Η ομάδα σε κύκλο. Έχουμε στα χέρια μας μια φανταστική πλαστελίνη. Την πλάθουμε και ο καθένας επιλέγει τι θέλει να φτιάξει. Μόλις το φτιάξει λέει τι έφτιαξε και το δίνει στο διπλανό του.

Αφηγούμαστε στα παιδιά μια ιστορία: «Μια φορά και ένα καιρό ήταν ένας κήπος με όμορφα κόκκινα τριαντάφυλλα. Όλη τη μέρα τα τριαντάφυλλα καμάρωναν για το πόσο όμορφα ήταν και για το ωραίο κόκκινο χρώμα που είχαν. Ένα πρωινό που ξύπνησαν από μια όμορφη δροσερή βροχούλα, καθώς τίνιζαν τις σταγόνες που κυλούσαν στα πέταλα τους είδαν πως φύτρωσε ένα καινούριο λουλουδάκι στον κήπο, μα αυτό το λουλουδάκι ήταν διαφορετικό από τα άλλα ήταν άσπρο. Τα τριαντάφυλλα ξαφνιάστηκαν που το είδαν και είπαν: «*Τι άσχημο τριαντάφυλλο είναι αυτό; Από που φύτρωσε αυτό; Δεν το έχω ξαναδεί στη ζωή μου!* Το άσπρο τριανταφυλλάκι ακούγοντας

τα άλλα τριαντάφυλλα να μιλούν γι' αυτό ένιωσε άσχημα, μάζεψε τα πέταλα του και άρχισε να κλαίει. Μια πεταλούδα που ερχόταν συχνά στον όμορφο κήπο άκουσε το τριανταφυλλάκι που έκλαιγε και το πλησίασε. «Γιατί κλαίς τριανταφυλλάκι;» του είπε. «Είμαι στεναχωρημένος γιατί είμαι το μοναδικό άσπρο τριανταφυλλάκι στον κήπο και αυτό δεν είναι σωστό, έπρεπε να γεννηθώ και εγώ κόκκινο όπως και τα άλλα τριανταφυλλάκια». «Γιατί το λες αυτό;» είπε η πεταλούδα. «Εγώ νομίζω πως τώρα ο κήπος είναι ακόμα πιο όμορφος. Φαντάζεσαι και εμείς οι πεταλούδες να είχαμε όλες το ίδιο χρώμα; Η κάθε μία από εμάς είναι ξεχωριστή και αυτό είναι πολύ όμορφο». Η πεταλούδα χαιρέτησε το λουλουδάκι και πέταξε.

- ✚ Ρόλος στον τοίχο: Σχεδιάζουμε το περίγραμμα ενός λουλουδιού. Μέσα στο περίγραμμα γράφουμε τα συναισθήματα και τις σκέψεις του λουλουδιού (το άσπρο τριανταφυλλάκι). Έξω από το περίγραμμα γράφουμε τα συναισθήματα που έχουν τα κόκκινα λουλούδια για το άσπρο τριανταφυλλάκι ,τις σκέψεις, τα λόγια τους.

Τον κήπο τον φρόντιζε μια γιαγιά. Μία μέρα που η γιαγιά πήγε να ποτίσει τα λουλούδια είδε το καινούριο τριανταφυλλάκι. Πως βρέθηκε το άσπρο τριαντάφυλλο εδώ! σκέφτηκε. Είναι πολύ όμορφο αλλά τώρα ο κήπος μου δεν θα έχει αυτό το ολοκόκκινο χρώμα! Τι να κάνω;

- ✚ Απευθυνόμαστε στα παιδιά: Μήπως να το κόψει για να είναι ο κήπος όπως και πριν και να είναι όλα τα τριαντάφυλλα κόκκινα;
- ✚ Εσείς τι θα κάνατε;

Το τριανταφυλλάκι ακούγοντας τη γιαγιά να λέει αυτά τα λόγια τρόμαξε. Μετά από λίγο ήρθε στον κήπο και η μικρή Αγγελικούλα η εγγονή της γιαγιάς. Η Αγγελικούλα λάτρευε να παίζει στον κήπο της γιαγιάς της. Της άρεζε να τρέχει στον κήπο με τα τριαντάφυλλα, να μυρίζει το άρωμά τους και να τα ποτίζει. Όταν έφτασε κοντά στη γιαγιά της και την είδε να κοιτάει το άσπρο τριαντάφυλλο είπε: «Μα τι ξεχωριστό τριαντάφυλλο είναι αυτό;» Το τριανταφυλλάκι με το που άκουσε το κοριτσάκι να λέει αυτά τα όμορφα λόγια ένιωσε περήφανο και τεντώθηκε για να φανούν τα όμορφα πέταλα του.

- ✚ Απευθυνόμαστε στα παιδιά: Τι απόφαση λέτε να πήρε η γιαγιά; Τι έγινε το άσπρο τριανταφυλλάκι; Τα άλλα λουλούδια έγιναν τελικά φίλοι του;

Το κοριτσάκι πλησίασε για να δει από κοντά το άσπρο τριανταφυλλάκι. «Γιαγιά δες τι όμορφο που είναι αυτό το τριαντάφυλλο, αχ το άρωμα του είναι ξεχωριστό! Να φυτέψουμε και άλλα άσπρα τριαντάφυλλα!» Έτσι και έγινε από κείνη την μέρα και μετά ο κήπος απέκτησε και άλλα τριαντάφυλλα και ήταν το ίδιο, αν όχι και πιο όμορφος από πριν και τα άλλα τριαντάφυλλα όχι μόνο δεν ξαναμίλησαν άσχημα για το μικρό τριανταφυλλάκι αλλά έγιναν όλοι μια μεγάλη οικογένεια!

- ✚ Μοιράζουμε ρόλους (τα κόκκινα τριαντάφυλλα που συζητάνε, το άσπρο τριανταφυλλάκι, η πεταλούδα, η γιαγιά, το κοριτσάκι) και παίζουμε με τα παιδιά κουκλοθέατρο αυτοσχεδιάζοντας. Οι ομάδες των παιδιών εναλλάσσονται.
- ✚ Αναστοχασμός: Κυκλοφορεί μια μπάλα στον κύκλο. Ο καθένας που παίρνει την μπάλα στα χέρια του λέει μια λέξη σε σχέση με το δράμα.

7^η Παρέμβαση

Θέμα: «Το κάτι Άλλο»¹⁷

- ✚ Παιχνίδι «να αλλάζουν θέση όσοι!»: Τα παιδιά είναι καθισμένα στην παρεούλα ή σε κύκλο. Η δασκάλα ζητάει να αλλάζουν θέση τα παιδιά δίνοντας τους κάποιο κριτήριο π.χ. να αλλάζουν θέση όσοι είναι αγόρια. Τα παιδιά (αγόρια) σηκώνονται από τη θέση τους και αλλάζουν θέση με κάποιο άλλο παιδί (κάθονται σε μια άδεια θέση). Να αλλάζουν θέση όσοι έχουν μακριά μαλλιά. Να αλλάζουν θέση όσοι φοράνε κάτι πράσινο. Να αλλάζουν θέση όσα παιδιά τους αρέσουν τα μακαρόνια κ.τ.λ.

Ανάγνωση του παραμυθιού το κάτι άλλο¹⁸: «*Σε ένα ανεμοδαρμένο λόφο πάνω, σε ένα σπιτάκι, ζούσε μοναχούλι το Κάτι Άλλο, χωρίς κανένα μα κανένα φιλαράκι. Ήξερε ότι ήταν κάτι Άλλο, επειδή έτσι του 'λεγαν όλοι*». Σταματάμε την ανάγνωση.

- ✚ Γλυπτό-Χτίζω τον ρόλο: Ένα παιδί κάθεται στη μέση του κύκλου παριστάνοντας το Κάτι Άλλο. Τα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας, λαμβάνοντας υπόψη την αφήγηση, προσπαθούν να τον στήσουν μέσα στο χώρο. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν και αντικείμενα για να διαμορφωθεί καλύτερα ο χώρος. Τελικά αποφασίζουν ποια είναι καλύτερη στάση και σε αυτή «παγώνει» ο ήρωας.

¹⁷Λαμπρονίκου, Ε. (2017). *Το εκπαιδευτικό δράμα στο νηπιαγωγείο*, Θεσσαλονίκη: Πηγή.

¹⁸Κείβ, Κ.&Ρίντελ, Κ. (2008). *Το κάτι άλλο*, Αθήνα: Πατάκης.

Ανάγνωση: «*Άμα πήγαινε να κάτσει μαζί τους, ή να κάνει μια βόλτα μαζί τους, ή να παίξει μαζί τους, όλοι του λέγανε: Αχ, δεν είσαι σαν κι εμάς. Είσαι κάτι άλλο. Δεν μπορείς να μείνεις μαζί μας*».

- ✚ Συζήτηση εκτός ρόλου: Η δασκάλα θέτει το ερώτημα στην ομάδα: Τι γίνεται όταν ο Άλλος δεν είναι σαν κι εμάς; Πως το αντιμετωπίζουμε; Η ομάδα μπαίνει σε προβληματισμό. Συζήτηση γύρω από το θέμα.

Ανάγνωση: «*Το κάτι άλλο έκανε ότι μπορούσε για να μοιάσει στους άλλους. Χαμογελούσε και χαιρετούσε όπως οι άλλοι. Έφτιαχνε ζωγραφιές. Έπαιζε τα παιχνίδια που παίζανε και οι άλλοι, όταν βέβαια, το αφήνανε να παίζει. Έφερνε μαζί του το κολατσιό του, σε χαρτοσακούλα όπως οι άλλοι.... Ότι κι αν έκανε όμως, δεν μπορούσε να τους μοιάσει. Δεν έβλεπε τα πράγματα όπως οι άλλοι...*»

- ✚ Κυκλικό δράμα: Χωριζόμαστε σε μικρές ομάδες. Η κάθε ομάδα προετοιμάζει μια δράση: κάποιος παίζουν, άλλοι τρώνε το κολατσιό τους, άλλοι ζωγραφίζουν... Οι ομάδες βρίσκονται σε κύκλο. Η δασκάλα σε ρόλο «Κάτι Άλλο» περνάει από κάθε ομάδα και προσπαθεί να «παίξει» μαζί τους.

Ανάγνωση: «*Δεν είναι η θέση σου εδώ, του είπαν. Δεν είσαι σαν και εμάς είσαι το κάτι άλλο. Το Κάτι Άλλο γύρισε σπίτι του*».

- ✚ Ρόλος στο τοίχο: Σε χαρτί του μέτρου κάνουμε το σχεδιάγραμμα του Κάτι Άλλου. Στο εξωτερικό του περιγράμματος γράφουμε τις σκέψεις της ομάδας για το Κάτι Άλλο. Στο εσωτερικό γράφουμε αυτό που πιστεύουμε ότι αισθάνεται το Κάτι άλλο.

Ανάγνωση: *Το κάτι άλλο γύρισε σπίτι του. Ετοιμαζότανε να πέσει για ύπνο, όταν ξαφνικά χτύπησε η πόρτα.....διαβάζουμε έως Το κάτι άλλο έψαξε στο σακίδιο του μήπως βρει μια διεύθυνση, ένα τηλέφωνο, κάτι τέλος πάντων. Μέσα στα πράγματα του βρήκε το ημερολόγιο του*».

- ✚ Συμβούλιο: Η δασκάλα σε ρόλο Κάτι Άλλου καλεί σε συμβούλιο την ομάδα και τους διαβάζει μια κομμένη σελίδα από το ημερολόγιο του Κατιτί.

Ανάγνωση ως το τέλος.

- ✚ Συζήτηση: Τι σημαίνει διαφορετικός; Είναι κάποιος από εμάς ίδιος; Μοιάζουμε μεταξύ μας; Φανταζόμαστε πως θα ήταν ο κόσμος αν ήταν όλα ίδια και αν ήμασταν όλοι ίδιοι. Περιγράφουμε πως θα ήταν.

8η Παρέμβαση

Θέμα: Ένας λύκος στην τάξη μας!!!

- ✚ Παιχνίδι: Τα παιδιά με τη συνοδεία μουσικής περπατάνε στο χώρο. Με το χτύπημα του ταμπουρίνου περπατάνε σαν διάφορα ζώα: σαν ελέφαντας, σαν ποντικάκι, σαν μυρμηγκάκι, σαν γάτα κ.τ.λ.
- ✚ Παιχνίδι: Στην παρεούλα. Ένα παιδί κάθεται στη μέση της παρεούλας και η δασκάλα το σκεπάζει με το μαγικό πανί της. Με τη βοήθεια του μαγικού ραβδιού και με τα λόγια: «Άμπρακατάμπρα και ντούμπαμπα ντα» σε μεταμορφώνω σε γάτα, λύκο, σκύλο, πουλί κ.τ.λ. με το που σηκώσει το πανί το παιδί μεταμορφώνεται στο αντίστοιχο ζώο. Τα υπόλοιπα παιδιά συμμετέχουν λέγοντας μαζί με τη δασκάλα τα μαγικά λόγια.

Αφηγούμαστε στα παιδιά μια ιστορία: Κάποτε σε ένα δάσος ζούσε ένας λύκος που ήταν διαφορετικός από τους άλλους λύκους που ξέρουμε. Ήταν καλός και κυκλοφορούσε πάντα με ένα κόκκινο παπιγιόν! Του άρεσε να τρώει μόνο λαχανικά, μάλιστα το αγαπημένο του φαγητό ήταν τα βραστά κολοκυθάκια! Είχε ένα μεγάλο όνειρο να πάει σχολείο! Φοβόταν όμως ότι τα άλλα παιδάκια θα τον φοβόντουσαν και δεν θα ήθελαν ένα λύκο μέσα στο σχολείο τους.

- ✚ Διάδρομος συνείδησης: Η ομάδα χωρίζεται σε δύο υποομάδες, οι οποίες στέκονται η μια απέναντι από την άλλη. Σχηματίζουν με αυτό τον τρόπο ένα διάδρομο. Η δασκάλα σε ρόλο λύκου διασχίζει το διάδρομο και ακούει τη γνώμη και τη συμβουλή από τον καθένα ξεχωριστά, σχετικά με το δίλημμα που τον απασχολεί (να τολμήσει και να πάει σχολείο ή να μην πάει γιατί θα τον φοβούνται και δεν θα τον θέλουν. Οι συμβουλές μπορεί να είναι και αντίθετες. Να πάει στο σχολείο (ναι γιατί θα μάθει πράγματα, θα κάνει φίλους, θα περνάει όμορφα), ή να μην πάει (γιατί τα άλλα παιδάκια δεν θα ήθελαν ένα λύκο μέσα στην τάξη, θα τον φοβούνται, δεν θα σε θέλουν, είσαι λύκος, είσαι διαφορετικός κ.τ.λ.). (Τον ρόλο του λύκου μπορούν να τον παίξουν και τα παιδιά διασχίζοντας τον διάδρομο).

Ήθελε όμως τόσο πολύ να πάει που μια μέρα το αποφάσισε! φόρεσε το καλό του κόκκινο παπιγιόν, το λαμπερό του χαμόγελο, την όμορφη τσάντα του και πήγε! Όταν η δασκάλα είδε τον μικρό λύκο τον υποδέχτηκε στο σχολείο με χαρά και το ίδιο έκαναν και παιδιά της τάξης.

- ✚ Παγωμένη εικόνα: Δημιουργούμε τη σκηνή που ο λύκος πάει σχολείο και συναντάει την δασκάλα και τα άλλα παιδιά.
- ✚ Ο λύκος όμως δεν ήξερε πως συμπεριφέρονται τα παιδιά στο σχολείο και έκανε πολύ φασαρία. Ενθουσιάστηκε με όλα αυτά τα ωραία παιχνίδια που υπήρχαν στην τάξη και έτσι άρπαξε ένα κουτί γεμάτο παιχνίδια και τα έριξε στο πάτωμα. Όταν τα υπόλοιπα παιδιά κάθισαν στα καρεκλάκια τους ο μικρός λύκος άρχισε να πετάει τα παιχνίδια. «Σταμάτα αμέσως αυτό που κάνεις!» του είπε η δασκάλα, στο σχολείο δεν επιτρέπεται να πετάμε παιχνίδια». Τότε ο μικρός λύκος άφησε τα παιχνίδια και άρχισε να ουρλιάζει. Ούρλιαζε τόσο δυνατά που κανένα παιδάκι δεν μπορούσε να ακούσει τη δασκάλα. «Κάνε ησυχία σε παρακαλώ» του είπε η δασκάλα και ο μικρός λύκος σταμάτησε να ουρλιάζει. «Ελάτε παιδιά, είναι ώρα να βγούμε στην αυλή για παιχνίδι» είπε η δασκάλα και αμέσως όλα τα παιδιά σηκώθηκαν και άρχισαν να περπατάνε προς την πόρτα. Όλοι εκτός από τον μικρό λύκο που άρχισε να τρέχει προς την πόρτα σπρώχνοντας τους άλλους χωρίς να περιμένει τις οδηγίες της δασκάλας του. Στην αυλή ο μικρός λύκος συνέχισε να συμπεριφέρεται άσχημα. Έσπρωξε δυο αγόρια και άρπαξε το στεφάνι από τα χέρια ενός μικρού κοριτσιού. Μετά ανέβηκε ανάποδα από την τσουλήθρα και δεν άφηγε κανένα παιδί να κατέβει. Όταν τελείωσε το διάλειμμα και τα παιδιά γύρισαν στην τάξη, η δασκάλα ξεκίνησε να τους διαβάζει μια ιστορία, όμως ο μικρός λύκος γελούσε τόσο δυνατά και δεν άφηγε κανένα παιδάκι να ακούσει την ιστορία. Η δασκάλα προσπάθησε να του πει ευγενικά να σταματήσει όμως εκείνο δεν άκουγε κανέναν. Το χειρότερο όμως συνέβη στην ώρα της ζωγραφικής, όπου το λυκάκι αντί να ζωγραφίζει έτρεχε εδώ και εκεί και τραβούσε γραμμές με ένα μαρκαδόρο στις ζωγραφιές των άλλων παιδιών. Τα παιδιά τότε άρχισαν να διαμαρτύρονται και να λένε ότι δεν τον ήθελαν στην παρέα τους.
- ✚ Συζήτηση εκτός ρόλου: Η δασκάλα συζητάει με τα άλλα παιδιά για τη συμπεριφορά του λύκου.

Κανένας δεν ήθελε να καθίσει κοντά του αλλά ούτε και να παίξει μαζί του. Ο μικρός λύκος τότε ξέσπασε σε κλάματα. «Συγνώμη» είπε κλαίγοντας, «δεν έχω πάει ποτέ Νηπιαγωγείο και δεν ήξερα ότι δεν επιτρέπεται να φωνάζουμε, να τρέχουμε, να σπρώχνουμε ή να αρπάζουμε και να πετάμε πράγματα. Σας παρακαλώ κυρία θα προσπαθήσω να μάθω του κανόνες του σχολείου αν με βοηθήσετε όλοι». Λοιπόν τι λέτε θα βοηθήσουμε το μικρό λύκο να μάθει πως να συμπεριφέρεται σωστά στο σχολείο;

- ✚ Συμβούλιο: Τα παιδιά κάνουν συμβούλιο για να αποφασίσουν αν θα βοηθήσουν τον λύκο να μάθει σωστούς τρόπους συμπεριφοράς, τι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να τον βοηθήσουμε;
- ✚ Η δασκάλα παρουσιάζει τον λύκο στην τάξη (χειροποίητη κούκλα κουκλοθεάτρου σε μεγάλο μέγεθος). Ο λύκος συστήνεται σε κάθε παιδί (το κάθε παιδί του λέει το όνομα του). Τα παιδιά συζητούν με τον λύκο τον ξεναγούν στην τάξη τους, του μιλάνε για τους κανόνες που έχουν. Του δίνουν μια λίστα με τους κανόνες της τάξης τους.

9^η Παρέμβαση

Η Μάγισσα που έχασε τις δυνάμεις της

- ✚ Παιχνίδι: Τα παιδιά είναι καθισμένα σε κύκλο. Κάθε παιδί παρουσιάζει τον εαυτό του κάνοντας ένα βήμα μπροστά μέσα στον κύκλο και περιγράφει χωρίς λόγια με παντομίμα κάτι που έκανε όταν ξύπνησε ή πριν έρθει στο σχολείο. Στο τέλος αφού παρουσιαστούν όλα τα μέλη της ομάδας χρησιμοποιούμε όλες τις πράξεις που παρουσιάστηκαν για να δημιουργήσουμε μια μικρή ιστορία, φτιαγμένη από όλη την ομάδα, με θέμα: «σήμερα το πρωί».

Εισαγωγή στην ιστορία-αφήγηση: Μια φορά και έναν καιρό ήταν μια μάγισσα που ήταν πολύ δυνατή. Μάλιστα στο κάστρο που ζούσε όλα γινόντουσαν αποκλειστικά και μόνο με τις μαγικές της δυνάμεις.

- ✚ Στήσιμο του ρόλου από τα παιδιά: θα είναι καλή ή κακιά μάγισσα; Το πρόσωπο της πως θα είναι; Η έκφρασή της; χαρούμενη, στεναχωρημένη, θυμωμένη; Πως θα περπατάει; σκυμμένη, καμαρωτή; Το βάδισμα της πως θα είναι; γρήγορο-αργό; Η φωνή της πως θα είναι λεπτή-χοντρή; Ο τρόπος που μιλάει; Θα

κρατάει κάτι; (ίσως το μαγικό της ραβδί). Η δασκάλα σε ρόλο μάγισσας δοκιμάζει τις προτάσεις των παιδιών μέχρι να γίνει το τελικό στήσιμο του ήρωα.

Η δασκάλα σε ρόλο μάγισσας με τη μορφή που της έχουν δώσει τα παιδιά στέκεται προβληματισμένη και στεναχωρημένη (αφήνουμε τα παιδιά να προβληματιστούν και να ρωτήσουν τη μάγισσα τι συμβαίνει). Τους ενημερώνει ότι σήμερα το πρωί που ξύπνησε ξαφνικά έχασε τις μαγικές της δυνάμεις και πως τίποτα στο κάστρο δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά. Οι μάγισσες δεν μπορούν να μαγειρέψουν, οι καθαρίστριες δεν μπορούν να καθαρίσουν, οι κηπουροί δεν μπορούν να φροντίσουν τον κήπο, οι στρατιωτικοί δεν ξέρουν πως να προστατέψουν το κάστρο κ.τ.λ. Πηγαίνουμε με τα παιδιά και κάνουμε ξενάγηση στο κάστρο για να δούμε τι συμβαίνει, πως λειτουργούν όλοι χωρίς τις μαγικές δυνάμεις.

- ✚ Αναπαράσταση σκηνής της ιστορίας: Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και αναπαριστούν τι γίνεται στο κάστρο χωρίς τις δυνάμεις της μάγισσας. Η κάθε ομάδα επιλέγει και τα υλικά πράγματα που θα χρησιμοποιήσει για τη δράση της.
- ❖ Η ομάδα με τους μάγισσες στην κουζίνα. Δεν ξέρουν πως να μαγειρέψουν, δεν ξέρουν πως δουλεύει η κουζίνα, μπορεί να βγαίνουν καπνοί κ.τ.λ.
- ❖ Η δασκάλα στο σχολείο δεν ξέρει πως να κάνει μάθημα στα παιδιά, δεν ξέρει πως δουλεύει ο μαρκαδόρος, δεν ξέρει να διαβάζει το βιβλίο, δεν ξέρει τα ονόματα των παιδιών.
- ❖ Οι στρατιώτες δεν ξέρουν τι πρέπει να κάνουν με τα σπαθιά, παίζουν παιχνίδια κ.τ.λ.

Η δασκάλα σε ρόλο μάγισσας ζητάει τη βοήθεια των παιδιών προκειμένου να βρεθεί λύση στο πρόβλημα της. Αποφασίζει να πάει σε άλλους μάγους. Δεν έχει μαγικές δυνάμεις αλλά έχει μαγικές κάρτες που θα τη βοηθήσουν. Η δασκάλα μοιράζει κάρτες αναποδογυρισμένες στα παιδιά (φωνή, νερό, κλειδί, φλογέρα). Με τη συνοδεία μουσικής τα παιδιά κινούνται στον χώρο. Με το σταμάτημα της μουσικής ψάχνουν να βρουν τα παιδιά που έχουν τις ίδιες καρτέλες με αυτά, πιάνονται χεράκι χεράκι μέχρι να δημιουργηθούν οι ομάδες.

- ✚ Τα παιδιά μαζί με τη μάγισσα περνάνε από το δάσος για να βρουν τον μάγο που θα τους βοηθήσει. Με την περιγραφή της δασκάλας γίνεται κινητική αναπαράσταση:

Περνάμε μέσα από κλαδιά και πρέπει με τα χέρια μας να τα απομακρύνουμε, Σκαρφαλώνουμε στο βουνό, κολυμπάμε μέσα από το ποτάμι. Ακούγονται κερανοί, βρέχει, προσπαθούμε να προστατευτούμε από τη βροχή.

Φτάνουμε στο κάστρο και την πύλη φυλάει ένας δράκος που βγάζει φλόγες. Η μάγισσα ζητάει τη βοήθεια των ομάδων (η ομάδα με το νερό πρέπει να χρησιμοποιήσει την κάρτα της). Η μάγισσα ενημερώνει ότι πρέπει με κάποιο τρόπο να κοιμίσουν τον δράκο. (Η ομάδα με τη φλογέρα παρουσιάζει την κάρτα της). Φτάνουν στην πύλη αλλά δεν μπορούν να την ανοίξουν. Η ομάδα με το κλειδί ανοίγει την πύλη. Όταν συναντάμε τον μάγο μιλάμε ακαταλαβίστηκα με μια γλώσσα δικιά μας (αναπαράσταση από τα παιδιά). Δεν έχουμε φωνή πρέπει με κινήσεις παντομίμας να του εξηγήσουμε τι συμβαίνει (αναπαράσταση). Η ομάδα με τη φωνή επαναφέρει την φωνή. Ο μάγος δίνει ένα πουγκάκι στη μάγισσα με την οδηγία να το ανοίξει στο κάστρο της.

Ίδια κινητική αναπαράσταση με πριν για να επιστρέψουμε στο κάστρο αλλά ανάποδα: κολυμπάμε στο ποτάμι, σκαρφαλώνουμε στο βουνό, περπατάμε στο δάσος ανάμεσα από κλαδιά.

Επιστρέφουμε στο κάστρο. Η μάγισσα ανοίγει το πουγκάκι, μοιράζει λίγη χρυσόσκονη στα χεράκια και οι δυνάμεις επανέρχονται (η μάγισσα δοκιμάζει το μαγικό ραβδί της που δουλεύει κανονικά).

Συζήτηση: Τι θα γινόταν αν η μάγισσα πήγαινε μόνη της; Θα ήταν το ίδιο; Αν δεν είχε τη βοήθεια σας δεν θα μπορούσε. Η κάθε ομάδα βοήθησε, ώστε όλοι μαζί να τη βοηθήσουμε. Έτσι και στην τάξη μας είμαστε όλοι μια ομάδα που ο ένας συμπληρώνει και βοηθάει τον άλλον. Η δασκάλα εκτός ρόλου επισημαίνει την αξία της συνεργασίας. Όταν συνεργαζόμαστε μήπως φτάνουμε πιο εύκολα στον στόχο μας; ποια είναι η αξία της συνεργασίας, στην ομάδα τότε υπάρχει συνεργασία κατά τη γνώμη σας...

10^η Παρέμβαση

Θέμα: Οι ζωγραφιές της Κάμελ

- ✚ Παιχνίδι: Περπατάμε στον χώρο, με το παλαμάκι (ή με το χτύπημα στο τύμπανο), πρέπει να «συναντηθούν» διάφορα μέρη των σωμάτων των παιδιών. Όπως πόδια, αγκώνες, δάχτυλα, πλάτη ανάλογα με τον αριθμό που θα πει η νηπιαγωγός για παράδειγμα 5 πόδια (λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των

παιδιών ώστε κανένα παιδί να μην βρεθεί μόνο του). Η νηπιαγωγός λειτουργεί βοηθητικά.

- ✚ Καθρέφτες: Τα παιδιά σχηματίζουν ζευγάρια. Κάθονται αντικριστά και ο ένας είναι ο καθρέφτης του άλλου. Πρέπει να κάνει ότι κάνει και ο άλλος, να πάρει τη στάση, την έκφραση του άλλου. Μετά τα παιδιά αλλάζουν ρόλους.
- ✚ Συστήνω τον διπλανό μου: Τα παιδιά γίνονται παρουσιαστές και παρουσιάζουν τον διπλανό τους. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν για μικρόφωνο ένα αντικείμενο της τάξης ή να φτιάξουμε με ρολό από χαρτί κουζίνας και από πάνω γκοφρέ χαρτί σε μπαλάκι. Το κάθε παιδί σχηματίζοντας ζευγάρι με τον διπλανό του αναλαμβάνει να παρουσιάσει τον διπλανό του στην ομάδα αφού πρώτα έχει προηγηθεί συζήτηση μεταξύ τους. Η νηπιαγωγός δίνει κατευθυντήριες οδηγίες (θα πρέπει να συζητήσετε με το ζευγάρι σας να μάθετε πράγματα που του αρέσουν, ποιο παιχνίδι του αρέσει, ποιο φαγητό του αρέσει και μετά να τον παρουσιάσετε στην ομάδα). Π.χ. Αυτή είναι η Μαρία έχει ξανθά μαλλιά και της αρέσει να ζωγραφίζει.

Η νηπιαγωγός ενημερώνει τα παιδιά για ένα πρόβλημα που έχει. Ένα κοριτσάκι που μένει στο διπλανό διαμέρισμα η Κάμελ είναι πέντε χρονών και κάθε πρωί δεν θέλει να πάει σχολείο. Δεν βγαίνει καθόλου από το δωμάτιο της κι όλη μέρα ζωγραφίζει και ύστερα σκίζει τη ζωγραφιά. Η μητέρα της κατάφερε να πάρει κομμάτια από τις ζωγραφιές και να τα δώσει σε εμάς. Η μητέρα της στεναχωριέται για το παιδί της και ζητάει τη βοήθειά μας. Η ομάδα συναρμολογεί τις ζωγραφιές και παρατηρεί ότι όλες έχουν ένα κοινό σημείο. Η Κάμελ είναι μόνη της.

- ✚ Συζήτηση εκτός ρόλου: Η ομάδα κουβεντιάζει για τις ζωγραφιές της Κάμελ. Τι συμβαίνει, γιατί όλες οι ζωγραφιές απεικονίζουν το ίδιο πράγμα; Γιατί η Κάμελ δεν θέλει να πάει σχολείο; Τι σχέση έχει αυτό με τις ζωγραφιές της; Η δασκάλα προτείνει να ρωτήσουν την ίδια την Κάμελ.
- ✚ Ανακριτική καρέκλα: Η δασκάλα σε ρόλο Κάμελ κάθεται στο δωμάτιο της και ζωγραφίζει. Η ομάδα ρωτάει τι ζωγραφίζει και για ποιο λόγο το ζωγραφίζει αυτό; Η Κάμελ τους αποκαλύπτει ότι αισθάνεται πολύ μόνη στο σχολείο της γιατί είναι καινούρια μαθήτρια, δεν έχει φίλους και τα άλλα παιδιά δεν τη θέλουν στην ομάδα τους.
- ✚ Κύκλος υποστήριξης: Η δασκάλα σε ρόλο Κάμελ βρίσκεται στη μέση του κύκλου. Η ομάδα γύρω της σε κύκλο υποστηρίζει και συμβουλεύει την Κάμελ.

- ✚ Κλείσιμο παρέμβασης: Τα παιδιά διατάσσονται σε κύκλο και όλα τα παιδιά πιάνονται χέρι-χέρι. Οι οδηγίες που δίνονται είναι καθένας και καθεμία να κοιτάξει για λίγο στα μάτια κάθε μέλος της ομάδας ξεχωριστά και να του της χαμογελάσει.

11η Παρέμβαση

Θέμα: «Το δικό μας παραμύθι»

- ✚ Παιχνίδι: Τα παιδιά περπατάνε στο χώρο αλλάζοντας συνεχώς κατευθύνσεις. Προχωράνε χωρίς να σχηματίζουν κύκλο, προσέχοντας να μην ακουμπάει ο ένας τον άλλον. Περπατάνε πιο γρήγορα προσπαθώντας πάντα να αποφύγουν τις συγκρούσεις. Η δράση γίνεται χωρίς να μιλούν τα παιδιά. Ενώ εξακολουθούν να βαδίζουν, κάποιος (που τον ορίζει ο εμψυχωτής) προτείνει ένα παράξενο βάδισμα και οι υπόλοιποι το υιοθετούν για λίγο. Με το χτύπημα του ταμπουρίνου όλοι παγώνουν, όταν ξαναχτυπάει ξεκινούν πάλι.
- ✚ Περπατάμε με οδηγό ένα μέρος του σώματος π.χ. σαν να μας τραβάνε από τη μύτη, από τους ώμους από τα δάχτυλα κ.τ.λ.
- ✚ Με αφορμή τα όσα έχουμε κάνει στις προηγούμενες παρεμβάσεις αποφασίζουμε να κάνουμε το δικό μας παραμύθι. Συζητάμε με τα παιδιά τα στοιχεία που πρέπει να έχει ένα παραμύθι (ήρωα-ήρωες, μέρος που διαδραματίζεται η ιστορία, τόπος, χρόνος, πρόβλημα-γεγονός, εξέλιξη-λύση του προβλήματος, τέλος ή ηθικό δίδαγμα). Μια ιστορία πρέπει να έχει αρχή-μέση-τέλος. Χρησιμοποιούμε βοηθητικές εικονογραφημένες κάρτες και με τις ερωτήσεις της νηπιαγωγού και τις παρεμβάσεις της στην εξέλιξη της ιστορίας, κάνουμε το δικό μας παραμύθι. Στο τέλος αποφασίζουμε να εικονογραφήσουμε την ιστορία μας. Τα παιδιά αναλαμβάνουν την εικονογράφηση του παραμυθιού. Κάθε παιδί αναλαμβάνει να ζωγραφίσει και κάτι από το παραμύθι. Συζητάμε και αποφασίζουμε για τον τίτλο του παραμυθιού και βλέποντας και άλλα παραμύθια συζητάμε και βλέπουμε τα στοιχεία που πρέπει να έχει: τίτλο, συγγραφέα, εικονογράφο και εικόνα στο εξώφυλλο.
- ✚ Θα ήταν καλό η ιστορία μας να έχει σχέση με τη σχολική προσαρμογή ή με κάτι που απασχολεί την ομάδα.

- ✚ Όλοι οι συμμετέχοντες στέκονται σε κύκλο πιασμένοι χέρι χέρι. Στη συνέχεια, τα παιδιά περνούν κάτω από τα χέρια των άλλων χωρίς να αφήσουν τα χέρια τους και δημιουργούν ένα μεγάλο κόμπο. Όταν μπερδευτούν αρχίζουν να ξεμπλέκονται και να σχηματίζουν ξανά τον κύκλο.

12^η Παρέμβαση

Θέμα: «Η χρονοκάψουλα»

Παιχνίδι: Περπατάμε στο χώρο. Όταν κάποιος από την ομάδα σταματήσει σταματάει όλη η ομάδα, όταν κάποιος ξεκινήσει ξεκινάει όλη η ομάδα. Τον ρόλο του παρακινητή στην αρχή τον κάνει η νηπιαγωγός.

Παιχνίδι 1,2,3,χα! : Τα παιδιά βρίσκονται σε κύκλο. Όλα μαζί προσπαθούν να συντονιστούν στο μέτρημα 1,2,3 χα! Το χα συνοδεύεται με μια κίνηση καράτε στη μέση του κύκλου. Στη συνέχεια και αφού η ομάδα έχει επιτύχει το παραπάνω, επαναλαμβάνουν την ίδια διαδικασία μόνο που αυτή τη φορά το μέτρημα 1,2,3, πραγματοποιείται σιγανά από όλους, ενώ το χα που συνοδεύεται από την κίνηση δυνατά. Πρέπει να συμπέσει για όλους.

- ✚ Ρωτάμε τα παιδιά αν γνωρίζουν τι είναι χρονοκάψουλα, αν μπορούν να μαντέψουν από το όνομα. Τους θέτουμε το εξής ερώτημα: «Τι θα έβαζες σε μια χρονοκάψουλα, για τα παιδιά που θα ζήσουν 100 χρόνια μετά από σένα;» Καταγράφουμε τις απαντήσεις των παιδιών. Κλείνουμε τα μάτια και όταν τα ανοίγουμε βρισκόμαστε 100 χρόνια μετά. Τι βλέπουμε γύρω μας; Πως είναι τα σπίτια, τα ρούχα μας, οι δρόμοι, τα σχολεία, τα αυτοκίνητα κ.τ.λ. (μπορούνε να περπατήσουν στην τάξη και να φανταστούν ότι είναι έξω 100 χρόνια μετά. Δείχνουν και περιγράφουν τι βλέπουν).
- ✚ Προτείνουμε στα παιδιά να φτιάξουμε τη δική μας χρονοκάψουλα και να την αφήσουμε στο Νηπιαγωγείο για να τη βρουνε τα παιδιά που θα έρθουνε του χρόνου πρώτη μέρα στο Νηπιαγωγείο. Επειδή για πολλά παιδιά θα είναι η πρώτη τους μέρα στο Νηπιαγωγείο θα πρέπει να βάλουμε πράγματα μέσα που θα τα βοηθήσουν. Εσείς θυμάστε πως ήταν η πρώτη σας μέρα στο Νηπιαγωγείο; Πως νιώθατε; Κάνουμε λίστα με τα πράγματα που θα βάλουμε μέσα. Ίσως ένα σημείωμα καλωσορίσματος, ζωγραφιές από εμάς για τα παιδιά, λίστα με όλα τα όμορφα πράγματα που κάνουμε στο Νηπιαγωγείο, μαρκαδόρους και χαρτιά για να ζωγραφίσουν, κάποια παιχνίδια, μια ομαδική φωτογραφία μας, και ότι άλλο

προτείνουν τα παιδιά. Τα συγκεντρώνουμε και τα βάζουμε στο μπαούλο. Από έξω γράφουμε σημείωμα να μην ανοιχτεί μέχρι τις 11 Σεπτεμβρίου 2020.

- ✚ Η ομάδα είναι σε κύκλο πιασμένοι όλοι χέρι χέρι. Όποιος νιώσει το σφίξιμο στο χέρι του σφίγγει με τη σειρά του το χέρι του διπλανού του. Η νηπιαγωγός ξεκινάει τη δράση και παρακολουθεί.